

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านแม่สะเงาะ
หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

โดย

นางสาวชนิษฐา ยกชื่อ

การวิจัยเฉพาะเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ประกาศนียบัตรบัณฑิต
สาขาวิชาบัณฑิตอาสาสมัคร
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านแม่สะเงาะ
หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

โดย

นางสาวนิษฐา ยกชื่อ

การวิจัยเฉพาะเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ประกาศนียบัตรบัณฑิต
สาขาวิชาบัณฑิตอาสาสมัคร
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

THE SUSTAINABLE NATURAL RESOURCE MANAGEMENT:
CASE STUDY MAE SA-NGAE VILLAGE, NO.15,
MAE-TA DISTRICT, LUMPOON.

BY

MISS KHANITTA YOKZUE

A SPECIAL RESEARCH SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF GRADUATE DIPLOMA PROGRAM
GRADUATE VOLUNTEER
PUEY UNGPACHORN SCHOOL OF DEVELOPMENT STUDIES
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2016
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

การวิจัยเฉพาะเรื่อง

ของ

นางสาวชนิษฐา ยกชื่อ

เรื่อง

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านแม่สะแง๊ะ
หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร)

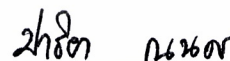
เมื่อ วันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2560

ประธานกรรมการสอบการวิจัยเฉพาะเรื่อง

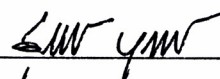
(รองศาสตราจารย์ ศุภรัตน์ รัตนमुखย์)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาการวิจัยเฉพาะเรื่อง

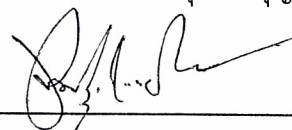
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปาริยา ณ นคร)

กรรมการสอบการวิจัยเฉพาะเรื่อง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภกร บุญยืน)

คณบดี

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิตติ มงคลชัยอรัญญา)

หัวข้อการวิจัยเฉพาะเรื่อง	การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาบ้านแม่สะแง๊ะ หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
ชื่อผู้เขียน	นางสาวชนิษฐา ยกชื่อ
ชื่อปริญญา	ประกาศนียบัตรบัณฑิต
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	บัณฑิตอาสาสมัคร วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาการวิจัยเฉพาะเรื่อง	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปาริยา ณ นคร
ปีการศึกษา	2559

บทคัดย่อ

การวิจัยเฉพาะเรื่องเล่มนี้มุ่งศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาบ้านแม่สะแง๊ะ หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ซึ่งประกอบด้วย วัตถุประสงค์ 3 ข้อ ได้แก่ 1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชน 2) กระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง และ 3) การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติผ่านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม และระบบเครือญาติ ชุมชนมีการจัดทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างคนในชุมชนเอง และระหว่างชุมชนอื่น โดยสามารถแบ่งการจัดการออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามกฎหมายที่สอดคล้องกับบริบทชุมชนที่เป็นจริง ในขณะที่กระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง จะอาศัยความร่วมมือของทั้ง 2 ฝ่าย โดยต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกัน เปิดรับความคิดเห็นหรือแนวทางการทำงานของกันและกัน ซึ่งหลักการทำงานแบบเดียวกันนี้อาจจะไม่สามารถนำไปใช้ได้กับทุกชุมชน เนื่องจากมีปัจจัยความร่วมมือของสมาชิกชุมชนเป็นสำคัญ และการปรับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ฯ ให้เข้ากับบริบทชุมชนนั้น ๆ ด้วย ส่วนการถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ของชุมชนนั้น บ้านแม่สะแง๊ะจะอาศัยกระบวนการที่ให้คนรุ่น

ใหม่ซิมซ์บวิถึชีวิตดังกล่าว ผ่านกระบวนการดึงคนรุ่นใหม่เข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น พิธีกรรม เวทีเสวนางานวิจัยท้องถิ่น เปิดพื้นที่ให้คนรุ่นใหม่ได้แสดงศักยภาพของตนเอง และการสร้างคุณค่าร่วมในเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติที่ดีที่เกิดขึ้นในใจของสมาชิกชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

ดังนั้น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยชุมชนนั้นต้องเกิดจากความ ต้องการของคนในชุมชนเป็นอันดับแรก การจัดการฯ ถึงจะมีการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งการ ผสานความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน เครือข่ายภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรอิสระนอกชุมชน เข้ามา มีส่วนร่วมในการจัดการฯ นั้น ยังสามารถทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเกิดความ หลากหลายทั้งทางความคิด วิธีการ และกระบวนการทำงานด้านต่าง ๆ ด้วย อันเป็นปัจจัยสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติฯ อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ, ความยั่งยืน, บ้านแม่สะแก๊ะ

Thesis Title	THE SUSTAINABLE NATURAL RESOURCE MANAGEMENT: CASE STUDY MAE SA-NGAE VILLAGE, NO.15, MAE-TA DISTRICT, LUMPOON.
Author	Miss Khanitta Yokzue
Degree	Graduate Diploma
Department /Faculty/University	Graduate Volunteer Puey Ungphakorn School of Development Studies Thammasat University
Thesis Advisors	Assistant Professor Pariya Na Nakorn, Dr.rer.nat
Academic Year	2016

ABSTRACT

The purposes of this study were, 1) Sustainable management of natural resources within Mae Sa-Ngae village, No.15, Mae-Ta district, Lumpoon community, 2) The collaborative process of villagers and wildlife sanctuary officer of Doi Pha Muang and 3) Transferring process of sustainable natural resource management to new generations within the community.

According to studies, it has been found that the community managed natural resources through lifestyles, cultures, beliefs, rituals, and kindred systems. The community has a mutual agreement between people in the community itself and also with other communities. This management can be divided into two groups: natural resources management by their own, follow the path of community, and the one in accordance of law that consistent with the actual community context. While the collaboration between villagers and Doi Pha Muang wildlife sanctuary officer was the cooperation of both parties with a good attitude and respect of each other. However, this principle may not be able to apply for all communities because of the factors in the cooperation of community and the law enforcement by the officer. In

term of the transferring process of sustainable natural resource management to new generations within the community, Mae Sa-Ngae village processed through the procedures of providing the new generations' roles to participate activities in the community such as rituals, local research forums, as well as, creating a new space for them to show their potentials. Moreover, they always built the co-value of natural resources management within community members.

Therefore, the sustainable natural resources management by the community should be based on the needs of the people in the community, first, then the management will be driven continuously. In addition, the cooperation of members in the community, public networks, private sectors and independent organization outside the community will be taken part of the management. It will be able to create this management with various ideas, methods or processes, which is an important factor of sustainable natural resources management.

Key words: natural resource management, sustainability, Mae Sa-Ngae village

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเฉพาะเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านแม่สะแง๊ะ หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ที่ผู้ศึกษาได้ศึกษาและเรียนรู้ร่วมกับสถาบันวิจัยหรือศูนย์ ภายใต้โครงการวิจัยแนวทางการปรับตัวด้านความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน ปกาเกอญอบ้านผาด่าน หมู่ 10 บ้านปางผาง หมู่ 14 และบ้านแม่สะแง๊ะ หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน สารนิพนธ์เรื่องนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความกรุณา ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือ และแนะนำของบุคคลหลายท่าน ทั้งในระยะเวลาเรียนภาคทฤษฎี ระยะเวลาในการปฏิบัติงานเพื่อศึกษาพื้นที่ปฏิบัติงานสนาม และระยะเวลาในการดำเนินงานเขียนสารนิพนธ์ ผู้ศึกษาขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนในการช่วยเหลือและสนับสนุนดังกล่าว

ขอขอบคุณ ครอบครัวอันประกอบด้วย ยาย แม่ น้ำ ลุง น้องสาว/ชาย และครอบครัว ดอนศิลา ที่คอยให้กำลังใจแก่ผู้ศึกษาในการก้าวผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ตลอดระยะเวลา 1 ปีการศึกษา

ขอขอบคุณ ครอบครัวที่คอยพ้อ ผาด่านพงศ์ และครอบครัวคุณวรวิมล ดอกแก้วนาค ที่ดูแลช่วยเหลือ ให้ที่พักอาศัย อบรม สั่งสอน ให้ความใส่ใจเหมือนบัณฑิตอาสาสมัครเป็นสมาชิกในครอบครัว และให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชุมชน

ขอขอบคุณ พ่อหลวงตา พ่อหลวงแก้ว ชาวบ้านบ้านแม่สะแง๊ะทุกคน และหัวหน้าพนม เรืองเจริญ ที่ร่วมกันดูแล ให้เกียรติ ให้คำแนะนำ และให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ศึกษาตลอดระยะเวลา 7 เดือนในการปฏิบัติงานสนาม เปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาได้ทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ ในการสัมผัส เรียนรู้ และทำความเข้าใจในวิถีชีวิตของชาวปกาเกอญอ ที่ผู้ศึกษาไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน รวมทั้งให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย จนผู้ศึกษาสามารถดำเนินงานเขียนสารนิพนธ์สำเร็จลุล่วง

ขอขอบคุณ คณะครูโรงเรียนบ้านป่าเลา สาขาบ้านแม่สะแง๊ะ และนักเรียนที่น่ารักทุกคน ที่เปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นครูฝึกหัดและร่วมเรียนรู้กับนักเรียนไปพร้อม ๆ กัน

ขอขอบคุณ คุณบุญส่ง เวศยาสิรินทร์ พี่เลี้ยงในพื้นที่ปฏิบัติงานสนาม ที่คอยดูแล ให้คำแนะนำ และชี้แนะแนวทาง ตลอดระยะเวลา 7 เดือน

ขอขอบคุณ คณาจารย์ และบุคลากร วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ทุกท่านที่ถ่ายทอดความรู้ เทคนิค และโอกาสในการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งในและนอกห้องเรียน ที่เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติงานสนามในพื้นที่และงานเขียนการวิจัยเฉพาะเรื่อง

ขอขอบคุณ อาจารย์วีรบุรณ วิสารทสกุล อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการบริการชุมชน ที่คอยให้คำแนะนำ เปิดทัศนคติใหม่ ๆ ชี้แนะแนวทางในการจัดทำโครงการบริการชุมชน อ่าน และตรวจสอบการเขียนโครงการบริการชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติงานสนาม รวมถึงการนิเทศงานภาคสนาม จนการจัดทำโครงการบริการชุมชนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ นักวิชาการศึกษา อันประกอบด้วย พี่ต่วน พี่เล็ก และพี่จ๊อบ ที่คอยให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ ใฝ่ใจ ดูแล อำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ แก่บัณฑิตอาสาสมัครทุกคนตลอดระยะเวลา 1 ปีการศึกษา

ขอขอบคุณ เพื่อนบัณฑิตอาสาสมัครรุ่นที่ 48 ทุกคน และรุ่นอื่น ๆ ที่ให้กำลังใจ ให้คำแนะนำ ในการก้าวผ่านอุปสรรคต่าง ๆ รวมทั้งดูแล ช่วยเหลือ ให้มีมิตรภาพที่ดีต่อกันมาโดยตลอด

ขอขอบคุณ บุคลากรผู้ดูแลวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ปวญ อิงภากรณ์ ที่เปรียบเสมือนบ้านอีกหลังของบัณฑิตอาสาสมัคร ให้เรียบร้อย สะอาด และให้ความช่วยเหลือตลอดระยะเวลาที่อาศัยอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้แก่บัณฑิตอาสาสมัครทุกคน อันประกอบด้วย ป้าเล็ก ลุงพงษ์ และน้ำโตน

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ศุภรัตน์ รัตนมุขย์ ประธานกรรมการสอบการวิจัยเฉพาะเรื่อง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภกร บุญยืน กรรมการสอบการวิจัยเฉพาะเรื่อง ในการให้คำแนะนำ ชี้แนะ อ่าน และตรวจสอบการวิจัยเฉพาะเรื่อง ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปาริยา วัฒนคร อาจารย์ที่ปรึกษาการวิจัยเฉพาะเรื่อง สำหรับการนิเทศงานภาคสนาม การดูแล ใฝ่ใจ อ่าน และตรวจสอบการเขียนงานวิจัยเฉพาะเรื่องให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จนการเขียนงานวิจัยเฉพาะเรื่องครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ท้ายสุดนี้ ขอขอบคุณ หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ปวญ อิงภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่เปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตใหม่ ๆ ตลอดระยะเวลา 1 ปี ผู้ศึกษาได้เรียนรู้ทักษะวิชาการ เรียนรู้สังคม เรียนรู้ชุมชน/ชาวบ้าน เรียนรู้วัฒนธรรมที่แตกต่างจากตัวผู้ศึกษา ทั้งด้านชนเผ่า ภาษา ประเพณี อาหาร ความเชื่อ พิธีกรรม ค่านิยม การประกอบอาชีพ การแต่งกาย รวมถึงการได้เรียนรู้ตัวเองในอีกมุมมองหนึ่งของชีวิต

หากผลการศึกษานี้มีข้อบกพร่องประการใด ผู้ศึกษาขอน้อมรับไว้เพื่อปรับปรุง แก้ไขในการศึกษาครั้งต่อไป

นางสาวชนิษฐา ยกชื่อ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 หลักการและความสำคัญ	1
1.2 คำถามการวิจัย	2
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	3
1.4 ขอบเขตของการศึกษา	3
1.5 วิธีการศึกษา	3
1.6 วิธีการเก็บข้อมูล	4
1.7 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	4
1.8 การเก็บรวบรวมข้อมูล	6
1.9 การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล	6
1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
1.11 นิยามศัพท์	7

บทที่ 2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2.1 แนวคิดพื้นฐานทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	8
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น	10
2.3 แนวคิดการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรม: วิถีครูบา งานหน้าหมู่ สู่หลักธรรมาภิบาล	16
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	20
บทที่ 3 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน	25
3.1 สภาพทั่วไปของชุมชน	25
3.2 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	36
3.3 ลักษณะทางการเมืองและการรวมกลุ่ม	54
3.4 สภาพทางเศรษฐกิจ	55
3.5 ป่ากับบ้านแม่สะแง๊ะ	67
3.6 การพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญา	68
3.7 พัฒนาการของชุมชน	71
3.8 ร้านค้าในชุมชน	73
บทที่ 4 ผลการศึกษา	75
4.1 ประวัติ/ภูมิหลังการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านแม่สะแง๊ะ	75
4.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชน	76
4.3 กระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่รัฐ	90
4.4 การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้คนรุ่นใหม่ของชุมชน	98
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	102
5.1 สรุปผลการศึกษา	102
5.2 ข้อเสนอแนะ	104

รายการอ้างอิง	105
ภาคผนวก	108
ประวัติผู้เขียน	125

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
3.1	จำนวนประชากร ครั้วเรื้อน และค่าเฉลี่ยสมาชิกในครั้วเรื้อน	41
3.2	ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม	50
3.3	ปฏิทินของป่าตามฤดูกาล	56
3.4	ประเภทแหล่งรายได้	61
3.5	ปฏิทินอาชีพ	63

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า	
3.1	แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชน	26
3.2	ภาพป่าบริเวณชุมชน	27
3.3	บรรยากาศช่วงเช้า	28
3.4	แม่คะนึ่ง	28
3.5	ห้องฟ้า	28
3.6	น้ำป่าไหลป่า	29
3.7	ถนน	29
3.8	ทางเดินเท้า	29
3.9	ถนนสาย ผาด่าน-แม่สะแกะ-ปงผาง	30
3.10	เดินธรรมยาตรา	30
3.11	เฮลิคอปเตอร์	30
3.12	ป่า	31
3.13	ดิน	31
3.14	ซ็อน ถ้วย ทำจากไม้ไผ่	32
3.15	พื้นที่ปลูกผักส่วนรวมของชุมชน	32
3.16	อุปกรณ์ตีฝาย	33
3.17	ฝายแม่ัว	33
3.18	ถนนคอนกรีตทางเดิน	33
3.19	ถนนดินทางเดิน	33
3.20	กองไฟ	34
3.21	แผงพลังงานแสงอาทิตย์	34
3.22	ระบบสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์	34
3.23	ประปาหมู่บ้าน	34
3.24	บ่อน้ำตื้น	35
3.25	แอ่งน้ำ	35

3.26	โทรศัพท์สาธารณะ	35
3.27	บริเวณดอยแก้ว	35
3.28	รถชนพื้น	36
3.29	รถจักรยานยนต์	36
3.30	เตาไฟ	37
3.31	ตุ่มน้ำ	37
3.32	แผนที่การตั้งบ้านเรือน	40
3.33	บ้านไม้ไฟ	37
3.34	บ้านไม้ใต้ถุนสูง	38
3.35	บ้านไม้ 2 ชั้น	38
3.36	จำนวนประชากรแยกตามช่วงอายุและอาศัยนอกชุมชน	41
3.37	ผังเครือญาติ	42
3.38	โรงเรียนบ้านป่าเล่า สาขาบ้านแม่สะแง๊ะ	43
3.39	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	43
3.40	ศูนย์ศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยบ้านแม่สะแง๊ะ	43
3.41	ลงแขกเกี่ยวข้าว	44
3.42	ผ่ากะบก	44
3.43	แปลงผัก	45
3.44	ผักปลอดสารพิษ	45
3.45	สวนผัก	45
3.46	พบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้าน	45
3.47	โซมตแดง	46
3.48	กระเทียม	46
3.49	ดอกจิกุก	47
3.50	ปู ปลา	47
3.51	เลี้ยงควายบนเขา	47
3.52	ชาวบ้านเดินไปทำบุญ	48
3.53	โฆะโมเล(วัดในอดีต)	49

3.54	อาหารสำเร็จรูป	50
3.55	ผักนอกชุมชน	50
3.56	ยาสมุนไพร	53
3.57	แพทย์อาสาสมัคร	53
3.58	ยาสามัญประจำบ้าน	53
3.59	ครั่ง	57
3.60	น้ำผึ้งป่า	57
3.61	หาไข่มดแดง	58
3.62	เห็ดเผาะ	58
3.63	ชาวบ้านเก็บผักหวานป่ามาขาย	59
3.64	ปลา อินีว	59
3.65	อาหารจากป่า	60
3.66	ลำห้วยแม่ขนาด ลำห้วยแม่สะแง๊ะ	61
3.67	ตากข้าวเปลือก	69
3.68	หน่อไม้	70
3.69	จำนวนร้านค้า	74
4.70	รัฐมนตรีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตรวจเยี่ยมชาวบ้าน	77
4.71	ประชุม	78
4.72	การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชน	88
4.73	แนวทางการปฏิบัติงาน	94
4.74	กระบวนการทำงานของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่	97
4.75	การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน	99

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและความสำคัญ

ป่าดอยผาเมืองเป็นเทือกเขาสูงชันที่ทอดตัวไปตามแนวเหนือ-ใต้ กั้นอาณาเขตระหว่างจังหวัดลำปางกับจังหวัดลำพูน ประกอบด้วยยอดเขาสูง เช่น ดอยผาเมือง ดอยห้วยหก ดอยผาด่าน ดอยกิ่วหวก ดอยผัดดี ฯลฯ เป็นป่าต้นน้ำที่มีสภาพป่าอุดมสมบูรณ์ ต่อมาราษฎรได้เริ่มอพยพเข้าไปอยู่บริเวณรอบ ๆ ป่า และเริ่มมีการแผ้วถางป่าเพื่อการกสิกรรม บริเวณบนยอดดอยต่าง ๆ มีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงอยู่อาศัยกระจัดกระจายทั่วไป ในปี พ.ศ. 2508 รัฐบาลจึงประกาศป่าที่อยู่ในอำเภอแม่ทาเป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ทา ราวปี พ.ศ. 2514 กรมป่าไม้ได้กำหนดพื้นที่ป่าดังกล่าวเป็นป่าโครงการไม้กระยาเลย เริ่มให้สัมปทานการทำไม้ ปี พ.ศ. 2515 หลังการสร้างเขื่อนภูมิพลรัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของป่าต้นน้ำลำธารที่อยู่บริเวณเหนือเขื่อนภูมิพล ให้ได้รับการป้องกันรักษาอย่างปลอดภัย เพราะป่าต้นน้ำลำธารมีความสำคัญต่อการเกษตรกรรมของประเทศ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้พิจารณากำหนดพื้นที่ป่าไม้ในท้องที่ต่าง ๆ ของประเทศ ว่าบริเวณใดเป็นป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งบริเวณป่าต้นน้ำลำธารลุ่มแม่น้ำปิงเป็นป่าต้นน้ำลำธารของเขื่อนภูมิพลที่สำคัญแห่งหนึ่ง คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเห็นชอบเมื่อ พ.ศ. 2518 ให้ป่าต้นน้ำลำธารลุ่มแม่น้ำปิงเป็นป่าต้นน้ำลำธารชั้น 1 และป่าดอยผาเมืองเป็นป่าส่วนหนึ่งของป่าต้นน้ำลำธารชั้น 1 ของลุ่มน้ำแม่น้ำปิง ต่อมา พ.ศ. 2523 ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง ตามราชกิจจานุเบกษา (สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า, 2549)

ชุมชนบ้านแม่สะแงะเป็นชนเผ่าปกากะญอ ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง มีวิถีชีวิตพึ่งพาอาศัยป่าในการดำเนินชีวิตตั้งแต่อดีต นับตั้งแต่การเลือกพื้นที่ตั้งบ้านเรือน ลักษณะพื้นที่ที่ตั้งต้องมีแหล่งดิน น้ำ ป่า ที่อุดมสมบูรณ์ มีวิถีชีวิตการทำเกษตรกรรมเพาะปลูกเพื่อยังชีพ วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างบ้าน อุปกรณ์ล่าสัตว์ อุปกรณ์ทอผ้า อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยาสมุนไพร ฯลฯ สิ่งเหล่านี้หาได้จากป่า ทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า จึงมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตชุมชน ทั้งในด้านแหล่งรายได้ ด้านแหล่งที่อยู่อาศัย ด้านแหล่งความมั่นคงทางอาหาร ด้านแหล่งยารักษาโรค และด้านการประกอบอาชีพ จากการสัมปทานป่าไม้ในประเทศไทยประมาณปี พ.ศ. 2504-2532 ตามนโยบายของภาครัฐ ทำให้ในปี พ.ศ.2523-2532 พื้นที่ทั่วภาคเหนือมีการสัมปทานป่า ป่าไม้ในความรับผิดชอบของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองก็อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน (เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง, 2560) ไม้เศรษฐกิจที่ตัดช่วงนั้น เช่น ไม้สัก ไม้ยาง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พลวง ไม้แดง ไม้ตะเคียนทอง ไม้ประดู่ ไม้เหียง ไม้มะค่าแต่ ไม้ตะแบก ไม้กะบาก เป็นต้น ขณะนั้นชาวบ้านเริ่มออก

ห่างจากการพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก เพราะมีอาชีพใหม่เพื่อการยังชีพ คือ แรงงานของบริษัท สัมปทานป่าไม้ เช่น แรงงานเลื่อยไม้ แรงงานแบกไม้ แรงงานตัดไม้ แรงงานควบคุมช้าง ซึ่งชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงชุมชนก็มีอาชีพเช่นเดียวกัน ฉะนั้นเมื่อรับจ้างได้ค่าแรงจะนำเงินไปซื้อข้าวสารและอาหาร พ่อหลวงตา. อดีตผู้ใหญ่บ้าน. (10 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์. ต่อมาต้นไม้เริ่มหมดลง บริษัทสัมปทานยกเลิกการสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่ ขณะนั้นรัฐมีนโยบายให้ยกเลิกกิจการสัมปทานป่าไม้ (ป่าบก) ทั้งประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2532 (กรมป่าไม้, 2553) พื้นที่ชุมชนบ้านแม่สะแงะจึงเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่ได้รับผลกระทบทั้งผลกระทบด้านแหล่งรายได้ ผลกระทบด้านการประกอบอาชีพ ผลกระทบด้านการทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ผลกระทบด้านน้ำอุปโภคบริโภค ผลกระทบระยะยาวจากปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง อุทกภัย วาตภัย หรือปัญหาสัตว์ป่าที่เริ่มหมดไปทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ รวมถึงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศป่าที่เสื่อมโทรม ชาวบ้านไม่สามารถกลับไปวิถีชีวิตที่พึ่งพิงกับป่าได้อย่างเช่นในอดีต ประมาณ พ.ศ. 2543 ชาวบ้านมองเห็นถึงปัญหาที่เกิดจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนกับหน่วยงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองจึงร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ขณะนั้นภาครัฐมีนโยบายสนับสนุนการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำเสื่อมโทรม โดยการอาศัยทุนของชุมชนที่มีอยู่ เช่น ชุมชนใช้ระบบภูมิปัญญาที่สั่งสมมาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ระบบเครือญาติในการปกครองชุมชน ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นภายใต้ความสมดุลของธรรมชาติ โดยมีระบบความเชื่อ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม เป็นเครื่องมือในการดูแล และใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติ

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของชุมชน เพื่อให้ทราบถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน ทราบถึงกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง รวมถึงการถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ของชุมชน

1.2 คำถามการวิจัย

- 1.2.1 ชุมชนมีแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากป่าให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนได้อย่างไร
- 1.2.2 ชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐมีกระบวนการทำงานร่วมกันอย่างไร
- 1.2.3 ชุมชนมีวิธีการใดที่สามารถทำให้คนรุ่นต่อไปเกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองได้อย่างยั่งยืน

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.3.1 ศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชน
- 1.3.2 ศึกษากระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่รัฐ
- 1.3.3 ศึกษาการถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ของชุมชน

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

บ้านแม่สะแง๊ะ หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

1.4.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ปฏิบัติงานภาคสนามของบัณฑิตอาสาสมัครตั้งแต่วันที่ 7 พฤศจิกายน 2559 – 19 พฤษภาคม 2560

1.4.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง และการถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ของชุมชน

1.4.4 ขอบเขตด้านประชากรที่ศึกษา

ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของประชากรที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองและรองนายกเทศบาลตำบลทากาศเหนือ ผู้นำชุมชนทางการ ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ครู อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนทางธรรมชาติ ประกอบด้วย ผู้อาวุโส ผู้นำทางพิธีกรรม ผู้นำชุมชนทางการในอดีต หมอยาสมุนไพร หมอดูดวง/ดูเมือ หมอเป่า และชาวบ้าน

1.5 วิธีการศึกษา

ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปปฏิบัติงานภาคสนามผ่านการศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน การทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับคนในชุมชน โดยเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิง

คุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants Interview) โดยใช้วิธีเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) การสัมภาษณ์จากผู้ให้คำตอบโดยตรง (Personal interview) การสังเกตการณ์ (Observation) และใช้การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลแบบสามเส้า ด้านบุคคลและด้านสถานที่ เน้นการอธิบายแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง และการถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ของชุมชน

1.6 วิธีการเก็บข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เพื่อได้มาซึ่งข้อมูลและคำตอบที่เป็นจริง ครอบคลุมประเด็นอย่างสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้ศึกษาได้ใช้เทคนิคหลาย ๆ อย่าง เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงในชุมชนที่ศึกษา รวมทั้งเป็นการลดช่องว่างระหว่างผู้ศึกษากับกลุ่มประชากรที่ศึกษาได้มีโอกาสสนทนากันมากขึ้น มีความสัมพันธ์เสมือนผู้ศึกษาเป็นคนในชุมชน เนื่องจากในการศึกษาผู้ศึกษาได้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จึงได้ค้นคว้าข้อมูลทางด้านเอกสารและใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants Interview) โดยใช้วิธีเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) การสัมภาษณ์จากผู้ให้คำตอบโดยตรง (Personal interview) การสังเกตการณ์ (Observation) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ใช้ในการวิจัยเฉพาะเรื่องครั้งนี้ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน

1.7 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลทางด้านเอกสารค้นคว้าข้อมูลโดยการค้นหาทาง Website ต่าง ๆ ข้อมูลจากส่วนราชการ วารสารวิชาการ รวมไปถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ คือ การสัมภาษณ์ ที่นัดแนะ เวลา สถานที่แน่นอนไว้ก่อน การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ คือ การสัมภาษณ์โดยการพบปะ

โดยส่วนตัว และการสัมภาษณ์แบบพูดคุยเป็นกันเอง คือ การพูดคุยกันธรรมดา การพูดคุยเป็นไปตามธรรมชาติ มีรายละเอียดดังนี้

(1) การกำหนดประเด็นคำถามเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึก

(In-depth Interview) ผู้ศึกษาใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการสำหรับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองและรองนายกเทศบาลตำบลทากาศเหนือ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลอยู่นอกพื้นที่ที่บันทึกอาสาสมัครปฏิบัติงานสนามและต้องสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลและครอบครัวผู้ให้ข้อมูลก่อนการนัดสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบพูดคุยเป็นกันเองสำหรับผู้นำชุมชนและชาวบ้านบ้านแม่สะแงะ โดยการเตรียมแนวคำถามการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า เพราะสามารถยืดหยุ่นและมีความต่อเนื่องของคำถาม สามารถเจาะลึก การตั้งแนวคำถามหลักไว้ก่อนล่วงหน้าเป็นแบบกว้าง ๆ เพื่อให้มีจุดยืนและประเด็นที่ต้องสัมภาษณ์ ใช้ลักษณะคำถามแบบปลายเปิด ไม่มีการกำหนดหรือเรียงลำดับหัวข้อคำถาม แต่เป็นการสนทนาแบบธรรมชาติ ไม่สร้างความอึดอัดแก่ผู้ถูกซักถาม

สำหรับการสัมภาษณ์ แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ การสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีความเป็นอิสระที่จะเล่าเรื่องต่าง ๆ ของตนเอง ครอบครัว และวิถีชีวิตทั่วไป การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก หรือการสัมภาษณ์แบบมีจุดสนใจโดยเฉพาะ เป็นการสัมภาษณ์เจาะจงในเรื่องที่เป็นจุดสนใจของผู้ศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องวิถีชีวิต การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ตามข้อมูลส่วนตัวในด้านภูมิหลังของชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกับภาครัฐ เพื่อรวมแนวทางที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การที่ได้มาซึ่งข้อมูลเหล่านี้ ผู้ศึกษาต้องใช้เวลาในการสร้างความสัมพันธ์ความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลและครอบครัวของผู้ให้ข้อมูล เพื่อนำไปสู่ข้อมูลที่ต้องการ

(2) ใช้การจดบันทึก และการบันทึกเสียงของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วิธีการจดบันทึกโดยละเอียดหลังจากที่ได้จากการสนทนา การสัมภาษณ์ การบันทึก การสังเกต เพื่อป้องกันการลืม การตั้งสมมติฐานชั่วคราวจากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ช่วยให้สามารถเรียบเรียงความคิดในการวางแผนงานต่อไป นอกจากนี้ยังช่วยให้สรุปข้อมูลได้เป็นระยะ การบันทึกเสียงของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ศึกษาจะทำการขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียง

(3) ขั้นตอนการดำเนินงาน มีขั้นตอนการดำเนินงาน 3 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างเครื่องมือ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาใช้ในการวิเคราะห์ สรุปเนื้อหา และการจัดกลุ่มข้อมูล

1.8 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.8.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ผู้ศึกษาได้ศึกษาแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา บทความ วารสารวิชาการ สืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตและงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.8.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) เช่น ผู้ศึกษาได้กำหนดวัน เวลา และสถานที่ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) การสัมภาษณ์โดยใช้วิธีการจดบันทึก การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล และการบันทึกเสียง รวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ พร้อมทั้งแยกแยะจับประเด็น

1.9 การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายและพรรณนา (Descriptive Research) เครื่องมือเก็บข้อมูลใช้แนวคำถาม เมื่อผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนามได้เพียงพอต่อการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ตามเค้าโครงเรื่องแล้วสรุปออกมา เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และหาข้อมูลเพิ่มเติมต่อไปหลังจากนั้นใช้การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลแบบสามเส้า เช่น กรณีการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง (Interview) ใช้การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านบุคคล คือ ผู้ศึกษาได้ตรวจสอบสามเส้าด้านบุคคล จำนวน 3 กลุ่ม คือ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภาครัฐ สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน สัมภาษณ์ชาวบ้าน รวมถึงใช้การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านสถานที่ คือ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลบุคคลเดิมในสถานที่ที่แตกต่างกัน เช่น บ้าน สถานที่ประชุม และไร่นา

1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.10.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอาจจะนำมาปรับใช้กับชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้

1.10.2 อาจจะนำการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมาประยุกต์ใช้กับแผนพัฒนาชุมชนในอนาคตต่อไปได้

1.11 นิยามศัพท์

1.11.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองที่ชุมชนบ้านแม่สะแกจะใช้ประโยชน์และดูแล

1.11.2 ความยั่งยืน หมายถึง การนำทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชน ให้มีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดี โดยไม่ส่งผลเสียต่อทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ส่งผลกระทบต่อคนรุ่นหลัง รวมถึงชุมชนมีการถ่ายทอดระบบการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า จากรุ่นสู่รุ่น

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านแม่สะแง๊ะ หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน” ผู้ศึกษาได้ศึกษา แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

- 2.1 แนวคิดพื้นฐานทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น
- 2.3 แนวคิดการขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม: วิถีครูบา งานหน้าหมู่ สู่หลักธรรมาภิบาล
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดพื้นฐานทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เกษม จันทรแก้ว (2531) ได้อธิบายไว้ ดังนี้

การจัดการ (Management) หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งคำว่า การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพนั้น รวมถึงการจัดหา การเก็บรักษา ซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด อีกทั้งการสงวน เพื่อให้สิ่งที่ดำเนินการนั้นสามารถให้ผลยั่งยืนต่อมวลมนุษยและธรรมชาติ โดยหลักการแล้ว “การจัดการ” จะต้องมีแนวดำเนินการ ขบวนการและขั้นตอน รวมทั้งจุดประสงค์ในการดำเนินการ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การดำเนินการต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถเอื้ออำนวยให้มวลมนุษยมีใช้ตลอดไป โดยไม่ขาดแคลนและมีปัญหาใด ๆ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องยึดหลักการทางอนุรักษ์วิทยา ดังนี้

(1) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะต้องสมเหตุสมผลใช้อย่างฉลาดหรือใช้ตามความจำเป็น ไม่ควรใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องไม่ให้เกิดของเสียจากการใช้ ไม่ให้เกิดการสูญเปล่า ถ้าจำเป็นที่จะต้องให้มีการสูญเปล่าจากการใช้จะต้องให้เกิดการสูญเปล่าหรือสูญเสียน้อยที่สุด

(2) การประหยัดของที่หายากและของที่กำลังจะสูญพันธุ์ ซึ่งของหายากคือของที่หมดไปจากโลกนี้ มักจะถูกใช้ในอดี้อย่างหนัก ฟุ่มเฟือย เช่น การตัดไม้ เพื่อใช้ไม้และพื้นที่เพื่อ

การเกษตร ของที่หายากอาจจะหายากบางแห่ง เช่น ไม้สักกำลังจะหมดไปจากจังหวัดสุโขทัยเพราะมีการตัดทำลายกันมาก แต่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนยังคงมีให้ใช้อย่างเพียงพอ

(3) การปรับปรุง ซ่อมแซม ทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมให้คืนสภาพก่อนนำไปใช้ ถ้าทรัพยากรธรรมชาติบางประเภทได้ถูกใช้อย่างหนัก ขาดหลักการ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาตินั้น ๆ ลดลงจนเหลือน้อยเกือบจะสูญพันธุ์ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับปรุง ซ่อมแซม ให้ฟื้นคืนสภาพ ให้สภาพเดิมหรือเท่ากับสภาพเดิมแล้วจึงค่อยนำไปใช้ การทำเช่นนี้จะทำให้ระบบทรัพยากรธรรมชาติดีขึ้นไม่ใช่แต่เพียงจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติประเภทหนึ่งฟื้นคืนสภาพ แต่จะช่วยให้ทรัพยากรอื่นหรือทั้งระบบดีขึ้นด้วย

การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น ต้องมีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้มีใช้และไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและมนุษย์ ยึดหลักการอนุรักษ์วิทยาในการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเอื้อต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อมนุษย์และไม่ก่อให้เกิดปัญหาทางทรัพยากรธรรมชาติ

2.1.1 แนวความคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เกษม จันทร์แก้ว (2531) ได้อธิบายไว้ ดังนี้

(1) ต้องการให้มีทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับมนุษย์ได้ใช้สอยและพึงพิงในการดำรงชีวิต ทั้งโดยปัจจัยสี่ ความสะดวกสบาย และความปลอดภัยของชีวิต ซึ่งการจัดการที่ถูกต้องในทรัพยากรธรรมชาตินั้น จะต้องส่งผลแบบยั่งยืนตลอดไป

(2) การจัดการ มุ่งที่จะให้ทรัพยากรธรรมชาติที่ประกอบกันอยู่ภายในระบบ มีศักยภาพในการให้ผลแบบยั่งยืน มั่นคง มุ่งให้เกิดความเพิ่มพูน (Increment) จากทรัพยากรธรรมชาติหรือสต็อก (Stock) ภายในระบบ ซึ่งความเพิ่มพูนนี้มนุษย์สามารถนำมาใช้ได้อย่างถาวร

(3) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางปฏิบัติในการควบคุมของเสีย มิให้เกิดขึ้นภายในระบบทรัพยากรธรรมชาติ เพราะถ้าเกิดปัญหาจะทำให้สต็อกของทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีศักยภาพในการผลิตลดลง สุดท้ายอาจต้องเผชิญการขาดแคลนทรัพยากรในอนาคต

(4) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยึดหลักการของอนุรักษ์วิทยามาเป็นพื้นฐาน การดำเนินการจัดการจึงต้องมีการรักษา สงวน ปรับปรุง ซ่อมแซม และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่อยู่ในสภาพที่ดีตามธรรมชาติ สภาพที่กำลังมีการใช้ และในสภาพที่ทรุดโทรม

(5) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีความมุ่งหวังอย่างเต็มที่ที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งที่เกี่ยวข้องดีขึ้น คุณภาพชีวิตนั้นมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องคือ ปัจจัยพื้นฐานทางการศึกษา เศรษฐกิจ สภาพสังคม เชื้อชาติ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในท้องที่ และความพอใจ แนวทางดำเนินการจัดการเพื่อให้คุณภาพชีวิตที่ดีนั้นจะต้องพิจารณาปัจจัยดังกล่าว ดังนั้นหลักการที่จะนำไปใช้ในการจัดการจึงต้องดูสถานที่หรือบริบทชุมชนเป็นสำคัญ

แนวความคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น เพื่อต้องการให้มนุษย์มีทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต โดยอาศัยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ ทั้งการมุ่งให้ทรัพยากรธรรมชาติมีศักยภาพให้ผลแบบยั่งยืน เกิดความเพิ่มพูน ไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อทรัพยากรธรรมชาติ ยึดหลักการของการอนุรักษ์วิทยา คือ การรักษา การสงวน การปรับปรุง การซ่อมแซม และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้คุณภาพชีวิตมนุษย์ดีขึ้น ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และสภาพทางทรัพยากรธรรมชาติที่ดี ซึ่งหลักการจัดการขึ้นอยู่กับบริบทชุมชนเป็นสำคัญ

ดังนั้น แนวคิดพื้นฐานทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงประกอบไปด้วยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ยึดหลักการของการอนุรักษ์วิทยา ซึ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องขึ้นอยู่กับสภาพทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นั้น ๆ บริบทชุมชน และศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้นด้วย

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น

โกวิท พวงงาม (2553) ได้อธิบายไว้ว่า แนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นสามารถสรุปเป็นองค์ประกอบ ได้แก่ 3 กลไกหลัก 6 หลักการ 6 กระบวนการ และ 7 เครื่องมือ มีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 3 กลไกหลัก

กลไกหลักในการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น มีคุณสมบัติของกลไกหลักทั้ง 3 กลไกที่เหมาะสมต่อการจัดการตนเอง ดังนี้

(1) กลุ่มแกนนำและอาสาสมัคร คุณสมบัติหรือลักษณะพิเศษ มีดังนี้

- มีความเสียสละ โดยไม่หวังผลประโยชน์อื่นใดตอบแทน ทั้งร่างกาย แรงทรัพย์ เป็นการเสียสละที่ไม่ทำให้ตนเอง ครอบครัว ชุมชนเดือดร้อน

- การเรียนรู้ โดยการส่งเสริมประสบการณ์ซึ่งจะก่อให้เกิดวิสัยทัศน์ (Vision) เป็นผู้ที่มีความคิดกว้างไกล มีมุมมองในการสร้างมโนทัศน์จากความฝันสู่ความจริง อาจเกิดจากประสบการณ์หรือการเรียนรู้ ส่งเสริม เพื่อประยุกต์ใช้ในการเป็นแกนนำ เป็นการสร้างโอกาสในการพัฒนาชุมชนให้กับตนเองและสมาชิกในชุมชน

- เป็นผู้นำทางความคิด (Change Agent) ที่สามารถนำความคิดของชุมชนไปสู่การปฏิบัติได้จริง

- มีความคิดเป็นระบบ (Thinking Process) เป็นความสามารถที่จำเป็น เพราะสามารถทำความเข้าใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างรอบคอบ สามารถวิเคราะห์ถึงลำดับความสำคัญของปัญหาทำให้ทราบว่าควรลงมือแก้ไขเรื่องใดก่อน

- มีความกล้าที่จะรับผิดชอบ เพราะการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ นั้นมีทั้งประสบความสำเร็จและล้มเหลว ฉะนั้นแกนนำที่ดีต้องมีความกล้าที่จะรับผิดชอบเมื่อเกิดความล้มเหลว และแก้ไขปัญหาคือต่อไป ในทางตรงกันข้ามหากประสบความสำเร็จก็พร้อมที่จะยินดีและชื่นชมกับความร่วมมือของทุกฝ่าย

- มีความมุ่งมั่นสูง บ่อยครั้งแกนนำมักถูกกล่าวหา เหยียดหยามจากบุคคลรอบข้าง บ่อยครั้งที่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงมักไม่ประสบความสำเร็จในช่วงแรก หากมีความมุ่งมั่นและเพียรพยายามยืนหยัดบนแนวทางที่ถูกต้อง เมื่อเวลาผ่านไปก็จะได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่

- มีความสามารถด้านเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้แบบใดและที่สำคัญ แกนนำต้องเป็นผู้ที่พร้อมจะเรียนรู้อยู่เสมอ รู้จักเรียนรู้ที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ แสวงหาความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ

- เป็นผู้ที่มีคุณธรรมหรือมีหลักศาสนาควบคุมจิตใจ การเป็นผู้นำที่ดีต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้สมาชิกในชุมชน นำมาซึ่งความศรัทธาที่สมาชิกในชุมชนจะมอบให้ ไว้ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการชุมชน

(2) สมาชิกกลุ่ม สมาชิกกลุ่มที่เป็นชุมชนเข้มแข็งต้องมีคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

- มีอาชีพที่มั่นคง สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างไม่รู้สึกลำบาก เพราะหากสมาชิกในชุมชนมีอาชีพที่ไม่มั่นคง ส่งผลให้รายได้น้อย ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในครอบครัว การดำเนินงานเรื่องอื่น ๆ ในชุมชนจะเป็นไปได้ยาก คำว่า “พอ” สำหรับครอบครัว ชุมชนนั้น ๆ ชุมชนจะต้องเป็นผู้กำหนดเอง

- เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น ควรเป็นการเข้าร่วมตามความสมัครใจและใช้เวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลักของตน โดยเริ่มจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกหนึ่งของชุมชน แล้วพัฒนาไปสู่การเป็นผู้มีตำแหน่งทางสังคมของชุมชน เช่น เป็นกรรมการ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ไม่มีค่าตอบแทนแต่เป็นการสร้างกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น

(3) สภาผู้นำชุมชน เป็นกลไกเพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็งและสามารถจัดการตนเองได้ มีคุณลักษณะดังนี้

- มีการเปิดพื้นที่ให้คน กลุ่มคน/องค์กรชุมชน ที่มีอยู่ในชุมชนได้แสดงความคิดเห็น ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงจุดยืนของคน กลุ่มคน และองค์กร อนึ่งเป็นการสร้างกระบวนการรับฟัง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นอันส่งผลต่อการสร้างความมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

- มีกิจกรรมหรือกระบวนการหลักเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน สภาผู้นำต้องเป็นหลักในการสร้างกระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ มีเป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน การทำกิจกรรมแต่ละครั้งควรมีการวางรูปแบบและลักษณะการดำเนินกิจกรรมที่เอื้อต่อกระบวนการแก้ปัญหา หลักการที่สภาผู้นำต้องยึดมั่นคือต้องมีกิจกรรมหรือกระบวนการในการแก้ปัญหาของชุมชนเป็นหลัก

- มีเวทีการเรียนรู้โดยมีศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชน การเปิดเวทีก่อให้เกิดการเรียนรู้เพราะชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้อันเป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการพัฒนาคน เพื่อเป็นการเรียนรู้ กล่าวคือ สิ่งที่ต้องรู้และสิ่งที่ควรรู้

ทั้ง 3 กลไกหลักในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแกนนำและสมาชิกกลุ่ม ทั้ง 2 กลุ่ม เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ ผูกพัน มีความรอบรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนตนเอง จึงเป็นกลุ่มที่มีบทบาทหลักในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

2.2.2 6 หลักการ

หลักการในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น สรุปได้ 6 หลักการ ดังนี้

(1) หลักการประชาธิปไตยชุมชน เน้นการรับฟังความคิดเห็นอย่างรอบด้าน การปรึกษาหารือและการถกแถลง (Deliberative) ควรเน้นหลักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อสร้างวัฒนธรรมการทำงานร่วมกัน จะทำให้เกิดการรับฟังซึ่งกันและกันโดยเฉพาะการพูดคุยกันมากขึ้น ที่สำคัญก่อให้เกิดการใช้เหตุผลกันมากขึ้น ทำให้เกิดความเข้าใจต่อบุคคลอื่น สถานการณ์รอบข้างมากขึ้น ดังนั้นการนำหลักการความเป็นประชาธิปไตยชุมชนที่เน้นการรับฟังความคิดเห็นแก่กันอย่างรอบด้าน เป็นการสร้างโอกาสในการรับรู้ข่าวสาร เวทีแสดงความคิดเห็น การสร้างภาคีเครือข่ายอย่างมีส่วนร่วมที่แยบยลและได้ผลจริง ส่งผลให้กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเกิดพลังร่วมที่ดี ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมในภาพรวมของชุมชนด้วย

(2) หลักการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่นสูง การดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่นเป็นการทำงานร่วมกับคน กลุ่มคนจำนวนมาก หากยึดหลักการบริหารจัดการแบบเข้มงวดจะก่อให้เกิดความขัดแย้งมากกว่าที่จะทำให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ แต่

ความยืดหยุ่นของการบริหารจัดการนั้นต้องเน้นให้กลุ่มองค์กรชุมชนเป็นผู้ดำเนินการวางกฎเกณฑ์และหาวิธีผ่อนปรนโดยไม่เสียหลักการ เพราะกระบวนการกลุ่มจะสามารถให้คำตอบกับความเหมาะสมของแต่ละบุคคล และกลุ่มเพื่อทำให้ชุมชนจัดการตนเองได้

(3) หลักการทำงานแบบทำทันทีหรือเรียกว่า “ททท” การทำงานไม่จำเป็นต้องอาศัยให้เกิดความพร้อมในทุก ๆ ด้านร้อยเปอร์เซ็นต์ ดังนั้นหากมีความคิดที่ดีต่อการพัฒนาตนเองและชุมชนควรจะนำมาปรึกษาหารือหรือการนำประเด็นเข้าสู่กระบวนการกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มได้ชัดเจนและนำไปสู่แนวทางปฏิบัติร่วมกันของชุมชนโดยเริ่มทำทันที

(4) หลักการเชื่อมโยงกิจกรรมทุกภาคส่วน ให้เห็นเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมให้ได้ การดำเนินโครงการ/กิจกรรมนั้น ๆ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิต วิถีความเป็นอยู่ของชุมชน ควรที่จะมีการนำหลักการบูรณาการเชื่อมโยงกับกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบองค์รวมรอบด้านและไม่เน้นหนักไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง นอกจากนี้กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ในชุมชนนั้นควรจะไม่แยกส่วนออกจากวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ควรจะสอดคล้องกลมกลืนไปกับวิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรม และวิถีธรรมชาติ

(5) หลักการแบ่งความรับผิดชอบให้แก่ชุมชนกลุ่ม โชน คุ่มละแวก การดูแลชุมชนเพื่อบริหารกิจกรรมของชุมชนให้ประสบความสำเร็จ ต้องใช้หลักการกระจายอำนาจแบบการสร้างกลุ่ม รูปแบบการกระจายอำนาจที่สามารถนำมาใช้ในกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม เช่น การแบ่งการดูแลความเรียบร้อยของชุมชนออกเป็นโชน เป็นคุ่ม เป็นกลุ่มบ้าน เป็นละแวกบ้าน

(6) หลักการใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก ยึดหลักการพึ่งตนเองมากที่สุด เป็นหลักการแรกที่ชุมชนควรจะค้นหาศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก ทุนที่มีอยู่ในชุมชนอาจจะไม่ใช่เงินแต่หมายถึงทุนอย่างอื่น เช่น ทุนวัฒนธรรม ทุนภูมิปัญญา ทุนทางสังคม ทุนทรัพยากร

ทั้ง 6 หลักการ ประกอบด้วย หลักการประชาธิปไตยชุมชน หลักการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่นสูง หลักการทำงานแบบทำทันที หลักการเชื่อมโยงกิจกรรมทุกภาคส่วน หลักการแบ่งความรับผิดชอบ และหลักการใช้ทุนที่มีในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งชุมชนจะต้องมีผู้นำและสมาชิกชุมชนที่เข้มแข็ง จึงจะสามารถดำเนินการจัดการชุมชนได้ เพราะคนถือเป็นปัจจัยหลักในการจัดการตนเองของชุมชน

2.2.3 6 กระบวนการ

กระบวนการที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น สรุปได้ 6 กระบวนการ ดังนี้

(1) กระบวนการกลุ่มที่มีความเข้มแข็งและต่อเนื่อง กลุ่มจะมีบทบาทในการทำกิจกรรมตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของกลุ่ม กระบวนการกลุ่มสามารถเกิดขึ้นได้หลายแบบ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มตามปัญหา กลุ่มตามอายุ เป็นการรวมกันเพื่อสร้างฐานพลังอำนาจในการจัดการตนเอง เพื่อเกิดพลังในการขับเคลื่อนต่อสู้อันส่งผลให้ได้รับในสิ่งที่กลุ่มนั้น ๆ ต้องการ ความมีพลังของกลุ่ม คือ การเคลื่อนไหวของกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่มอย่างต่อเนื่องมายาวนานจะเป็นกลุ่มที่ได้เปรียบในเรื่องของความเข้มแข็ง ความมีพลัง

(2) กระบวนการตรวจสอบโดยเครือข่ายกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เรื่องการสร้างกระบวนการตรวจสอบโดยเครือข่ายกลุ่มต่าง ๆ ที่มีในชุมชนต้องเป็นเครือข่ายที่สามารถคานอำนาจกันได้ นำมาใช้เป็นพลังในการปฏิบัติได้จริง แม้ว่าจะไม่มีสมาชิกในชุมชนมาขอความช่วยเหลือ แต่แกนนำต้องดำเนินการด้วยความโปร่งใส

(3) กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนเองหรือนอกชุมชนก็ได้ เพราะการแลกเปลี่ยนเป็นการสร้างฐานความสัมพันธ์ให้กับคนในชุมชน เน้นการเรียนรู้แบบการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อศึกษาความรู้เดิมและเพิ่มเติมประสบการณ์ใหม่ รวมทั้งรักษาไว้ซึ่งฐานความรู้ด้วยการถ่ายทอดและพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ขึ้น

(4) กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง การทำงานชุมชนต้องเป็นการทำงานแบบต่อเนื่อง แม้จะเสร็จสิ้นโครงการ เพราะหากวิถีชีวิตชุมชนยังคงอยู่ กระบวนการทำงานชุมชนก็ควรดำเนินต่อไปเช่นกัน

(5) กระบวนการปรับแนวคิดชุมชน หากจะสร้างรูปแบบการจัดการตนเองของชุมชนนั้น สิ่งที่ต้องดำเนินการคือการสร้างกระบวนการส่งเสริมเพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดของชุมชน ด้วยการหันมาให้ความสำคัญกับระบบคุณค่า เรียนรู้คุณค่าก่อนมูลค่า

(6) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เริ่มจากการเปิดใจกว้างที่จะรับฟังและรับคนรุ่นใหม่ที่มีจิตอาสาเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ เกิดแนวคิดแนวทางใหม่ ๆ สิ่งที่ต้องเรียนรู้คือการเปิดกว้างควรมีนัยสำคัญว่าชุมชนสามารถเปิดรับสิ่งเหล่านั้นได้ระดับใด กระบวนการเปิดใจรับการมีส่วนร่วมของชุมชนต้องอาศัยเป็นการทำงานที่อยู่บนฐานความเป็นตัวตนของชุมชน ซึ่งต้องมีข้อจำกัดเพื่อหารูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นหลัก

ทั้ง 6 กระบวนการที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นนั้น กลุ่มจะมีบทบาทในการทำกิจกรรมเพื่อสร้างฐานพลังอำนาจในการจัดการตนเอง การสร้างกระบวนการตรวจสอบโดยเครือข่ายกลุ่มต่าง ๆ ต้องเป็นเครือข่ายที่สามารถคานอำนาจกันได้ การถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นการสร้างฐานความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เพื่อเรียนรู้ความรู้เดิมและเพิ่มเติมความรู้ใหม่ มีการทำงานอย่างต่อเนื่องแม้จะเสร็จสิ้นโครงการ เพราะวิถีชีวิตชุมชนยังคงอยู่ การปรับแนวคิดชุมชนเพื่อสร้างความสำคัญเรื่องระบบคุณค่าในชุมชน จะต้องอยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลักและเปิดกว้างให้คนรุ่นใหม่เข้าไปเรียนรู้ร่วมกัน

2.2.4 7 เครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น สรุปได้ 7 เครื่องมือ ดังนี้

(1) ศิล 5 เพื่อเป็นกติการ่วมในการควบคุมให้สมาชิกของกลุ่มมีความซื่อสัตย์จริงใจ

(2) ระบบเครือข่าย เป็นเครื่องมือพัฒนามาจากฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นเครื่องมือในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในชุมชน จัดระเบียบชุมชน การลงโทษ

(3) คุ้มบ้าน โชนบ้าน กลุ่มบ้าน และละแวกบ้าน เป็นเครื่องมือกระจายความรับผิดชอบ กระบวนการกลุ่ม การจัดระเบียบของชุมชน และการกระจายอำนาจ

(4) แผนแม่บทชุมชน เป็นเครื่องมือที่พัฒนาจากสภาพปัญหา ความเดือดร้อนของชุมชน นำเอาแผนพัฒนาเป็นเครื่องมือหลักในการขับเคลื่อนชุมชน

(5) กลุ่ม/องค์กรชุมชน หรือเครือข่ายชุมชน มาจากการรวมตัวของคนในชุมชนพัฒนาเป็นเครื่องมือต่อสู้กับอิทธิพลทั้งภายในและนอกชุมชนที่เข้ามาเพื่อตัดวงจรผลประโยชน์ในชุมชนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน

(6) กฎระเบียบและกติกาที่ชัดเจน เพื่อดูแลควบคุมการจัดการภายในชุมชน การดำเนินการภายใต้กฎระเบียบที่ได้รับความเห็นชอบจากคนในชุมชนเองเป็นหลัก

(7) ระบบข้อมูลและการวิเคราะห์ เพื่อข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงของชุมชนสะท้อนสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์เพื่อหาทางเลือกในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน แก้ปัญหาชุมชนอย่างเป็นระบบและมีทิศทาง

ทั้ง 7 เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ กติการ่วมของชุมชน ระบบเครือข่าย โชนบ้าน แผนแม่บทชุมชน กลุ่ม กฎ/กติกาที่ชัดเจน และระบบข้อมูล เป็นเครื่องมือที่ต้องเกิดจากความต้องการ ความผูกพัน สำนึกรัก ที่คนมีต่อชุมชน จึงจะสามารถก่อให้เกิดการจัดการตนเองของชุมชนที่เหมาะสมได้

ดังนั้น แนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น จึงนำการใช้ 3 กลไกที่เป็นหัวใจหลักของชุมชนคือผู้นำและสมาชิกชุมชน ใช้ 6 หลักการที่เน้นการดึงสมาชิกทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ใช้ 6 กระบวนการที่มีความโปร่งใสและต่อเนื่องในการทำงาน และใช้ 7 เครื่องมือที่เกิดจากสิ่งที่ชุมชนมีอยู่แล้วมาปรับใช้ ชุมชนจึงสามารถจัดการตนเองได้ตามบริบทชุมชนอย่างแท้จริง

2.3 แนวคิดการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรม: วิถีครูบา งานหน้าหมู่ สู่หลักธรรมาภิบาล

ในล้านนาพระสงฆ์ผู้มีศีลอันงดงามไม่ต่างพร้อยมีจริยาวัตรเป็นที่เคารพแก่คนทั่วไป เป็นผู้ปฏิบัติดี สันโดษบรรพชาตั้งแต่เป็นเณร และบวชเป็นพระ ไม่เคยสึก และไม่เคยมีครอบครัวมาก่อน ถึงเวลาอันสมควรชาวบ้านจะพร้อมใจยกเอาพระรูปนั้นเป็นครูบา ครูบาในแนวคิดนี้ คือ ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา จังหวัดลำพูน

ครูบา หมายถึง ตำแหน่งของพระสงฆ์ที่ได้รับการพิจารณาแล้วว่า มีศีลาจารวัตรเรียบร้อย มั่นคงในพระธรรมวินัยเป็นที่ยอมรับทั้งส่วนของพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป หรือมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน ผู้ที่จะเป็นครูบาต้องมีเงื่อนไข 3 ข้อ คือ 1) เป็นพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามาก (ทั้งอายุและอายุการบวช) 2) ต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ (ตลอดอายุการบวช) 3) สร้างสิ่งดีงามกับพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจหมายถึง ศาสนสถานหรืออื่น ๆ (บุญเพ็ญ ยาวิชัย. 2560)

วัดบวรนิเวศวิหาร (2512) ได้เขียนอธิบายถึงประวัติครูบาศรีวิชัยไว้ว่า

ครูบาศรีวิชัยเป็นบุตรคนที่ 3 ของนายควาย นางอุษา อาศัยอยู่บ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เกิดเมื่อวันอังคาร เดือน 3 เหนือ ขึ้น 16 ค่ำ ปีชวด จุลศักราช 1240 ตรงกับวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ.2421 บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ 18 ปี ต่อมาเมื่ออายุครบ 21 ปี บริบูรณ์อุปสมบทเป็นพระภิกษุ นามว่า “สิริวิชัย” ชาวบ้านเรียกว่า “ครูบาศรีวิชัย” จำพรรษาที่วัดบ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ต่อมาไปศึกษาต่อที่วัดบ้านนาแต จังหวัดลำพูน และได้ออกเดินทางจาริกปฏิบัติธรรมในป่า และกลับมาอยู่ที่วัดบ้านปาง ครูบาศรีวิชัยเป็นพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ พุทธน้อย ปฏิบัติมาก มีเหตุผล จึงเป็นที่เคารพ ศรัทธา นับถือ ของชาวบ้านทั่วไป ชาวเขา ซึ่งในสมัยก่อนยังไม่หันมานับถือพุทธศาสนามากนัก ก็ยังพากันรับอุปฐากและมันอยู่ในไตรสรณคมน์ ครูบาศรีวิชัยได้บำเพ็ญประกาศพระธรรมให้ชาวเขาปฏิบัติตามแนวหลักพระพุทธศาสนา

การก่อสร้าง ครูบาศรีวิชัยเป็นประธานก่อสร้างวิหาร กุฏิ หอพระไตรปิฎก วัดบ้านปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เมื่อ พ.ศ. 2442 เดือน 3 แรม 1 ค่ำ โดยอาศัยความศรัทธาจากชาวบ้านทั่วไป ให้ความร่วมมือ ทั้งบริจาคทรัพย์และร่วมแรงในการก่อสร้าง รวมถึงเมื่อชาวเขาทราบข่าวก็ต่างมา

ร่วมกันทำบุญก่อสร้าง ถือเป็นงานชิ้นแรกของครุบาศรีวิชัย ต่อมาประชาชนและผู้มีจิตศรัทธา อารธนาครุบาศรีวิชัยไปเป็นประธานในการก่อสร้างในพื้นที่จังหวัดลำพูนและอาณาจักรล้านนาต่าง ๆ มากมาย เช่น องค์พระธาตุหริภุญชัย วิหารวัดพระพุทธบาทตากผ้า วิหารพระแก้ว วัดพระแก้ว จังหวัดลำปาง วิหารพระพุทธ วัดทุ่งช้าง จังหวัดเชียงราย จากนั้นครุบาศรีวิชัยได้จาริกสู่นครพิงค์ ต่อมาปี พ.ศ.2467 ได้รับเป็นประธานในการบูรณะวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธสิหิงค์ เพราะครุบาศรีวิชัยเป็นที่นิยมนับถือเคารพของประชาชนโดยทั่วไปในสมัยนั้น จึงจำพรรษาที่วัดพระสิงห์ เมื่อประชาชนทราบข่าวก็ตามครุบาศรีวิชัยมาบูรณะวัดพระสิงห์ รวมถึงสถานที่วัดอื่น ๆ ที่ครุบาศรีวิชัยเดินทางไปบูรณะด้วย

พ.ศ.2477 มีผู้อารธนาครุบาศรีวิชัยเป็นประธานในการสร้างทางขึ้นวัดพระบรมธาตุ ดอยสุเทพ เพราะประชาชนมีความศรัทธาในตัวครุบาศรีวิชัยมาก เวลาไปบูรณะที่ใดจะมีประชาชนทั่วทุกสารทิศตามไปบูรณะด้วยเสมอ วัดพระบรมธาตุดอยสุเทพเป็นวัดที่มีปูชนียวัตถุสำคัญคือพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในสมัยนั้นทางขึ้นวัดต้องปีนเขา ลงเหว เส้นทางลำบาก ใช้เวลาเดินทางประมาณ 5 ชั่วโมงกว่า การสร้างถนนเริ่มทำพิธีบุกเบิกปฐมฤกษ์เมื่อ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2477 ครุบาศรีวิชัยได้กล่าวกับประชาชนที่มาร่วมพิธีว่า “งานนี้เป็นงานใหญ่ จะสำเร็จได้ด้วยอาศัยเทวดาช่วย” ประโยคนี้เป็นการปลุกใจประชาชนให้เกิดความเชื่อมั่น การสร้างถนนค่อนข้างลำบาก บางพื้นที่ต้องใช้การระเบิดหิน ระยะแรกมีประชาชนมาทำงานวันละ 20 กว่าคน เพราะอยู่ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวข้าว แต่เมื่อผ่านฤดูเก็บเกี่ยวประชาชนทุกพื้นที่ที่ทราบข่าวการสร้างถนนของครุบาศรีวิชัยต่างพากันอนุโมทนา นำจอบ เสียม มุงหน้าสูดดอยสุเทพ เพื่อร่วมกันสร้างถนน วันหนึ่งไม่น้อยกว่า 3,000-4,000 คน มากขึ้นเรื่อย ๆ ทุกวัน งบประมาณในการสร้างมากพอสมควร แต่เมื่อผู้ที่ศรัทธาในครุบาศรีวิชัยมาบริจาคทรัพย์และลงแรงช่วยกันทำงานต่าง ๆ จึงสำเร็จไปได้ด้วยดีตามระยะเวลาที่กำหนด ประชาชนที่มาร่วมทำถนน เช่น พิชณุโลก เชียงราย ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน

บ้างเล่าว่า ระยะแรกมีแรงงานช่วยทำถนนแค่ไม่กี่สิบคน หลวงศรีประกาศจึงให้พิมพ์ใบปลิวฎีกาบอกบุญที่แต่งเป็นคำว (บทร้อยกรองของล้านนา) ออกแจกจ่ายทั่วภาคเหนือ บางแหล่งข้อมูลว่าพิมพ์สองครั้ง ครั้งละ 5,000 ใบ บ้างว่าพิมพ์มากถึง 5 หมื่นใบ แม้จะยังไม่เคยพบต้นฉบับของจริงเลยสักใบ แต่จนถึงยุคทศวรรษ 2530 หรือราว 60 ปีให้หลัง เมื่อ โสภานะ มูล เก็บข้อมูลทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ว่าด้วยครุบาศรีวิชัย ก็ยังหลงเหลือคนรุ่นผู้ใหญ่ที่ท่องจำคำคำวใบปลิวนั้นได้ “หลวงศรีแต่งไว้ ใบแพร่ดีกา ไปทั่วนานา บ้านนอกคอกห้วย...” ปากต่อปาก ในไม่ช้าผู้คนทั่วทั้งภาคเหนือไปจนถึงสุโขทัย พิชณุโลก ทั้งขรवास ภิกษุสงฆ์ และชาวเขชนกลุ่มน้อย ต่างหลั่งไหลมาร่วมงานนี้กับครุบาศรีวิชัย ประมาณวันละไม่ต่ำกว่า 500 คน หลวงศรี

ประกาศบันทึกไว้ว่า “วิธีการรับทำถนนสายนี้โดยให้เข้ากันเป็นพวกหรือหมู่ เรียกตามภาษาเหนือว่า ศรัทธา คือทายก-ทายิกาของวัดใดวัดหนึ่งร่วมกันรับตอนหนึ่ง แล้วแต่มีคนมากและน้อย”

(sarakadee Magazine, 2557)

ต่อมาประชาชนอำเภอเถลี จังหวัดลำพูน ได้นำหลักการทำงานของครูบาศรีวิชัยมาใช้ในการพัฒนา โดยอาศัยพลังศรัทธาของครูบาศรีวิชัย ในการร่วมแรง ร่วมใจ พัฒนาชุมชนด้านต่างๆ เช่น การเดินธรรมาตรา แห่งรูปปั้นจำลองครูบาศรีวิชัยจากวัดพระธาตุหริภุญชัยถึงอำเภอเถลี โดยขบวนแห่ จะมีคณะพระสงฆ์ ชาวบ้าน หน่วยงานท้องถิ่น บิณฑบาตปัจจัยเงินจากผู้มีจิตศรัทธาระหว่างทาง เพื่อนำเงินไปพัฒนาถนนที่ทรุดโทรม บูรณะวัด โดยไม่ต้องรอนงบประมาณจากภาครัฐ นำเงินที่ได้จัดซื้อวัสดุก่อสร้าง ใช้แรงงานคนภายในชุมชน ชุมชนใกล้เคียง ในการทำงาน รวมถึงผู้มีจิตอาสาในการเข้ามาร่วมทำงานด้วย

ในปัจจุบันชาวบ้านแม่สะแจะนำแนวคิดการทำงานพัฒนาชุมชนแบบวิถีครูบาศรีวิชัยมาใช้ เช่น กิจกรรม วิถีธรรม ทางครูบา งานหน้าหมู่ แห่งรูปปั้นจำลองครูบาศรีวิชัยจากวัดพระธาตุหริภุญชัยถึงบ้านปางผาง เป็นการเดินเท้า นำเงินที่ได้มาสร้างถนนเข้าชุมชนทั้ง 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านผาด่าน บ้านแม่สะแจะ และบ้านปางผาง โดยใช้แรงงานคนในการก่อสร้างถนน โดยไม่อาศัยงบประมาณจากภาครัฐ ตลอดระยะทางในการเดินเท้าแห่งครูบาศรีวิชัยนั้นชุมชนต่าง ๆ ที่เดินทางผ่านจะมีผู้คนมากมายออกมาสักการะ บริจาคทรัพย์ เสี่ยงอาหาร ให้แก่ชาวบ้านตลอดเส้นทาง ชาวบ้านแม่สะแจะจึงยึดถือหลักการทำงานของครูบาศรีวิชัยในการทำงานพัฒนาชุมชนด้วย เช่น การร่วมแรงร่วมใจในการทำงานต่าง ๆ ผ่านกระบวนการแห่งศรัทธา

เมื่อมีหลายชุมชนในจังหวัดลำพูนนำแนวคิด หลักการทำงาน ของครูบาศรีวิชัยมาใช้ในการพัฒนาจนประสบผลสำเร็จ นายองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนจึงนำแนวคิดนี้มาปรับใช้ในยุทธศาสตร์งานพัฒนากับชุมชนต่าง ๆ จึงก่อให้เกิดแนวคิด “วิถีครูบา วิถีงานหน้าหมู่ วิถีแห่งศรัทธา” สู่หลักธรรมาภิบาลขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.3.1 “วิถีครูบา วิถีงานหน้าหมู่ วิถีแห่งศรัทธา” สู่หลักธรรมาภิบาล

องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน (2560) ได้อธิบายไว้ว่า วิถีครูบา วิถีงานหน้าหมู่ วิถีแห่งศรัทธา ประกอบด้วย 6 หลักการ และ 7 ปัจจัยสู่ความสำเร็จ ในการทำงานร่วมกับชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

6 หลักการ ได้แก่

- (1) หลักคุณธรรม ชาวบ้านศรัทธาได้ เกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง
- (2) หลักนิติธรรม ยึดระเบียบ กฎหมาย ข้อตกลง
- (3) หลักความโปร่งใส รับรู้ร่วมกัน ไว้วางใจ ตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน
- (4) หลักการมีส่วนร่วม MOU ท้องที่ ท้องถิ่น ความต้องการสู่การแก้ปัญหา
- (5) หลักความรับผิดชอบ ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมดูแล

รักษา

(6) หลักความคุ้มค่า ไม่มีค่าแรง ไม่มีกำไรรับเหมาแพ็คเกจ F (Factor F ประกอบด้วย ค่าอำนาจการ ดอกเบี้ย กำไร และภาษี แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ งานทาง งานอาคาร และงานสะพานและท่อเหลี่ยม)

7 ปัจจัยสู่ความสำเร็จ ได้แก่

- (1) ศรัทธา (วิถีศรुบา) ชาวบ้าน ผู้นำ ศรัทธาในเรื่องวิถีศรुบา
- (2) ผู้นำ (สัตบุรุษ) “สัตบุรุษเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ มีศรัทธา หิริ โอตตัปปะ สติตั้งมั่น ปัญญา ความเห็นถูก” (มัชฌิมนิกาย อุปปริปถณาสก จุฬปุลณมสูตร. 2560)
- (3) การมีส่วนร่วม จากทุกฝ่าย ทุกขั้นตอน ชุมชน ชาวบ้านเป็นหลัก
- (4) การเป็นเจ้าของ ความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมที่ทำนั้น ๆ
- (5) เครือข่าย ทำงาน/กิจกรรมแบบมีเครือข่ายทั้งรัฐ ชาวบ้าน ชุมชน เอกชน
- (6) การจัดการชุมชน มีระบบการจัดการโดยตัวชุมชนเอง
- (7) ข้อตกลงท้องถิ่น (ธรรมนูญหมู่บ้าน) ชุมชนสร้างกระบวนการ ข้อตกลงร่วมกัน จากทุกฝ่าย ที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย

แนวคิดการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรม วิถีศรुบา งานหน้าหมู่บ้าน สู่หลักธรรมาภิบาล จังหวัดลำพูน เป็นแนวคิดที่นำเอาความเชื่อ ศรัทธา ของคนจังหวัดลำพูนตั้งแต่อดีต-ปัจจุบันมาปรับใช้ในงานพัฒนาชุมชน โดยใช้หลักการจัดการตนเองของชุมชน นำทุนทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนมีมาใช้ในงานพัฒนา ใช้หลักความศรัทธาเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการทำงานต่าง ๆ ของชุมชน

กรอบแนวคิดในการศึกษาและวิเคราะห์ครั้งนี้ ได้แก่ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น และแนวคิดการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรมวิถีศรुบา งานหน้าหมู่บ้าน แนวคิดทั้ง 3 กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการตนเองของชุมชน โดยใช้ทุนต่าง ๆ ที่ชุมชนนั้น ๆ มี เช่น ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนมนุษย์ ทุน

วัฒนธรรม ทูทางเศรษฐกิจ ใช้คนเป็นหลักสำคัญในการจัดการ รวมถึงทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน มาใช้ในการขับเคลื่อนการจัดการตนเองของชุมชนด้านต่าง ๆ ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไปของชุมชน บ้านแม่สะแงะเกี่ยวกับการจัดการตนเองของชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พิมพ์จันทร์ แสงจันทร์ และคณะ (2557) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชน เขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสภาพทั่วไปของเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง 2) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง 3) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง 4) เพื่อศึกษาผลสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง พบว่า 1) ป่าชุมชนเขาราวเทียนทองเกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชน ชุมชนเข้าไปจัดการและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ 2) รูปแบบการจัดการป่าชุมชน ชุมชนมีบทบาทหลักในการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนจากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านเพื่อตัดสินใจวางแผน บริหาร หาแหล่งสนับสนุนงบประมาณ โดยยึดหลัก “ผู้ฟังฟังป่า ย่อมต้องรู้คุณค่าป่า” 3) ประชาชนในกลุ่มส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจ และสนใจ เข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในการจัดการป่า กิจกรรมที่เข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ การจัดการพื้นที่ป่าไม้ การปลูก และฟื้นฟูป่า รวมทั้งการป้องกันและการอนุรักษ์ป่า 4) ผลสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง ได้แก่ เกิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ป่าไม้ สร้างความรักความสามัคคีในชุมชนเกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจนได้รับการยอมรับเป็นชุมชนต้นแบบของการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะการเป็นนวัตกรรมด้านการดูแลแหล่งอาหารที่ยั่งยืน

ทวี สุงพนา และคณะ (2557) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอด พิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านแม่สะแงะ หมู่ที่ 15 ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความเชื่อพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับความหลากหลายทางชีวภาพและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน 2) เพื่อหาแนวทางอนุรักษ์ความเชื่อ พิธีกรรม ที่เป็นกลไกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน 3) เพื่อศึกษาประสิทธิผลในการใช้ความเชื่อ พิธีกรรม ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน พบว่า ชาวบ้านประกอบอาชีพทำข้าวไร่ ทำนา มีการเกื้อกูลกันในการทำมาหากินและแรงงานคน แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1) ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อเข้ามาใช้ในการจัดการทรัพยากร เช่น การเลี้ยงผึ้งน้ำ การเลี้ยงฝ้าย พิธีกรรมเลี้ยงผึ้งน่วยแม่สะแงะ พิธีกรรมทำไร่ พิธีกรรมเลี้ยงห่อเจ้าที่ พิธีกรรมทำบุญ ข้าวใหม่ ฯลฯ พิธีกรรมเป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านมีการรักษา สืบทอดองค์ความรู้ การรักษา พิธีกรรมเป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชน เป็นกุศโลบายหนึ่งของบรรพบุรุษที่ทำให้ลูกหลานมีกิจกรรมทำร่วมกัน 2) การใช้กฎระเบียบข้อตกลง การแบ่งโซนพื้นที่ ด้านการอนุรักษ์ปลาในเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ด้านมาตรการลงโทษต่างๆ พื้นที่ทรัพยากรป่าเป็นพื้นที่กว้างและใช้ประโยชน์ร่วมกันหลายชุมชน สิ่งสำคัญคือต้องสร้างการมีส่วนร่วมทุกคน ชุมชน ทุกภาคส่วน ชุมชนบ้านแม่สะแงะบ้านเดียวไม่สามารถจัดการปัญหาได้ บริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง ไตแก บ้านปางวาง และบ้านผาด่าน เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ขนาดตอนบนมาจัดการร่วมกัน แต่การสร้างความสำเร็จและการมีส่วนร่วมให้กว้างมากขึ้นเป็นเรื่องที่ท้าทายและต้องพยายามขับเคลื่อนร่วมกันต่อไป

วิณา นำเจริญสมบัติ และเกือเมธา ฤกษ์พรพิพัฒน์ (2551) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านดงจังหวัดพิษณุโลก พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของบ้านดง มีลักษณะเป็นการริเริ่มโดยองค์กรชุมชนเอง เป็นองค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ส่วนกระบวนการจัดการก็มีเจตนารมณ์เพื่อปกป้องและฟื้นฟูป่า ซึ่งในขณะนั้นแกนนำได้กันพื้นที่ 2,200 ไร่เพื่อให้ผืนป่าธรรมชาติสามารถฟื้นตัว มีการนำความรู้ในการจัดการป่ามาสร้างกติกา โดยแบ่งพื้นที่การใช้ประโยชน์จากป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย ต่อมาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเข้าสู่ระยะการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็ง จึงมีการระดมความร่วมมือทั้งจากหน่วยงานรัฐ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ตำรวจตระเวนชายแดนที่ 315 เพื่อช่วยกันปลูกป่า เมื่อป่าเริ่มฟื้นตัว ปริมาณหญ้าก็เริ่มลดลง ปัญหาการนำวัวไปปล่อยไว้ในป่าก็พลอยลดลงไปด้วย ชุมชนได้ปรับแนวคิดทั้งจากภายนอกและภายในชุมชนเองเพื่อนำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน เช่น การจัดชุดลาดตระเวน การสำรวจป่า การทำแนวกันไฟ ทั้งนี้ยังประสานกับกรมป่าไม้เพื่อสร้างกลไก ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า และพัฒนารูปแบบกรรมการป่าชุมชนเป็นเครือข่ายป่าชุมชนบ้านดง ความหมายของป่าชุมชนในความเข้าใจของชาวตำบลบ้านดง คือป่าที่ทุกคนร่วมกันสร้างขึ้นมาใช้เป็นแหล่งอาหาร ไม้ใช้สอย ที่อยู่อาศัยของ สัตว์ แหล่งสมุนไพร และเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยอยู่ภายใต้กฎกติกาที่ชุมชนกำหนด เครือข่ายป่าชุมชนบ้านดงได้มีการพัฒนาความรู้และกิจกรรม การจัดการป่ามากมาย ทั้งการปลูกป่าเสริม การทำแนวกันไฟ การทำป้ายแนวเขต ป่าชุมชน จัดชุดลาดตระเวนป่า อบรมการดูแลป่า การดับไฟป่า ปลูกป่าสมุนไพร ในเขตป่าแบ่งแนวเขตให้ชัดเจนระหว่างเขตป่าอนุรักษ์กับป่าชุมชน มีการปลูกพืช เศรษฐกิจ เพื่อนำผลตอบแทนจัดสรรเป็นสวัสดิการของชุมชน ตลอดจนมีการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมประเพณีในการดูแลจัดการป่า

เช่น การบวชป่า การบวงสรวง หลวงปู่ธุดงค์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเจ้าของป่า ซึ่งมีเป้าหมายแฝงเร้นคือ ต้องการให้คนในชุมชนได้มาพบปะกัน และร่วมแลกเปลี่ยนแผนการทำงาน

สมศักดิ์ กองอินทร์ และคณะ (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการอ้างสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์: กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติแม่โจ้ อำเภอแม่สอด จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนพื้นที่ป่าอนุรักษ์ซึ่งเชื่อมโยงกับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาตินำมาซึ่งการอ้างสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจเพื่อศึกษารูปแบบการอ้างสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ กรอบแนวคิดในการศึกษาและวิเคราะห์ คือ แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์ แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง แนวคิดการมีส่วนร่วม และแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวคิดทั้ง 4 กล่าวถึงการยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่มีการอุดหนุนเกื้อกูลกันมาในอดีต จากการศึกษาพบว่าชุมชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โจ้ ประกอบด้วย ชุมชนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนดั้งเดิม คือ ชุมชนบ้านกองลา (กะเหรี่ยง) ชุมชนบ้านใหม่กองลอย (ลัวะ กะเหรี่ยง คนเมือง) และชุมชนอพยพย้ายถิ่นมาจากท้องถิ่นอื่น คือ ชุมชนบ้านสันป่อเหล็ก (ม้ง) ชุมชนบ้านเล่าลี (จีนฮ่อ ม้ง) ในอดีตชุมชนดั้งเดิมประกอบอาชีพทางการเกษตรเพื่อการยังชีพ ได้แก่ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ชุมชนที่ย้ายมาจากท้องถิ่นอื่นปลูกพืชเสพติด ได้แก่ ฝิ่น ชุมชนมีวิถีชีวิตเรียบง่ายมีความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ อาศัยกฎระเบียบจารีต ประเพณี ความเชื่อของชุมชน มีการพึ่งพิงระบบตลาดน้อยมาก เพราะเป็นชุมชนห่างไกลและการคมนาคมยากลำบาก รัฐมองว่าการทำเกษตรแบบไร้หมุนเวียนเป็นสาเหตุให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายจึงมีการใช้อำนาจรัฐจากส่วนกลางเข้ามาอ้างสิทธิโดยใช้อำนาจทางกฎหมาย โดยเริ่มจากการประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติขุนแม่ลายและป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่มทำให้พื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชุมชนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การไม่ยอมรับสิทธิทางพฤตินัยของชุมชน รัฐได้ใช้อำนาจทางกฎหมายในการควบคุมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลต่อรูปแบบการดำรงชีวิตของชุมชนที่เรียบง่ายกลายเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย การพึ่งพาระบบการตลาดมีแนวโน้มมากขึ้น เกษตรกรประสบภาวะหนี้สิน นอกจากนี้มาตรการทางกฎหมายที่รัฐนำมาใช้ยังขาดการบังคับใช้หรือไร้สภาพบังคับทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้อย่างเข้มข้น เกิดการอ้างสิทธิของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้ รูปแบบการอ้างสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ด้านบวก ได้แก่ การรวมตัวกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบเครือข่ายลุ่มน้ำและการจัดการป่าโดยชุมชนในรูปแบบป่าชุมชน ด้านลบ ได้แก่ การทำประโยชน์พื้นที่เพื่อให้มีสภาพแตกต่างจากป่าธรรมชาติ เริ่มจากการทำพื้นที่ให้โล่งเตียน มีการทำประโยชน์อย่างต่อเนื่อง และการ

ปลูกไม้ผลยืนต้น การล้อมรั้วและการติดป้ายการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อแสดงถึงสิทธิการครอบครอง และใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของชุมชน และนำมาใช้เป็นข้ออ้างเพื่อให้ชุมชนสามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ได้ต่อไป

สมชัย วินัยโกศล (ม.ป.ป.) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนมีส่วนร่วม: ความสำเร็จและล้มเหลว วัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจสภาพปัญหาการดำเนินการทำลายทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นสาเหตุให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมอันไม่พึงปรารถนาแก่สังคมโดยส่วนรวม 2) เพื่อวิเคราะห์หาปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลกระทบต่อระดับความสำเร็จและล้มเหลวของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนมีส่วนร่วม และ 3) เพื่อสังเคราะห์ตัวแบบการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนมีส่วนร่วม พบว่า การทำลายทรัพยากรป่าไม้มีปัญหาคือหลายประการที่จำเป็นต้องแก้ไข เช่น ปัญหาการด้อยคุณภาพของประชากร ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาเทคโนโลยีการผลิต และปัญหาการบริหารและการจัดการ แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนมีส่วนร่วมนั้นมีเป้าหมายสำคัญ คือ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมแก้ไข การจะบรรลุเป้าหมายต้องมีกระบวนการต่าง ๆ ต่อเนื่องกัน ได้แก่ กระบวนการปรับปรุงคุณภาพคน กระบวนการปรับปรุงมาตรฐานในการดำรงชีวิต และกระบวนการกระจายรายได้ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนมีส่วนร่วม ประกอบด้วย นโยบายของรัฐบาล การศึกษาองค์กรในท้องถิ่น การปฏิรูปที่ดิน สินเชื่อการเกษตร การชลประทาน และเทคโนโลยีการผลิต

จากงานวิจัยทั้ง 5 เรื่องสามารถสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ต่าง ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับบริบทชุมชน เช่น ภูมิศาสตร์ ภูมิสังคม ลักษณะของทรัพยากร ลักษณะของปัญหา เป็นต้น ต้องอาศัยการร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งชุมชนเอง ภาครัฐ เอกชน หรือภาคีเครือข่ายอื่น ๆ ก่อนจะตั้งองค์กรภายนอกเข้ามาร่วมมือด้วยนั้น ชุมชนต้องมีความต้องการที่จะจัดการกับทรัพยากรในชุมชนของตนเองก่อน เมื่อสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนหรือสามารถเป็นชุมชนที่จัดการตนเองได้แล้วจึงตั้งองค์กรอื่นเข้ามาร่วมมือ จะสังเกตได้ว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจะเกิดจากตัวผู้นำของชุมชนหรือแกนนำในชุมชนก่อน เมื่อสามารถสร้างเครือข่ายในชุมชนได้แล้ว จะมีการสร้างกฎ ระเบียบ หรือข้อตกลงต่าง ๆ ภายในชุมชนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ในระดับหนึ่งจึงจะมีการตั้งชุมชนรอบข้างหรือบุคคลภายนอกเข้ามาร่วมจัดการ เช่น ชุมชนรอบหมู่บ้านหรือผู้ที่เข้ามาใช้ทรัพยากรในชุมชน และตั้งองค์กรที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม เช่น องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ นักวิชาการด้านอื่น ๆ สาเหตุที่ชุมชนต้องมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น ได้แก่ ทรัพยากรเสื่อมโทรม การขยายตัวของชุมชน อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

และต้องการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อรักษาแหล่งอาหารภายในท้องถิ่นที่เป็นทั้งแหล่งอาหารและรายได้ ให้ทรัพยากรเพียงพอต่อการใช้ประโยชน์และมีใช้อย่างเพียงพอ รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเป็นวิธีการที่ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐ ชุมชน ได้มีกระบวนการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วมกันได้ เพื่อลดข้อขัดแย้งของชุมชนและภาครัฐ ผลจากการทำงานอาจจะมีทั้งประสบผลสำเร็จและล้มเหลว ซึ่งจะต้องอาศัยระยะเวลาในการจัดการ

บทที่ 3

ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

บ้านแม่สะแง๊ะตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง พื้นที่การปกครองเทศบาล ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลุ่มน้ำแม่ น้ำปิง การคมนาคมเข้าไป ในหมู่บ้านมีถนน 1 สาย คือ เส้นทางลำลองสายบ้านผาด่าน-แม่สะแง๊ะ-ปงผาง มีอาณาเขตติดต่อกับ อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

3.1 สภาพทั่วไปของชุมชน

สภาพทั่วไปของบ้านแม่สะแง๊ะ จากการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาขอกล่าวถึงข้อมูลที่ประกอบไปด้วย ประวัติศาสตร์ชุมชน ตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้าน ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางภูมิอากาศ การคมนาคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสาธารณูปโภค โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านแม่สะแง๊ะ ถูกสันนิษฐานว่าตั้งมา 100 กว่าปี คนท้องถิ่นเดิมของบ้านแม่สะแง๊ะ เรียกว่า กะเหรี่ยงขาว หรือ กะเหรี่ยงโป มักเรียกขานตนว่า ปากะญอ ตามคำบอกเล่าเป็นชนเผ่าที่อพยพมาจากฝั่งจังหวัดลำปาง อพยพมาตั้งถิ่นฐานทั้งครอบครัว อพยพมาตั้งถิ่นฐานตามญาติพี่น้อง ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนให้เหตุผลว่าการอพยพในสมัยก่อนอพยพตามความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ที่เหมาะแก่การปลูกข้าวไร่และปลูกฝ้ายเพื่อเป็นวัตถุดิบในการทอผ้า บ้านแม่สะแง๊ะมีแม่น้ำไหลผ่านระหว่างแม่น้ำแม่ขนาดและแม่น้ำแม่สะแง๊ะ ในอดีตเป็นที่อยู่อาศัยของปลาหลายชนิด ลักษณะป่าเป็นป่าที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่และเล็กจำนวนมาก เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เตื่อ ไม้จามจุรี เป็นต้น อีกทั้งเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เช่น ช้างป่า เสือ กระตัง เก้ง กวาง หมูป่า นกยูง นกเงือก

มีพื้นที่ติดต่อกัน 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านปงผาง บ้านผาด่าน บ้านดอยคำ บ้านแม่ขนาด บ้านป่าเลา และบ้านแม่สะแง๊ะ เป็นพี่น้องชนเผ่าปากะญอเดียวกัน สาเหตุที่ได้ชื่อว่า “บ้านแม่สะแง๊ะ” เพราะบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมีแม่น้ำแม่สะแง๊ะและแม่น้ำแม่ขนาดไหลมาบรรจบกัน พ.ศ.2523 พื้นที่ถูกประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง ซึ่งบ้านแม่สะแง๊ะแยกการปกครองออกจากบ้านผา

ด้าน เมื่อ พ.ศ.2543 และพ.ศ. 2552 เปลี่ยนการปกครองจากองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นเทศบาล ตำบลทากาศเหนือจนถึงปัจจุบัน พ่อหลวงตา. อติตผู้ใหญ่บ้าน. (22 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.

มีผู้ใหญ่บ้านดำรงตำแหน่งตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน ดังนี้

นายกอง สูงพนา	ตั้งแต่ พ.ศ.2543-2548
นายอนุวัฒน์ วนารัตนชัยกุล	ตั้งแต่ พ.ศ.2549-2554
นายจันทร์ลา ยอดเขา	ตั้งแต่ พ.ศ.2555-2556
นายอนุวัฒน์ วนารัตนชัยกุล	ตั้งแต่ พ.ศ.2557-ปัจจุบัน

พ่อหลวงแก้ว. ผู้ใหญ่บ้าน. (22 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.

3.1.2 ตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้าน

บ้านแม่สะแง๊ะ ตั้งอยู่ในตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน อาณาบริเวณของชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะทิศเหนือติดกับบ้านผาด่าน ทิศตะวันตกติดกับบ้านห้วยเหี้ย ทิศใต้ติดกับบ้านปงผาง ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดลำปาง พื้นที่ของบ้านแม่สะแง๊ะถูกจัดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองรวมถึงบ้านปงผางและบ้านผาด่านที่มีอาณาเขตติดต่อกัน ที่ดินส่วนใหญ่ใช้ในการปลูกข้าว ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มทำสวนลำไย ลุงพนม. เจ้าหน้าที่รัฐ. (7 เมษายน 2560). สัมภาษณ์.

ภาพที่ 3.1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชน. จาก: การใช้ระบบสารสนเทศเชิงพื้นที่เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจการพัฒนาแหล่งน้ำที่ชุมชนมีส่วนร่วมในลุ่มน้ำย่อยแม่สะแง๊ะ ลุ่มน้ำแม่ทา จังหวัดลำพูน (น. 82), โดย ศศิประภา แก้วถาทำ และคณะ, 2553, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

3.1.3 ลักษณะทางกายภาพ

บ้านแม่สะแงะเป็นพื้นที่ลาดชันเชิงเขา ล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อนและภูเขาสูงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 750 เมตร พื้นที่ของชุมชนเป็นป่า ที่มีสภาพป่าเป็นป่าผสมหลายชนิด ประกอบด้วยป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น และป่าสนเขา เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารที่ไหลจากซอกเขาต่าง ๆ ลงสู่ลุ่มน้ำแม่ปิง ชาวบ้านจะทำนา ไร่ข้าว บริเวณลำน้ำแม่ขนาดและลำน้ำแม่สะแงะ

ภาพที่ 3.2 แสดงสภาพป่าบริเวณชุมชน

3.1.4 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านแม่สะแงะมีสภาพอากาศหนาวเย็นเกือบทั้งปี แบ่งออกเป็น 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ อุณหภูมิจะหนาวเย็นมากในช่วงเช้าประมาณตี 4 ถึง 6 โมงเช้า หมอกจะลงหนาและเริ่มจางลงช่วงประมาณ 8 โมงเช้า และในช่วงเย็นอุณหภูมิจะลดต่ำลงเรื่อย ๆ ในช่วงฤดูหนาวจะเห็นแสงแดดประมาณ 8 โมงเช้า พระอาทิตย์จะลับขอบฟ้าก่อนเวลา 6 โมงเย็น มีลมพัดผ่านตามช่องเขาเป็นพัก ๆ บางวันหากมีอุณหภูมิต่ำมาก ๆ จะเกิดปรากฏการณ์แม่คะนึ่ง (ดังภาพที่ 3.3 และ 3.4) ในช่วงเช้าของฤดูหนาวหากลองไปเดินเล่นที่แม่น้ำทั้ง 2 สาย จะพบว่า มีอุณหภูมิน้ำที่แตกต่างกัน แม่น้ำแม่สะแงะจะมีอุณหภูมิน้ำที่อุ่น แต่แม่น้ำแม่ขนาดจะให้อุณหภูมิต่ำ เย็น ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ช่วงเดือนมีนาคมถึงกลางเดือนพฤษภาคม อากาศช่วงเช้าจะหนาวเย็นและอุณหภูมิจะเริ่มสูงขึ้น

ภาพที่ 3.3 บรรยากาศช่วงเช้า

ภาพที่ 3.4 แม่คะนึ่ง

ตอนกลางวันท้องฟ้าปลอดโปร่ง (ดังภาพที่ 3.5) มีลมพัดผ่านตามช่องเขาเป็นพัก ๆ เป็นลมร้อน สภาพอากาศร้อนอบอ้าว แดดแรง ตอนกลางคืนอากาศจะเริ่มเย็นลงตั้งแต่วันที่ 6 โมงเย็น มีลมพัดผ่านตามช่องเขาเป็นพัก ๆ เป็นลมเย็น หมอกกลง มียุ้งชุมตลอดทั้งปี ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ช่วงปลายเดือนพฤษภาคม

ภาพที่ 3.5 ท้องฟ้า

ถึงเดือนตุลาคม จะมีฝนตกชุก ในบางปีอาจจะมีน้ำป่าไหลบ่าอย่างรวดเร็ว (ดังภาพที่ 3.6) ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ต้องประสบกับปัญหาอุทกภัยอย่างหนัก อากาศจะหนาวเย็นแบบชื้น หากอยู่ในช่วงมรสุมจะไม่เห็นแสงแดดประมาณ 3-4 วัน ชุมชนจะถูกตัดขาดจากภายนอกเนื่องจากเส้นทางเป็นถนนดินเขา (ดังภาพที่ 3.7) แผงโซลาร์เซลล์จะไม่ได้รับพลังงานจากแสงอาทิตย์อาจทำให้บางครัวเรือนไม่มีไฟฟ้าใช้อย่างเพียงพอ ด้านสุขภาพเด็กและผู้สูงอายุในชุมชนจะป่วยเพิ่มมากขึ้น

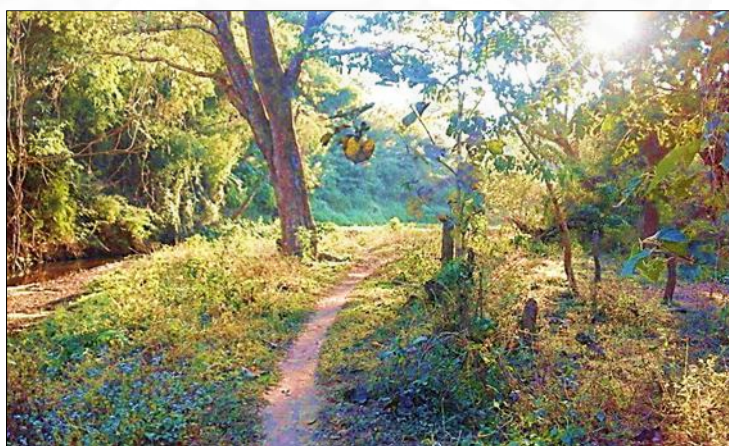
ภาพที่ 3.6 น้ำป่าไหลป่า

ภาพที่ 3.7 ถนน

3.1.5 การคมนาคม

การเดินทางติดต่อสมัยก่อนใช้การเดินทางเท้าเป็นหลัก ถนนทางเดินเป็นทางแคบ ๆ (ดังภาพที่ 3.8) จะเดินเลาะไปตามทางลำห้วย เดินไปตามทางที่ใช้สำหรับขนส่งไม้หรือใช้เส้นทางลากซุงไม้ของช่างในช่วงสัมปทานป่าไม้ ลุงยาแซ. ผู้อาวุโส. (14 เมษายน 2560). สัมภาษณ์. ราวปี พ.ศ. 2558 มีถนนสายเล็กๆตัดผ่านหมู่บ้าน (ดังภาพที่ 3.9) จากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านทั้ง 3 ชุมชน ได้แก่ บ้านผาด่าน บ้านแม่สะแงะ และบ้านปงผาง เป็นถนนดินทางเขา ซึ่งรายได้หลักในการสร้างนอกจากแรงกายของชุมชนแล้ว คือ เงินที่หามาได้โดยการใช้ความเชื่อและศรัทธาของชาวจังหวัดลำพูน ชาวบ้านและเทศบาลตำบลทากาศเหนือได้ร่วมกันจัดทำกิจกรรมตามรอยครูบาศรีวิชัย เดินธรรมาตราแห่รูปปั้น

ภาพที่ 3.8 ทางเดิน

จำลองครูบาศรีวิชัยจากวัดพระธาตุหริภุญชัยสู่สำนักสงฆ์ดอยกิ่วโว่ บ้านปงผาง (ดังภาพที่ 3.10) ปัจจุบันเป็นถนนคอนกรีตสลับนถนนดิน ถนนเป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมชุมชนเข้ากับโลกภายนอก ทั้งด้านเศรษฐกิจชุมชน การศึกษา การสาธารณสุข

ภาพที่ 3.9 ถนนสาย ผาด่าน-แม่สะแง๊ะ-ปงผาง ภาพที่ 3.10 เดินธรรมยาตรา

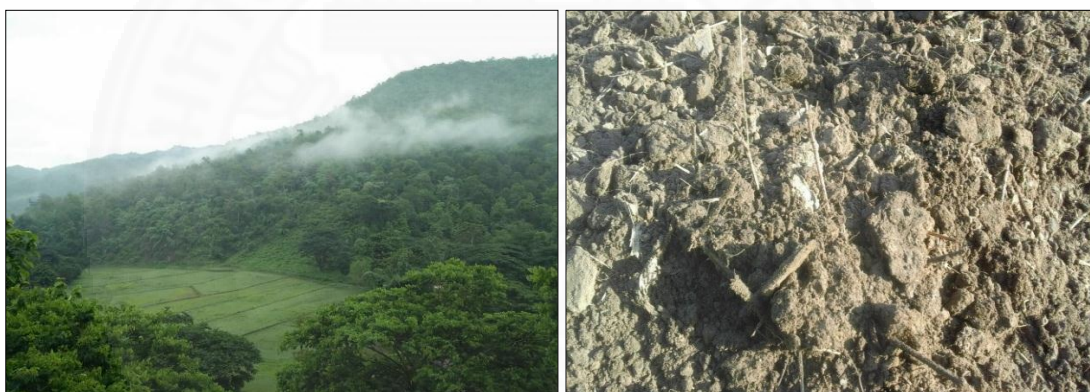
บ้านแม่สะแง๊ะห่างจากอำเภอแม่ทะระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร ถนนหมายเลข 116 ห่างจากจังหวัดลำพูนระยะทางประมาณ 40 กิโลเมตร ถนนหมายเลข 116 หรือ 1033 การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านสามารถเดินทางได้ทางรถยนต์ การเดิน รถจักรยานยนต์ และเฮลิคอปเตอร์ มีรายละเอียดดังนี้ รถยนต์และรถจักรยานยนต์ใช้เส้นทางลำลองสายผาด่าน-แม่สะแง๊ะ-ปงผาง เป็นถนนดินเขาสลับกอนกรีต ระยะทางประมาณ 9.5 กิโลเมตร การเดิน สามารถเดินได้หลายทาง เช่น เดินเลาะตามลำห้วยแม่ขนาดเข้ามาในชุมชน เดินเลาะตามเส้นทางป่าจากอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง ซึ่งจะมีเส้นทางเดินในอดีตที่ชาวบ้านใช้สำหรับเดินทางติดต่อสัมพันธ์กัน และเฮลิคอปเตอร์สามารถบินลงจอดบริเวณแปลงนาของฟักกอดอยที่อยู่บริเวณชุมชน (ดังภาพที่ 3.11)

ภาพที่ 3.11 เฮลิคอปเตอร์, โดย Piyapon Supadang, 2560.

3.1.6 ทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านแม่สะแง๊ะเป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองที่มีสภาพป่าอุดมสมบูรณ์ ในอดีตทรัพยากรธรรมชาติมีความเสื่อมโทรม เนื่องจากมีการตัดไม้ทำลายป่าอย่างเข้มข้น ปัจจุบันสภาพป่าเริ่มกลับมาอุดมสมบูรณ์อย่างในอดีตอีกครั้งเพราะชุมชนหันมาให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐในการจัดการ พื้นที่ป่ามีสภาพป่าเป็นป่าผสมหลายชนิด (ดังภาพที่ 3.12) ประกอบด้วยป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น และป่าสนเขา ชนิดไม้ เช่น เหียง พลวง เต็ง รัง รกฟ้ายางตะแบบ แดงประดู่ ชะเง้าชะ ตะคร้ำ มะแฟน มะค่าโมง สัก และเตมิม สน แดงน้ำ ตำต้าง และอื่น ๆ ดิน เป็นดินร่วนปนทรายและดินลูกรังเป็นส่วนใหญ่ มีความอุดมสมบูรณ์ (ดังภาพที่ 3.13) ในอดีตมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่หลายชนิด เช่น หมู เสือ เก้ง ไก่ป่า เขี้ยว นก กระรอก ลิ่น แล่น บ่าง หมูป่า ตุ่น งู แมลง ปลานานาชนิด (เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง, 2549)

ภาพที่ 3.12 ป่า โดย Piyapon Supadang, 2560. ภาพที่ 3.13 ดิน

ทรัพยากรป่าไม้ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในอดีตชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเต็มที่ แต่ไม่ใช้การตัดต้นไม้ใหญ่ เป็นการใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ เช่น ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ความเชื่อ อุปกรณ์ล่าสัตว์ เครื่องใช้ในครัวเรือน (ดังภาพที่ 3.14) และแหล่งอาหาร ในอดีตชาวบ้านใช้ไม้ไฟในการสร้างบ้าน ปัจจุบันมีการแบ่งโซนพื้นที่สำหรับใช้ป่าไม้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าและความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังมีวิถีชีวิตในการพึ่งพิงธรรมชาติ ตั้งแต่การนำไม้มาสร้างบ้านเรือน การนำสัตว์ป่า พืชผัก ผลไม้ มาเป็นอาหาร และใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาโรค

ภาพที่ 3.14 ช้อน ถ้วย ทำจากไม้ไผ่

ทรัพยากรดิน การใช้ทรัพยากรดินชาวบ้านนิยมทำข้าวไร่หมุนเวียน คือ ถางพื้นที่ทำข้าวไร่ 3-4 ที่ต่อรอบครัว ทำหมุนเวียนไป ไม่ทำซ้ำที่เดิมผ่านไป 2-3 ปีถึงวนกลับมาทำที่เดิม ขนาดพื้นที่ละ 1-2 ไร่ ชาวบ้านจะทำข้าวไร่ปีละครั้ง ซึ่งตอนปลูกข้าวชาวบ้านจะปลูกมะเขือ ถั่วฝักสั้น/ฝักยาว เผือก มัน มะระ มะนอย ถั่วพู แมงลัก ฟักทอง ฟักเขียว อื่นๆด้วย ในอดีตชาวบ้านสามารถแผ้วถางป่าบริเวณใดก็ได้ในการทำไร่ข้าว เป็นการจับจองตามความพึงใจ โดยเลือกพื้นที่ที่มีสภาพดินและแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันมีการแบ่งโซนพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก (ดังภาพที่ 3.15) ที่อยู่อาศัย และอนุรักษ์ ชุมชนสร้างค่านิยมในการงดใช้สารเคมีสำหรับเร่งผลผลิตทุกชนิด เพื่อเป็นการจัดระเบียบพื้นที่และคงความอุดมสมบูรณ์ของคุณภาพดิน

ภาพที่ 3.15 พื้นที่ปลูกผักส่วนรวมของชุมชน

ทรัพยากรน้ำ บ้านแม่สะแงะมีแม่น้ำสาขาย่อย 2 สาย ไหลมาบรรจบกัน ได้แก่ แม่น้ำแม่สะแงะ แม่น้ำแม่ขนาด จะไหลลงสู่แม่น้ำแม่ทาและลุ่มน้ำแม่ปิงตามลำดับ ชาวบ้านใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำ คือ ทำฝายแม่ัว (ดังภาพที่ 3.16 และ 3.17) ในการชะลอการไหลของน้ำเนื่องจากพื้นที่มีความลาดชันสูง ลักษณะเป็นดินทรายจึงทำให้น้ำซึมลงสู่ชั้นล่างของดิน น้ำฝนเป็น

ฝนที่ตกตามฤดูกาล ชาวบ้านไม่นิยมรองน้ำฝนไว้ใช้ เพราะนิยมบริโภคน้ำจากระบบประปาภูเขาที่ไหลมาจากต้นน้ำแม่สะแจะตามวิถีชุมชนเดิมมากกว่า ในอนาคตจะส่งผลดีให้ธุรกิจน้ำดื่มไม่สามารถเข้ามาเจาะตลาดในหมู่บ้านได้ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีวิถีชีวิตไปในทิศทางเดียวกับวิถีของธรรมชาติ

ภาพที่ 3.16 อุปกรณ์ตีฝาย

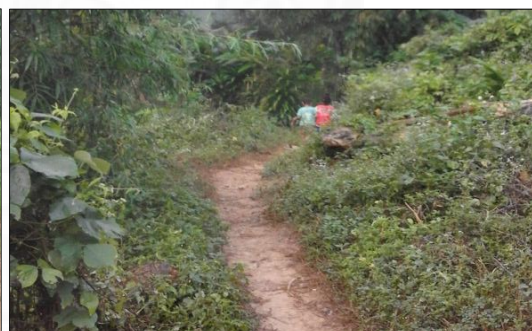
ภาพที่ 3.17 ฝายแม่ัว

3.1.6 สาธารณูปโภค

ถนน เส้นทางในการเดินทางเข้าชุมชนเป็นถนนดินสลับคอนกรีต เส้นทางในชุมชนเป็นถนนคอนกรีต ในช่วงฤดูฝนประสบปัญหาถนนลื่น โคลน ในช่วงฤดูแล้งประสบปัญหาฝุ่น แดงคลุ้งถนน ทางเดินในซอยต่าง ๆ ของชุมชนเป็นถนนดินและถนนคอนกรีตเล็ก ๆ (ดังภาพที่ 3.18 และ 3.19)

ภาพที่ 3.18 ถนนคอนกรีตทางเดิน

ภาพที่ 3.19 ถนนดินทางเดิน

ไฟฟ้า ในอดีตสิ่งที่ทำให้ความสว่างทุกบ้านคือกองไฟ ไฟฉาย เทียน (ดังภาพที่ 3.20) ต่อมา พ.ศ. 2548 ชาวบ้านได้รับแผนพลังงานแสงอาทิตย์จากโครงการของภาครัฐ (ดังภาพที่ 3.21) ชุมชนจึงมีไฟฟ้าใช้ ทิวในชุมชนเริ่มมีจำนวนมากขึ้น เกิดพัฒนาการด้านภาษา เช่น การหัดพูด ฟัง ภาษาไทย ผ่านการดูละคร ข่าวสารต่าง ๆ แต่ปัจจุบันยังมีบางครัวเรือนที่ไม่มีไฟฟ้าใช้เนื่องจากการขยายตัวของครัวเรือนในชุมชนและชาวบ้านไม่มีความรู้เรื่องการดูแล ซ่อม แผนรับพลังงานแสงอาทิตย์

ภาพที่ 3.20 กองไฟ

ภาพที่ 3.21 แผงพลังงานแสงอาทิตย์

ประปา เป็นน้ำประปาภูเขาจากขุนห้วยแม่สะแง๊ะ ผ่านระบบท่อพีวีซี จากต้นน้ำถึงชุมชนระยะทาง 16,950 เมตร ชาวบ้านใช้อุปโภค บริโภค เฉพาะในครัวเรือน ระบบประปาภูเขาไม่มีปัญหา เนื่องจากชาวบ้านดูแลรักษาป่าต้นน้ำเป็นอย่างดี น้ำจึงมีใช้ตลอดปี เว้นแต่กรณีมีช้างปล่อยเข้าป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง เพื่ออาศัยถาวรและปรับพฤติกรรมของมูลนิธิแห่งหนึ่งจังหวัดลำปาง เหยียบท่อน้ำประปาของชาวบ้านเสียหาย ชุมชนก็จะมีระบบน้ำประปาบำบัดในการรองรับสถานการณ์นี้ (ดังภาพที่ 3.22) ซึ่งใช้ไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ในการสูบน้ำขึ้นมาใช้ มีแหล่งน้ำบริเวณชุมชน จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ น้ำประปาหมู่บ้าน จำนวน 1 แห่ง (ดังภาพที่ 3.23) และน้ำบำบัด ประเภทบ่อน้ำตื้น จำนวน 3 แห่ง (ดังภาพที่ 3.24) บ่อบาดาลประเภทน้ำตื้นเกิดขึ้นในอดีตที่ชุมชนเกิดปัญหาวิกฤติน้ำแล้ง ชาวบ้านใช้แหล่งน้ำธรรมชาติในการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ คือแม่ น้ำแม่สะแง๊ะ แม่ น้ำแม่ขนาด รวมถึงอุปโภค บริโภค กรณีไปไร่ ทำนา โดยชาวบ้านจะขุดแอ่งน้ำเล็ก ๆ ริมลำธาร มีลักษณะดินเป็นทรายผสมหินก้อนเล็ก ๆ หลังจากนั้นน้ำในชั้นดินจะค่อย ๆ ซึมออกมาจนเต็มแอ่งน้ำ น้ำจะใสและเย็น (ดังภาพที่ 3.25) อุปกรณ์ในการตักน้ำจากแอ่งน้ำคือแก้วไม้ไผ่ที่หาได้ตามป่า

ภาพที่ 3.22 ระบบสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์

ภาพที่ 3.23 ประปาหมู่บ้าน

ภาพที่ 3.24 บ่อน้ำตื้น

ภาพที่ 3.25 แอ่งน้ำ

โทรศัพท์ มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ 2 จุด คือ บ้านผู้ใหญ่บ้านปัจจุบันชำรุดแล้ว จุดที่ 2 ที่โรงเรียนในชุมชนปัจจุบันถูกยกเลิกสัญญาณโทรศัพท์ (ดังภาพที่ 3.26) บริเวณชุมชนไม่มีสัญญาณโทรศัพท์ หากมีเรื่องจำเป็นในการติดต่อสื่อสารชาวบ้านนิยมเดินทางจากชุมชนไปที่ดอยกิ่วไว้หรือสำนักสงฆ์ดอยกิ่วไว้ (ดังภาพที่ 3.27) ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร เพื่อโทรศัพท์เนื่องจากบริเวณนั้นมีสัญญาณโทรศัพท์ หรือบางครั้งชาวบ้านเข้าป่า หาของป่า หาอาหาร เลี้ยงวัว ควาย บริเวณดอยสูงจะโทรติดต่อกับลูกหลานที่ทำงานนอกชุมชน เพราะบริเวณสันเขาสูงจะมีสัญญาณโทรศัพท์

ภาพที่ 3.26 โทรศัพท์สาธารณะ

ภาพที่ 3.27 บริเวณดอยกิ่วไว้

หอกระจายข่าว ภายในชุมชนมีแหล่งประชาสัมพันธ์ 1 แห่ง คือ หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ตั้งอยู่ในบ้านลุงธนูซึ่งอยู่ในบริเวณกลางชุมชน ใช้สำหรับประกาศประชาสัมพันธ์ประชุมเรื่องต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ พลังงานที่ใช้ในเครื่องกระจายข่าวของชุมชนคือพลังงานแสงอาทิตย์

ปั้มน้ำมัน เมื่อ พ.ศ. 2559 มีปั้มน้ำมันปลอดให้บริการ 1 แห่ง อดีตใช้น้ำมันบรรจุใส่ขวดแล้วนำมาจำหน่าย เนื่องจากการตั้งปั้มน้ำมันในชุมชนไม่สามารถทำได้เพราะอยู่ในเขตรักษาพันธุ์ฯ ต่อมาเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์ฯ ได้เห็นถึงความสำคัญของสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตจึงอนุญาตให้ตั้งปั้มน้ำมันปลอดและตัดถนนเข้าถึงชุมชนได้

ยานพาหนะ ในอดีตชาวบ้านใช้วิธีการเดินเป็นหลัก ปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้รถจักรยานยนต์ในการเดินทาง เพราะต้องติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้นรวมถึงรถจักรยานยนต์เป็นยานพาหนะที่สามารถใช้ได้ทุกกิจกรรม ทุกฤดูกาล เช่น เดินทางติดต่อกับชุมชน เดินทางเข้าป่า หาเห็ด (ดังภาพที่ 3.28) ไปไร่ ลำเลียงไม้แปรรูปที่ใช้ในการสร้างบ้าน โดยล้อรถจะต้องเหมาะกับสภาพถนนของชุมชนคือ ทางหินเขา ช่วงฤดูฝนถนนจะลื่น โคลนเยอะ (ดังภาพที่ 3.29)

ภาพที่ 3.28 รถขนเห็ด

ภาพที่ 3.29 รถจักรยานยนต์

3.2 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านแม่สะแง๊ะ จากการศึกษาคั้งนี้ผู้ศึกษาขอกล่าวถึงข้อมูลที่ประกอบไปด้วย การตั้งบ้านเรือน ลักษณะประชากร ความสัมพันธ์ทางสังคมและครอบครัว การศึกษา วิถีชีวิตทั่วไป ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม (ศาสนา ประเพณีท้องถิ่น ประเพณีทั่วไป วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญา) และสาธารณสุข โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.1 การตั้งบ้านเรือน

ในอดีตชาวบ้านตั้งบ้านเรือน 4-5 หลังคาเรือนเป็นหย่อม ๆ เช่น หย่อมบ้านโพน ช้างตาย หย่อมบ้านห้วยกระทิง ปลูกบ้านตามพื้นที่ทำข้าวไร่ ซึ่งจะอยู่บริเวณริมลำห้วยแม่สะแง๊ะ ลำห้วยแม่ขนาด ลุงมา. ผู้อาวุโส. (26 มีนาคม 2560). สัมภาษณ์. ต่อมาแต่ละหย่อมบ้านอพยพมาตั้งบ้านเรือนบริเวณบ้านแม่สะแง๊ะในปัจจุบันจากการชักชวนของผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อเป็นการรวมบ้าน ตั้งบ้านเรือนตามความลาดชันของพื้นที่ฝั่งแม่น้ำแม่ขนาด โดยบันไดบ้าน หน้าบ้านจะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ห้องนอนของเจ้าของบ้านหรือพ่อแม่ จะมีเตาไฟที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีบ้าน อยู่ไฟของสมาชิกผู้หญิงในครอบครัวที่มีบุตร ส่วนเตาไฟสำหรับประกอบอาหารจะอยู่นอกห้องนอน ชานนอกบ้าน หรือบริเวณข้างบ้าน (ดังภาพที่ 3.30) มีตุ่มดินเผาเล็ก ๆ สำหรับบรรจุน้ำดื่ม

(ดังภาพที่ 3.31) จะตั้งบ้านเรือนตามเครือข่าย เป็นพี่น้องกันจะตั้งบ้านเรือนใกล้กัน ส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนใกล้กัน (ดังภาพที่ 3.32) ลักษณะการสร้างบ้านแบ่งได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ บ้านไม้ไผ่ใต้ถุนเตี้ย บ้านไม้ใต้ถุนสูงและบ้านไม้ 2 ชั้น (ชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นปูน) มีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 3.30 เตาไฟ

ภาพที่ 3.31 ตุ่มน้ำ

บ้านไม้ไผ่ใต้ถุนเตี้ย ไม้ที่นำมาสร้างบ้านเป็นไม้ไผ่เนื้อแข็ง บ้านมีลักษณะเป็นบ้านไม้ไผ่ทั้งหลัง (ดังภาพที่ 3.33) ใต้ถุนเตี้ย ใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่เก็บฟืน บนเรือนจะแบ่งเป็นห้อง 2-3 ห้อง มีพื้นที่บนบ้านสำหรับรับแขกและรับประทานอาหารของครอบครัว ในอดีตการสร้างบ้านจะไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ ในส่วนของหลังคาบ้านที่ทำจากไม้ไผ่จะใช้งานได้ประมาณ 3 ปี สาเหตุที่ทำบ้านจากไม้ไผ่เพราะในอดีตชาวบ้านย้ายบ้านเรือนบ่อย ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าในอดีตถึงจะสร้างบ้านในป่าเขาแต่ก็มีโจรป่าปล้นเอาของมีค่า สัตว์เลี้ยง เมื่อเห็นว่าที่ตรงนั้นไม่ปลอดภัยก็จะย้ายบ้านเรือน หนีไป. ชาวบ้าน. (11 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์. หรือในอดีตการย้ายบ้านเรือนของชาวบ้านจะย้ายตามผู้นำทางจิตวิญญาณ (แก้วผี) คือ ผู้ที่มีความรู้ด้านคาถาอาคม พ่อหลวงแก้ว. ผู้ใหญ่บ้าน. (12 มีนาคม 2560). สัมภาษณ์.

ภาพที่ 3.33 บ้านไม้ไผ่

บ้านไม้ใต้ถุนสูง เมื่อชาวบ้านเริ่มอพยพมาตั้งบ้านเรือนรวมเป็นชุมชนบ้านแม่สะแงะ ลักษณะการสร้างบ้านเรือนจึงต้องสร้างให้มีความมั่นคง (ดังภาพที่ 3.34) ขณะนั้นชาวบ้านได้นำความรู้ด้านการแปรรูปไม้ การใช้เครื่องมือ จากการเป็นลูกจ้างบริษัทสัมปทานป่าไม้ซึ่งใช้ชาวบ้านเป็นแรงงานหลัก ชาวบ้านจึงนำมาปรับใช้ในการสร้างบ้าน ในสมัยนั้นหากชาวบ้านคนไหนมีทุนทรัพย์ก็จะจ้างช่างในการลากไม้เพื่อมาสร้างบ้าน ใช้แรงงานคนในการแบกไม้ หากเป็นแรงงานคนจะใช้วิธีการช่วยเหลือกันภายในชุมชน นิยมใช้ไม้เนื้อแข็ง และกระเบื้องในการมุงหลังคาบ้าน ฟ้าหวาน. ชาวบ้าน. (10 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.

ภาพที่ 3.34 บ้านไม้ใต้ถุนสูง

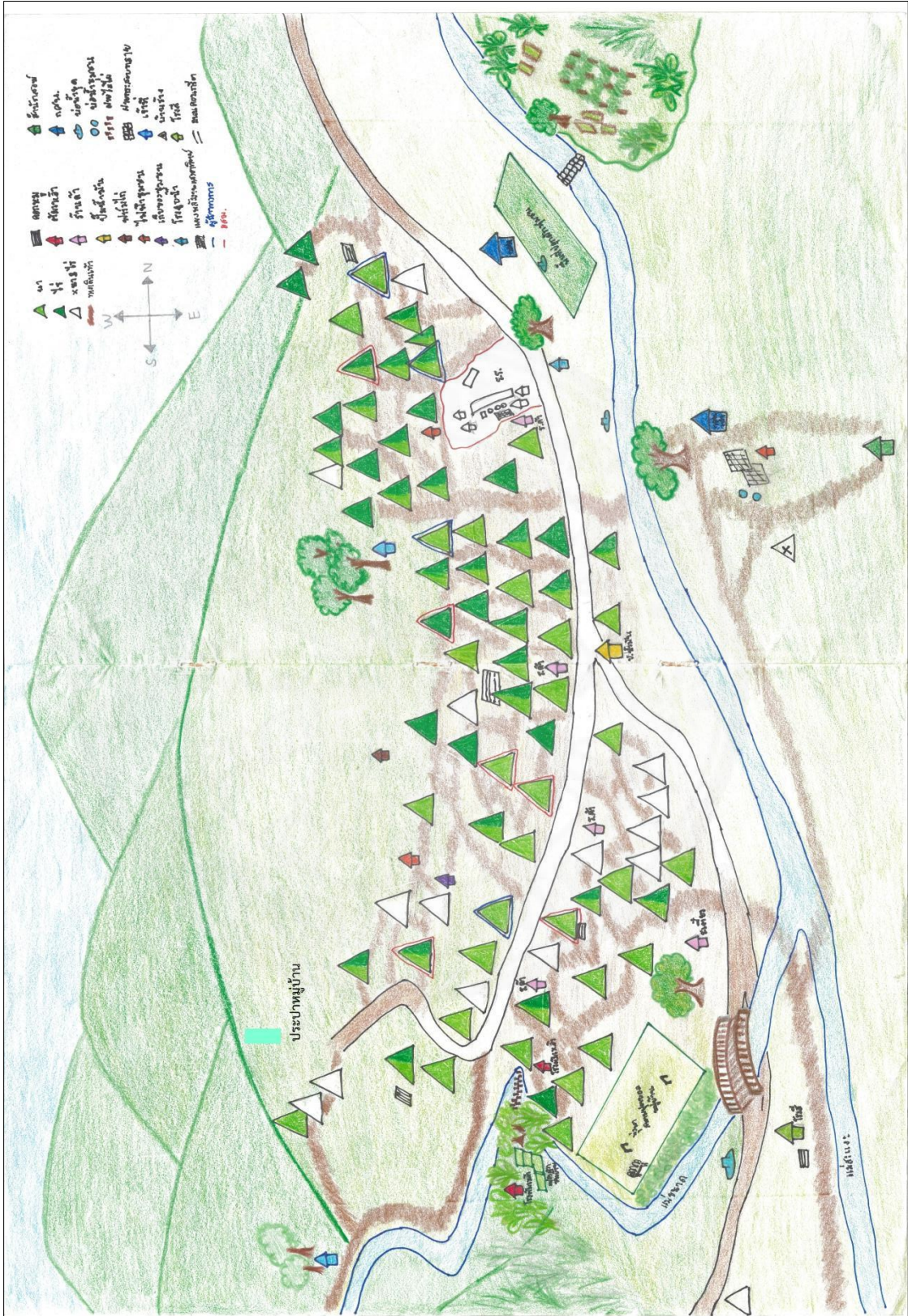
บ้านไม้ 2 ชั้น (ชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นปูน) เป็นลักษณะการสร้างบ้านของชุมชนในปัจจุบัน เนื่องจากเส้นทางคมนาคมสะดวกมากขึ้นอีกทั้งชาวบ้านมีทุนทรัพย์ในการสร้างบ้านเพิ่มมากขึ้น วัสดุในการสร้างบ้านจึงมีความหลากหลาย เช่น กระเบื้องมุงหลังคา กระเบื้องปูพื้น หลังคาเหล็ก เคลือบอลูซิงค์ ปูน วัสดุหลักยังคงเป็นไม้ ขนาดของบ้านในปัจจุบันจะมีขนาดใหญ่กว่าบ้านในอดีต (ดังภาพที่ 3.35)

ภาพที่ 3.35 บ้านไม้ 2 ชั้น

จากลักษณะการสร้างบ้านสังเกตได้ว่าชุมชนมีการปรับใช้ทรัพยากรป่าไม้ ในปัจจุบันชุมชนเริ่มหันมาใช้ทรัพยากรอื่นในการสร้างบ้านเพื่อเป็นการรบกวนป่าไม้ให้น้อยลง แต่มีความคงทนถาวรกว่าการใช้ไม้ เช่น ในอดีตใช้ไม้ไผ่ทำหลังคาบ้านแต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้กระเบื้องเพราะมีอายุการใช้งานหลายปี หากใช้ไม้ไผ่ต้องเปลี่ยนหลังคาบ้านทุก ๆ 3 ปี จึงเป็นการลดการตัดต้นไม้ไปด้วย

ภาพที่ 3.32 แผนที่การตั้งบ้านเรือน

3.2.2 ลักษณะประชากร

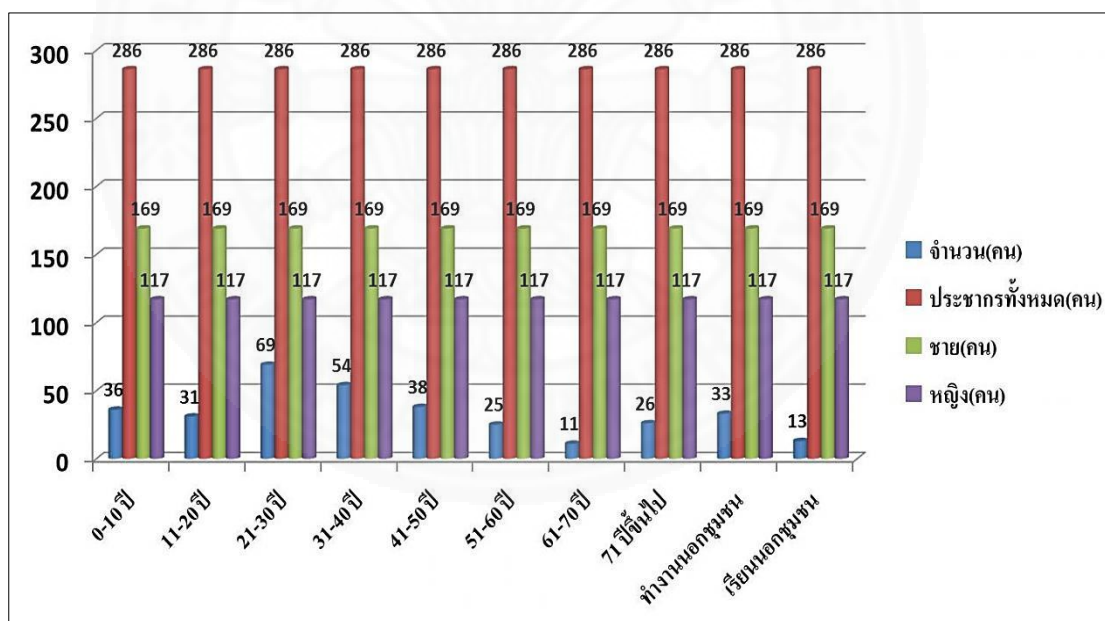
บ้านแม่สะแงะมีประชากรทั้งหมด 286 คน แบ่งเป็นชาย 169 คน เป็นหญิง 117 คน ประชากรส่วนน้อยที่เป็นคนต่างถิ่น แต่งงานและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ไม่ใช่เผ่ากะเหรี่ยง ทำงานนอกชุมชนจำนวน 33 คน ศึกษาต่อนอกชุมชนจำนวน 13 คน ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 21-30 ปี และช่วงอายุ 31-40 ปี ตามลำดับ (ดังภาพที่ 3.36) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1

จำนวนครัวเรือนและค่าเฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือน

จำนวนครัวเรือน (ครอบครัว)	ประชากรชาย (คน)	ประชากรหญิง (คน)	รวม (คน)	ครัวเรือนเฉลี่ย (คน)
83	169	117	286	3

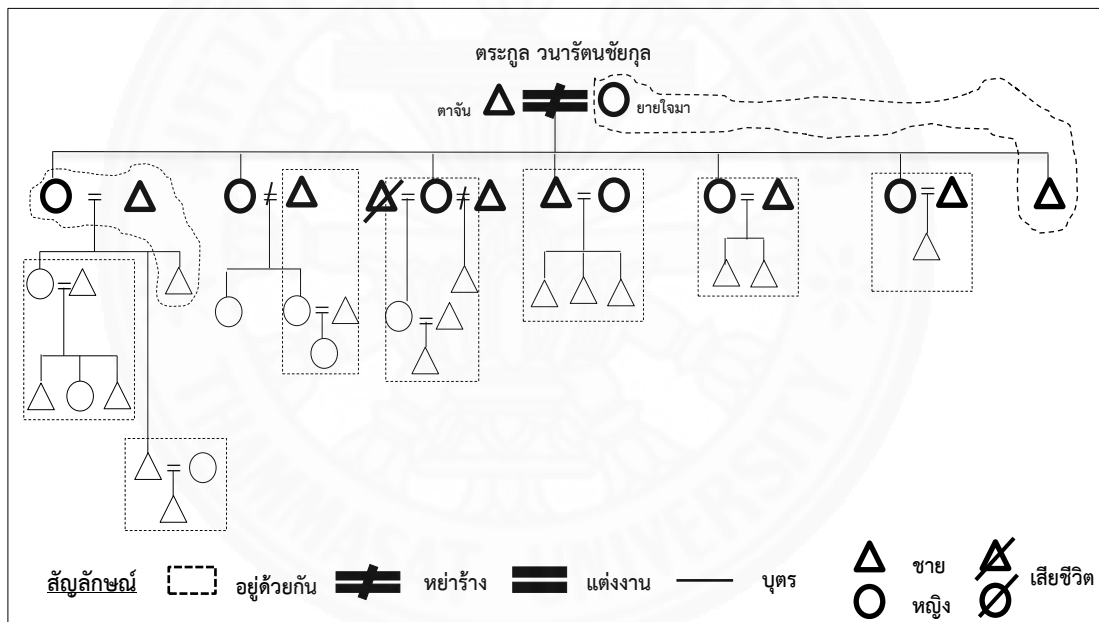
หมายเหตุ. จาก โรงพยาบาลส่งเสริมตำบลป่าเลา, 2560.

ภาพที่ 3.36 จำนวนประชากรแยกตามช่วงอายุและอาศัยนอกชุมชน

3.2.3 โครงสร้างครอบครัวและเครือญาติ

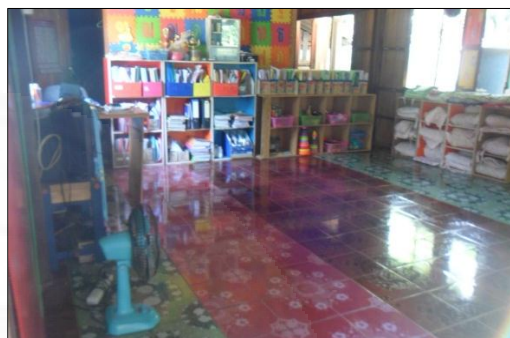
บ้านแม่สะแงะมีลักษณะโครงสร้างครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย เช่น ภายในครอบครัวประกอบไปด้วย ตา ยาย ลูกสาว ลูกเขย หลานชาย หลานสาว หรือพ่อ แม่ ลูก หรือพ่อ แม่ หลาน หรือพ่อและแม่ (ดังภาพที่ 3.37) ประชากรบ้านแม่สะแงะเป็นเครือญาติกันทั้งทางสายเลือด และการแต่งงาน นิยมแต่งงานกันภายในชนเผ่า เมื่อแต่งงานแล้วนิยมแยกตัวไปตั้งบ้านหลังใหม่ บริเวณใกล้บ้านหลังเดิมหรือใกล้ญาติพี่น้องของตน ฝ่ายชายต้องย้ายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงแล้วตั้งบ้านหลังใหม่หรือไม่ตั้งก็ได้ แต่อยู่กับพ่อ แม่ ได้ไม่เกิน 2 คู่ ปัจจุบันเมื่อประชากรในชุมชนออกไปทำงาน นอกชุมชนมากขึ้นการแต่งงานข้ามชนเผ่าจึงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน อีกทั้งการแต่งงานแล้วย้ายมาอาศัยในชุมชนเป็นการปฏิบัติทางพฤตินัยเท่านั้นไม่ใช่ทางนิตินัย คือ ย้ายมาอยู่แต่ไม่ย้ายทะเบียนราษฎรมาที่บ้านแม่สะแงะ ซึ่งในอนาคตอาจเกิดกลุ่มประชากรแฝงได้

ภาพที่ 3.37 พังเครือญาติ

3.2.4 การศึกษา

การศึกษาในระบบ บ้านแม่สะแง๊ะมีโรงเรียนในสังกัดประถมศึกษา 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านป่าเลา สาขาบ้านแม่สะแง๊ะ (ดังภาพที่ 3.38) สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยเปิดการเรียนการสอนออกเป็น 2 ช่วงชั้น คือ ประถมศึกษา 1-4 และอนุบาล 1-2 มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง เปิดการเรียนการสอนออกเป็น 2 แบบ คือ ทัวไปและเตรียมอนุบาล (ดังภาพที่ 3.39)

ภาพที่ 3.38 โรงเรียนป่าเลา สาขาบ้านแม่สะแง๊ะ ภาพที่ 3.39 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

การศึกษานอกระบบ บ้านแม่สะแง๊ะมีศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย 1 แห่ง มีครูประจำ 1 คน ครูประจำจะขึ้นมานอนที่ศูนย์ในชุมชนเป็นครั้งคราว สำหรับนักเรียนที่อายุไม่เกิน 25 ปี จะมีทุนการศึกษาให้คนละ 3,000 บาท/ปี ในช่วงฤดูหนาวจะมีเมล็ดพันธุ์ผักแจกให้ชาวบ้าน (ดังภาพที่ 3.40)

ภาพที่ 3.40 ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยบ้านแม่สะแง๊ะ

การศึกษาต่อนอกชุมชน บ้านแม่สะแง๊ะในการศึกษาจบชั้นประถมศึกษาในชุมชนแล้ว นั้น นิยมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาต่อที่โรงเรียนป่าเลา เนื่องจากระยะทางห่างจากชุมชนประมาณ 10 กิโลเมตร เส้นทางในการเดินทางยากลำบาก จึงเป็นโรงเรียนกึ่งนอนสำหรับนักเรียนที่อยู่พื้นที่ห่างไกล ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้แก่ โรงเรียนวชิรป่าซาง โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 26 จังหวัดลำพูน

(เป็นโรงเรียนแบบศึกษาสงเคราะห์ รับเด็กที่ขาดโอกาสด้านการศึกษา และจากครอบครัวที่ยากไร้ทางเศรษฐกิจและสังคม เข้าเรียนโดยไม่มีค่าใช้จ่ายใด ๆ) วิทยาลัยเทคนิคลำพูน และโรงเรียนเอกชนในจังหวัดลำพูน นื่องเหมียว. เยาวชน. (14 มกราคม 2560). สัมภาษณ์.

3.2.5 วิถีชีวิตทั่วไป

บ้านแม่สะแงะมีวิถีชีวิตทั่วไปตามธรรมชาติ ผู้ศึกษาขอกล่าวอธิบายแบบแบ่งตามฤดูกาล โดยมีรายละเอียดดังนี้

ฤดูหนาว ช่วงเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ กิจกรรมที่ทำ เช่น เกี่ยวข้าว ฟาดข้าว เลี้ยงสัตว์ เก็บเห็ดลม เก็บ/ปล่อยครั้ง รับจ้างนอกชุมชน ถอนหญ้าข้าวไร่ จักตอก ทอผ้า ปลูกผัก ไล่สัตว์ หาของป่า พิธีกรรม เตรียมไม้สำหรับทำฝาย และจะมีกลุ่มคนต่าง ๆ เข้ามาแจกของให้คนในชุมชนบ่อยครั้ง บางวันมีกลุ่มคน 3-4 กลุ่มเข้ามาแจกของในชุมชนต่อวัน รายละเอียดกิจกรรมมีดังนี้

พฤศจิกายน เป็นช่วงที่ชาวบ้านเกี่ยวเกี่ยวข้าวไร่เสร็จ เข้าสู่การเก็บเกี่ยวข้าวนา (ดังภาพที่ 3.41) แรงงานที่ใช้เกี่ยวเป็นการลงแขกแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างเครือญาติ กลุ่มชาวบ้านด้วยตนเอง ทุก ๆ เข้าทุกบ้านจะทำกับข้าว ทานอาหารแต่เช้ามีด เพื่อเดินทางไปเกี่ยวข้าว เดินเลาะแม่น้ำแม่ขนาดหรือแม่น้ำแม่สะแงะเดินเป็นกลุ่ม ๆ ระหว่างทางอาจมีการแวะเก็บเห็ดลม หน่อไม้ ตัดหยวกกล้วย เก็บผักระหว่างทางเพื่อนำไปประกอบอาหารกลางวันหรือเย็น ซึ่งในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายนนั้นชาวบ้านจะยุ่งกับการเกี่ยวเกี่ยวข้าว ฟาดข้าวโดยใช้แรงงานผู้ชายเป็นหลักในการฟาด ช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนจะเป็นช่วงที่การเกี่ยวเกี่ยวในชุมชนเริ่มหมดลง ชาวบ้านบางคนเริ่มถอนหญ้าในไร่บางส่วนจะออกไปรับจ้างเกี่ยวข้าว ฟาดข้าวนอกชุมชน รวมถึงรับจ้างที่สวนลำไย ผู้สูงอายุเพศหญิง ผู้หญิง จะเริ่มทอผ้ากันมากขึ้น รวมถึงการจักตอกไม้ไผ่เพื่อขาย ผลผลิตที่ชาวบ้านเก็บขายนอกชุมชนในช่วงเดือนพฤศจิกายนคือฟักทอง ฟักขาว เก็บจากไร่เนาที่ปลูกไว้ ตอกแห้ง ได้จากการตัดไม้ไผ่จากป่ามาแปรรูป เมล็ดกะบก ได้จากการไปเก็บผลกะบกจากป่ามาผ่าเอาเฉพาะเมล็ดขาย (ดังภาพที่ 3.42)

ภาพที่ 3.41 ลงแขกเกี่ยวข้าว

ภาพที่ 3.42 ผ่ากะบก

ธันวาคม เป็นเดือนที่ฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวในชุมชนหมดลง ชาวบ้านเริ่มถางที่ขึ้นแปลงผักในพื้นที่ส่วนรวมของชุมชน (ดังภาพที่ 3.43) โดยใช้เวลาช่วงเช้าและเย็นของทุกวัน การจักตอก ผ่ากะบก ทอผ้า มีอย่างต่อเนื่อง ผู้ชายนิยมออกไปรับจ้างนอกชุมชน เช่น สวนลำไย โรงงานอุตสาหกรรม สำหรับผู้ที่เลี้ยงครึ่งช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนธันวาคมจะเป็นช่วงที่เก็บครึ่งขาย รังครึ่งขายที่โรงงานรับซื้อโดยตรงจังหวัดลำปาง เก็บเชื้อครึ่งสำหรับไว้ปล่อยเลี้ยงต่อ และจำหน่ายเชื้อครึ่งไว้ขายภายในชุมชน ช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนธันวาคมที่ตลาดจะเริ่มมีผลผลิตให้ชาวบ้านได้เก็บกินและขายนอกชุมชน ปลายเดือนธันวาคมผลผลิตจากการปลูกผักปลอดสารพิษของชาวบ้านสามารถเก็บกินและจำหน่ายได้ เช่น ผักกาด หอมขี้ ผักชี (ดังภาพที่ 3.44) ช่วงเดือนนี้ชาวบ้านจะนำวัว ควาย ที่นำไปปล่อยไว้ในป่าช่วงฤดูทำนามาปล่อยเลี้ยงบริเวณชุมชน บางครัวเรือนปรับ ขุดที่นาเพิ่มขึ้น ผู้ชายจะเริ่มออกไปล่าสัตว์ในป่าเพื่อนำมาเป็นอาหารและจำหน่ายภายในชุมชน

ภาพที่ 3.43 แปลงผัก

ภาพที่ 3.44 ผักปลอดสารพิษ

มกราคม ชาวบ้านเริ่มถอนหญ้าในไร่ ปรับที่ทำนา มากขึ้นกลุ่มผู้หญิงเริ่มทอผ้า ย้อม ผ้าถุง กลุ่มผู้ชายออกไปรับจ้างทั่วไปนอกชุมชนและล่าสัตว์ป่า ผลผลิตช่วงเดือนนี้ ได้แก่ ฟักทอง ฟักขาว พริก ดอกนางเลา กะบก ดอกไม้ไฟ เริ่มเก็บผลผลิตงาขี้ม่อนที่ปลูกไว้ ผักปลอดสารพิษ เช่น ผักกาด ขึ้นฉ่ายเริ่มให้ผลผลิตมากขึ้น (ดังภาพที่ 3.45) ช่วงเดือนนี้ชาวบ้านจะมีเวลาว่างในการทำกิจกรรมอย่างอื่น เช่น พบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้าน (ดังภาพที่ 3.46)

ภาพที่ 3.45 สวนผัก

ภาพที่ 3.46 พบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้าน

กุมภาพันธ์ เป็นเดือนที่ผลผลิตจากป่าเริ่มมีให้ชาวบ้านเก็บมากขึ้น เช่น ผักหวาน ไช้ผดแดง (ดังภาพที่ 3.47) สัตว์ป่าที่นิยมล่า เช่น ไก่ป่า หมูป่า ผลผลิตผักที่เก็บได้ เช่น กระเทียม หอมแดง ผักกาด กะหล่ำปลี ค่ะน้า (ดังภาพที่ 3.48) กิจกรรมทอผ้า จักตอก ซ่อมแปลงนา ถอนหญ้า

ภาพที่ 3.47 ไช้ผดแดง

ภาพที่ 3.48 กระเทียม

ในช่วงฤดูหนาวจะเป็นช่วงที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวผลผลิตและทอผ้า เพื่อไว้สำหรับเป็นของฝากให้ญาติพี่น้อง แยกต่างถิ่น ที่มาแจกของให้ชาวบ้าน และจำหน่าย รวมถึงของรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ที่นับถือในช่วงเดือนเมษายนหรือปีใหม่ของภาคเหนือ จะมีกิจกรรมเลี้ยงผีเจ้าที่ของชุมชนในช่วงต้นเดือนกุมภาพันธ์ โดยช่วงทำพิธีกรรมห้ามบุคคลนอกชุมชนผ่านเข้าไปในชุมชนเด็ดขาด

ฤดูร้อน (มี.ค.-กลางพ.ค.) กิจกรรมที่ทำ เช่น หาของป่า รับจ้างนอกชุมชน ตีฝาย ถอนหญ้าข้าวไร่ ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ เตรียมพื้นที่สำหรับปลูกข้าวไร่ ล่าสัตว์

มีนาคม ผลผลิตจากป่า เช่น ไช้ผดแดง จักจั่น ผักหวาน ผึ้ง ชาวบ้านจะนิยมเข้าป่าทุกเพศทุกวัยเพื่อไปหาของป่า นำมาจำหน่ายให้แม่ค้า พ่อค้า ภายในชุมชน ผู้ชายเริ่มลงแรง แลกเปลี่ยนแรงงานกันตีฝาย เป็นช่วงเดือนสุดท้ายที่มีผลผลิตผักสวนครัว ได้แก่ กะหล่ำปลี กระเทียม หอมแดง

เมษายน ผลผลิตจากป่า เช่น ผักพ้อคำ ดอกจิกู้ก ไช้ผดแดง ผักหวาน จักจั่น น้ำผึ้งป่า อีรอก (ดังภาพที่ 3.49) และชาวบ้านจะเร่งตีฝายก่อนที่ฝนจะตกหนัก กิจกรรมล่าสัตว์ป่า ยังคงมีอย่างต่อเนื่อง เตรียมพื้นที่ปลูกข้าวไร่ เช่น ถอนหญ้า เฝ้าไร่ เตรียมเมล็ดผักสำหรับปลูกพร้อมข้าวไร่ เช่น เมล็ดฟักทอง พริก มะเขือ มะนอย ข้าวโพด แมงลัก ถั่วฝักสั้น ถั่วฝักยาว งาขี้ม่อน ช่วงเดือนนี้น้ำบริเวณลำห้วยจะแห้งชาวบ้านจะจับปลาได้ง่ายขึ้น (ดังภาพที่ 3.50)

ภาพที่ 3.49 ดอกจิกูก

ภาพที่ 3.50 ปู ปลา

พฤษภาคม เป็นฤดูกาลของเห็ด เช่น เห็ดถอบ เห็ดไข่เหือง เห็ดไข่ขาว เห็ดดินชนิดอื่น ๆ ตามมา รวมถึงผักพ้อค้ำก็ยังมีให้เก็บอีกเช่นกัน หน่อไม้เริ่มมีให้ชาวบ้านเก็บมากขึ้น เป็นเดือนแห่งการเตรียมตัวและปลุกข้าวไร่ในช่วงปลายเดือน ชาวบ้านเริ่มกลับเข้าสู่ชุมชนเพื่อเตรียมทำนาช่วยพ่อแม่

ฤดูฝน (ปลายพ.ค.-ต.ค.) กิจกรรมที่ทำ เช่น ปลุกข้าวไร่ ปลุกข้าวนา หาของป่าขาย เลี้ยงสัตว์ รับจ้างทั่วไปนอกชุมชน เก็บเกี่ยวข้าวไร่ เก็บผลผลิตผักต่าง ๆ ที่ได้จากการปลูกพร้อมข้าวไร่

กรกฎาคม-ตุลาคม ช่วงเดือนแห่งการทำนา ปลุกข้าว โดยการใช้แรงงานคนในชุมชน แบบระบบเครือญาติ กลุ่ม/โซนบ้าน ย้ายวัว ควาย ไปปล่อยเลี้ยงบนเขา (ดังภาพที่ 3.51) เข้าป่าเก็บเห็ด หน่อไม้ เพื่อบริโภค และจำหน่ายให้แม่ค้า พ่อค้า ในชุมชน เมื่อเข้าสู่เดือนตุลาคม เป็นช่วงที่เก็บเกี่ยวข้าวไร่ เกิดการรวมกลุ่มแรงงานเพื่อเก็บเกี่ยวข้าวไร่

ภาพที่ 3.51 เลี้ยงควายบนเขา

จากข้อความข้างต้น จะพบว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านแม่สะแงะทั้ง 12 เดือน จะมีการพึ่งพาอาศัยกันด้านแรงงาน อาหารจากป่า การล่าสัตว์เพื่อนำมาบริโภคและจำหน่าย มีรายได้จากการเก็บของป่าขาย การรับจ้างนอกชุมชน การดำเนินชีวิตยังคงพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานภายในชุมชนเป็นหลัก เน้นการผลิตเพื่ออุปโภค บริโภค มากกว่าการผลิตเพื่อการจำหน่าย

3.2.6 ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม

บ้านแม่สะแง๊ะนับถือศาสนาพุทธและผี มีสำนักสงฆ์บ้านแม่สะแง๊ะเป็นศูนย์กลางกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีความเชื่อ ศรัทธา และประกอบพิธีกรรมเรื่องผี เช่น ผีบ้าน ผีหมู่บ้าน (บ้านแม่สะแง๊ะมีผีบ้าน 2 แห่ง คือ บ้านเหนือ บ้านใต้) ผีไร่ ผีนา ผีเจ้าที่

ภาพที่ 3.52 ชาวบ้านเดินไปทำบุญ

วัดของชุมชน มีชื่อว่า สำนักสงฆ์บ้านแม่สะแง๊ะ เนื้อที่ 20 ไร่ 1 งาน 61 ตารางวา สร้างขึ้นโดยพระธุดงค์ท่านหนึ่ง ต่อมามีการก่อสร้างเพิ่มเติม และมีพระจากวัดบ้านผาด่านมาพักแรมเป็นช่วง ๆ วัดยังคงเป็นสถาบันที่ชาวบ้านเริ่มให้ความนับถือ ชาวบ้านนิยมไปทำบุญที่วัดทุกวันพระ ถือว่าวัดเริ่มเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งชาวบ้านนับถือผีและเริ่มเปลี่ยนมานับถือพุทธเข้าด้วยกัน พิธีกรรมต่างๆทางศาสนาจึงถูกปรับให้เข้ากับพิธีกรรมที่ชาวบ้านมีอยู่แล้วตามบริบทชุมชน

อดีตถึงปัจจุบันยังมีสถานที่สำคัญทางศาสนาที่ผู้เฒ่าผู้แก่นิยมไปสักการะกราบไว้ คือ โขะโมเล เป็นวัดเก่า ที่เชื่อว่าเป็นที่พักของครูบาศรีวิชัยและเจ้าแม่จามเทวีในอดีต มีความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ทุกครั้งหลังทำบุญฝนจะตกหากเราอธิษฐาน ขอพรในเรื่องที่ตีชาวบ้านจะได้ดังคำขอ มีเจดีย์ที่นำหินมาวางซ้อนทับกันจนเป็นเจดีย์ ชาวบ้านนิยมไปกราบไว้ บูชา ช่วงเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ วันสำคัญทางศาสนา โดยนำอาหาร ดอกไม้ รูปเทียน ไปบูชาและมีบทสวดมนต์ตามหลักศาสนาและพิธีกรรมทางชนเผ่า

ภาพที่ 3.53 โขะโมเล (วัดในอดีต)

วัฒนธรรมการพึ่งพาอาศัยกัน มีอะไรก็แลกเปลี่ยนหรือให้กัน ระหว่างเครือญาติ คนในละแวกบ้านใกล้เคียง เช่น บ้านนี้ไปล่าหนูป่าได้หลายตัวหรือผักหลายชนิดในวันนี้ก็จะแบ่งให้เพื่อนบ้าน อีกบ้านหนึ่งก็จะให้เป็นการตอบแทนในวันต่อไป เป็นการอยู่ร่วมกันของคนในชนบท ซึ่งการแลกเปลี่ยนนี้ไม่มีการตีราคาสิ่งของหรือผลตอบแทนแฝงใดใด นอกจากความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของคนในชุมชน

วัฒนธรรมการใช้แรงงานของชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะ เช่น เกี้ยวข้าว จะเป็นการช่วยเหลือกันในระบบเครือญาติ เอาแรง เอามือเอ็ง หรือลงแขกเกี้ยวข้าว ในการกินอาหารกลางวันนั้น คนที่มาช่วยงานต้องกินก่อนจนอ้ม เจ้าของนาหรือเจ้าบ้านถึงจะกินข้าวได้ ถือเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมายาวนาน โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่า คนที่มาช่วยงานเราต้องกินอ้มก่อน เราถึงกินได้ เป็นการดูแลเอาใจใส่ผู้ที่มาช่วยงานเราอย่างหนึ่ง เขามีน้ำใจมาช่วยงานเรา เราต้องดูแลอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นแบบนี้ไม่ว่าจะเป็นการช่วยงานเรื่องอื่น ๆ ก็ตาม เช่น ติฝ้าย ดำนา สร้างบ้าน ก่อนที่ทุกคนจะกินต้องนำข้าวอาหาร ทำเป็นคำข้าวพอดีคำ นำไปวางให้เจ้าไร่ เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้านา แม่ธรณี ก่อนที่จะกินข้าว เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และธรรมชาติ

วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร ชาวบ้านนิยมบริโภคอาหารที่หาได้เองตามแหล่งธรรมชาติเช่น ผักในป่า ปลา ปู ในแหล่งน้ำ เป็นการบริโภคอาหารตามฤดูกาล แต่ปัจจุบันเมื่อเส้นทางคมนาคมเริ่มสะดวกมากขึ้นจึงมีอาหารจากภายนอกเข้าไปในชุมชนเพิ่มมากขึ้นจากพ่อค้า แม่ค้าในชุมชนนำเข้ามาจำหน่าย เนื่องจากชาวบ้านมีเวลาในการประกอบอาหารน้อยกว่าในอดีตเพราะมีกิจกรรมสร้างรายได้เพิ่มขึ้น และชาวบ้านมีกำลังการซื้อเพื่อบริโภคมากกว่าในอดีต อาหารที่ซื้อเข้ามาจำหน่ายในชุมชน เช่น ปลาทุ ก ปลาซาบะ เนื้อหมู ขาหมู เนื้อไก่ ปลาแห้ง เนื้อแห้ง อาหารปรุงสำเร็จประเภทต่าง ๆ และผักชนิดต่าง ๆ (ดังภาพที่ 3.54 และ 3.55)

ภาพที่ 3.54 อาหารสำเร็จรูป

ภาพที่ 3.55 ผักนอกชุมชน

ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีฝาย การเลี้ยงผีขุนห้วย ที่ชุมชนต้องทำทุกปี เป็นแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ การขอให้ผีเจ้าที่ ผีเจ้าทาง ผีขุนน้ำ ผีฝาย ได้ปกป้องดูแลต้นน้ำ เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านสืบทอดกันมาแต่อดีตและยังคงอยู่ถึงปัจจุบันเพราะชาวบ้านยังคงมีการดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ

ตารางที่ 3.2

ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม

กิจกรรม	เดือน (เหนือ)												
	กึ่ง	ยี่	สาม	สี่	ห้า	หก	เจ็ด	แปด	เก้า	สิบ	สิบเอ็ด	สิบสอง	
เลี้ยงผีบ้าน	←—————→												
เรียกขวัญข้าว	↔												
ทำบุญข้าวใหม่				↔									
มัดมือคนในหมู่บ้าน				↔						↔			
เลี้ยงหอเจ้าที่					↔								
เลี้ยงผีห้วยแม่สะแงะ						↔							
ไล่ผี (ส่งผี)							↔						
เลี้ยงผีขุนน้ำ									↔				
เลี้ยงผีฝาย										↔			
เลี้ยงผีไฟ												↔	

พิธีกรรมเลี้ยงผีบ้าน สามารถประกอบพิธีกรรมได้ตลอดทั้งปี เมื่อมีสมาชิกในครอบครัว เจ็บป่วย ไม่สบาย หรือเจ้าบ้านรู้สึกใจไม่ต้องการจะเลี้ยงผีบ้าน สัตว์ที่ใช้ในพิธีกรรมหมู ไก่

พิธีกรรมเรียกขวัญข้าว ประกอบพิธีกรรม 1 ครั้ง/ปี

พิธีกรรมมัดมือคนในหมู่บ้าน ประกอบพิธีกรรม 1-2 ครั้ง/ปี คือเดือนสี่และสิบ

พิธีกรรมทำบุญข้าวใหม่ ประกอบพิธีกรรม 1 ครั้ง/ปี

พิธีกรรมเลี้ยงหอเจ้าที่ ประกอบพิธีกรรม 1 ครั้ง/ปี บุคคลภายนอกห้ามเข้าร่วม

พิธีกรรมเลี้ยงผีห้วยแม่สะแงะ ประกอบพิธีกรรม 1 ครั้ง/3 ปี

พิธีกรรมไล่ผีหรือส่งผี(ร้าย) ประกอบพิธีกรรม 1 ครั้ง/3 ปี บุคคลภายนอกห้ามเข้าร่วม

พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ ประกอบพิธีกรรม 1 ครั้ง/ปี

พิธีกรรมเลี้ยงผีฝาย ประกอบพิธีกรรม 1 ครั้ง/ปี

พิธีกรรมเลี้ยงผีไฟ ประกอบพิธีกรรม 1 ครั้ง/ปี

หนานวี. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน. (8 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.

จากข้อความข้างต้น พบว่าชาวบ้านมีพิธีกรรม ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติ พิธีกรรมจะเกี่ยวกับการเกษตรปลูกข้าวและแหล่งน้ำ ที่ถือเป็นการแสดงความเคารพต่อ ธรรมชาติของชาวบ้าน มีความเชื่อเกี่ยวกับผีนา ผีไร่ ผีเจ้าที่ ผีขุนน้ำ ที่ชาวบ้านต้องให้ความเคารพ ผ่านกระบวนการของพิธีกรรม และวัฒนธรรม วัฒนธรรมการกินที่มีแหล่งอาหารหลักมาจากป่า วัฒนธรรมการพึ่งพาแรงงานในชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นว่าหากเราทำให้ธรรมชาติ ผีป่า ผีเจ้าที่ไม่พอใจ ชาวบ้านอาจจะเจ็บป่วย ไม่สบาย หรือผลผลิตข้าวอาจจะไม่เพียงพอต่อการบริโภค

3.2.7 สาธารณสุข

บ้านแม่สะแงะมีความรู้ด้านสาธารณสุขอย่างหลากหลาย มีความเชื่อเรื่องการ รักษาเยียวยาเจ็บไข้ทั้งด้านยาสมุนไพร การใช้คาถาเวทมนต์ รวมถึงการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบัน ใน หมู่บ้านมีหน่วยงานและผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาทางการรักษา ดังนี้

การรักษาด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วย

การรักษาด้วยสมุนไพร ชาวบ้านจะมีภูมิปัญญาดั้งเดิมด้วยการสืบทอดจากบรรพบุรุษในการรักษาอาการเจ็บป่วย โดยใช้ยาสมุนไพรที่หาได้จากป่า และจะมีหมอบ้านที่มีความรู้เรื่องตำรับยาสมุนไพรในการรักษาอาการเจ็บป่วยซึ่งจะใช้ควบคู่กับคาถาของหมอยาสมุนไพรด้วย โดยผู้อาวุโสในชุมชนจะมีความรู้เรื่องยาสมุนไพรทุกคน ส่วนใหญ่เพศชายจะมีความรู้เรื่องยาสมุนไพรมากกว่าเพศหญิง หมอยาสมุนไพรในชุมชน เช่น ลุงธนู ลุงเสาร์ ลุงยาแซ ลุงกอเจ้าชะ ลุงมน น้ำผัด ลุงตีบ ฯลฯ

“เวลาเราจะรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร เราต้องมีความเชื่อ เชื่อว่าการกินหรือดื่มยาสมุนไพรจะทำให้เราหายจากโรคได้ เชื่อว่ายาสมุนไพรเป็นยาดี ศรัทธาในตัวยา ไม่ใช่ทานครึ่งองครึ่งแล้วเลิกไป ยาสมุนไพรที่หาได้จากป่า เช่น ยาแก้คันเดียว สะมอ มะขามป้อม มะขามเค็ลือ หางแดง กำลั้งเสื่อโคร่ง สัมป่อยหวาน มะเขือแจ้เค็ลือ ลางจืด หญ้าหนวดแมว ใบบัวบก มะเฟือง หน่อไข่อูย ดอกมี้อ” ลุงธนู. หมอยาสมุนไพร. (17 เมษายน 2560). สัมภาษณ์.

การรักษาด้วยคาถา หมอเป่าที่รักษาด้วยการใช้คาถา เช่น ลุงพุด ลุงคันยาว ลุงผัด ลุงมุน ลุงคำ ลุงตีบ ลุงคอย ลุงนิล ลุงกอเจ้าะ ลุงยาแซ ลุงมา ยายจันทร์ และอีกหลายคน ส่วนใหญ่เพศชายจะมีความรู้ในเรื่องของคาถาอาคม การมีความรู้เรื่องคาถาก็จะมีความรู้เรื่องสมุนไพรในป่า รวมถึงการดูเมือ (ดูดวง รู้เหตุการณ์ล่วงหน้า รู้เหตุการณ์ในอดีต) เป็นการรักษาโรค อาการเจ็บป่วยจากอุบัติเหตุ และอาการเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ หมอตำแยในอดีต เช่น ยายจันทร์ แม่ลุงถวย ลุงเงิน ลุงนิล หมอคูเมือ เช่น ลุงยาแซ ลุงเงิน ลุงกอเจ้าะ

ในอดีตชาวบ้านใช้การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรเป็นหลัก ในป่าอุดมสมบูรณ์ไปด้วยยาสมุนไพรมากมายหลายชนิด สามารถนำทั้งส่วนของต้น เปลือก แก่น ใบ ราก ดอก ผล มาเป็นยาได้ (ดังภาพที่ 3.56) และวิธีการเป่าด้วยคาถาต่าง ๆ ตามความเชื่อ ปัจจุบันวิธีการรักษาด้วยยาสมุนไพรและคาถายังคงอยู่ เช่น การต้มยาหม้อสมุนไพร ชาวบ้านทุกคนมีความรู้เรื่องยาสมุนไพร การไปหาสมุนไพรแต่ละครั้งนั้นมีเคล็ดลับหรือวิธีการ เช่น สามารถเก็บยาสมุนไพรได้เฉพาะวันอังคาร วันพระ และวันเกิดของคนเก็บเท่านั้น เชื่อว่าวันที่เราเกิดคือวันของเราทำอะไรจะเจริญออกงาม บุคคลที่จะสามารถเป็นหมอยาสมุนไพรที่สามารถรักษาคนอื่นให้หายได้ต้องมีอายุ 45 ปีขึ้นไป มีครอบครัว เก็บสมุนไพรได้เฉพาะเขาเดินไปเท่านั้น เขาเดินกลับห้ามเก็บ เวลามัดยาสมุนไพรหากมีใครขอก็ต้องให้

ปัจจุบันการคมนาคมเริ่มสะดวกขึ้นหากป่วยหนักชาวบ้านนิยมไปรักษาที่โรงพยาบาลส่งเสริมตำบลป่าเลา โรงพยาบาลแม่ทา คลินิกบริเวณพื้นที่อำเภอแม่ทา โรงพยาบาลจังหวัดลำพูน และโรงพยาบาลเชียงใหม่ ซึ่งการรักษาด้วยยาพื้นบ้านยังคงอยู่แต่สิ่งที่ชาวบ้านปรับเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัดคือ การไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาล ไม่คลอดด้วยหมอตำนแยอย่างในอดีต เนื่องจากเป็นห่วงความปลอดภัยของบุตรและมารดา แต่ความเชื่อเรื่องการดื่มน้ำปูโรย (สมุนไพรพื้นฟูร่างกายของสตรีหลังคลอดบุตร) ที่ผู้หญิงหลังคลอดบุตรต้องดื่มแทนน้ำทุกคน หาได้ง่ายบริเวณป่าในชุมชน หลังอยู่ไฟผู้หญิงจะต้องดื่มน้ำสมุนไพร น้ำปูโรยอาบ 3 หม้อ เพื่อฟื้นฟูร่างกายและล้างคาวเลือด

ภาพที่ 3.56 ยาสมุนไพร

หน่วยงานสาธารณสุข ประกอบด้วย

การรักษาแบบแพทย์แผนใหม่ของบ้านแม่สะแง๊ะ สังกัดเขตความรับผิดชอบโรงพยาบาลส่งเสริมตำบลบ้านป่าเลา ตั้งห่างจากหมู่บ้าน 10 กิโลเมตร ในช่วงฤดูหนาวที่ชาวบ้านเจ็บป่วยบ่อย เจ้าหน้าที่สาธารณสุขโรงพยาบาลส่งเสริมตำบลบ้านป่าเลาจะเดินทางเข้าไปให้บริการชุมชนถึงพื้นที่ แต่หากฝนตกการเดินทางเข้าไปให้บริการจะล่าช้าออกไป มี อสม. จำนวน 6 คนประจำหมู่บ้านในการให้บริการตรวจวัดความดันชาวบ้าน

บริการของแพทย์อาสาสมัครจากหน่วยงานโรงพยาบาลเอกชน จะเข้ามาแจกของใช้ทั่วไป พร้อมให้บริการตรวจสุขภาพและแจกยารักษาโรคให้แก่ชาวบ้านฟรี เช่น โรงพยาบาลชาณุวรลักษบุรี เข้ามาพักค้างแรมในชุมชนพร้อมทำกิจกรรมสร้างสถานที่สำคัญให้ชุมชน แจกขนม เสื้อผ้า พร้อมทั้งมีทีมเภสัชกร แพทย์ พยาบาล เครื่องมือตรวจ ยารักษาโรคมาให้บริการชาวบ้าน และให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ (ดังภาพที่ 3.57) รวมถึงกลุ่มอาสาสมัครที่มาบริจาคของใช้ต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน จะนำยาสามัญประจำบ้านมาแจกชาวบ้าน (ดังภาพที่ 3.58) นิยมเข้ามาให้บริการชุมชนในช่วงฤดูหนาว

ภาพที่ 3.57 แพทย์อาสาสมัคร

ภาพที่ 3.58 ยาสามัญประจำบ้าน

บ้านแม่สะแงะยังคงมีการพึ่งพาธรรมชาติเรื่องยารักษาโรคด้านยาสมุนไพร ที่สามารถหาได้จากป่าที่ชุมชนดูแลรักษา มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องยาสมุนไพร คาถา จากรุ่นสู่รุ่น ทั้งด้านในการนำยาสมุนไพรมารักษาโรค นำยาสมุนไพรมาบำรุงร่างกาย พืชผัก เครื่องเทศ ที่นำมาประกอบอาหารก็ต่างมีสรรพคุณในการบำรุงร่างกายและรักษาโรคภัยต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังคงอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกทั้งด้านบำรุงสุขภาพและอาหาร

3.3 ลักษณะทางการเมืองและการรวมกลุ่ม

ลักษณะทางการเมืองและการรวมกลุ่มของบ้านแม่สะแงะ จากการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาขอกล่าวถึงข้อมูลที่ประกอบไปด้วย ลักษณะการเมืองการปกครอง ผู้นำชุมชน (ผู้นำทางการ ผู้นำทางธรรมชาติ) ชุมชนกับการปกครองส่วนท้องถิ่น และการรวมกลุ่มในชุมชน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ลักษณะการเมืองการปกครอง บ้านแม่สะแงะใช้ระบบการปกครองแบบเครือญาติ ผู้ที่อาวุโส/ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ให้คำแนะนำและเป็นผู้นำชุมชนทางธรรมชาติ ส่วนมากผู้นำเพศชายจะเป็นผู้นำทางการและผู้นำทางพิธีกรรม ผู้มีความรู้ทางคาถาอาคม ผู้มีความรู้ด้านการล่าสัตว์ และยาสมุนไพร

ผู้นำทางการ บ้านแม่สะแงะมีผู้นำชุมชนจำนวน 4 คน ได้แก่ พ่อหลวงแก้ว ผู้ช่วยหนานหวี ผู้ช่วยดาว และสมาชิกเทศบาลตำบลทากาเหนือ สท.จันทร์ลา

ผู้นำทางธรรมชาติ บ้านแม่สะแงะจะมีผู้นำทางธรรมชาติที่หลากหลาย โดยจะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งหญิงและชาย เช่น เพศหญิง มีความรู้ด้านคาถา การทำคลอด ยาสมุนไพร การทอผ้า การถนอมอาหาร การเก็บของป่าประเภทปลา ปู หอย ผักชนิดต่าง ๆ กิจกรรมในบ้านผู้หญิงจะเป็นผู้ที่มีสิทธิ์ในการตัดสินใจ สังเกตได้จาก เต้าไฟบนบ้าน หากชายแต่งงานใหม่ต้องรื้อเต้าไฟของหญิงเก่านั้นทิ้งเสีย จึงพาหญิงใหม่เข้าบ้านได้ มิเช่นนั้นชายหรือหญิงจะต้องมีอันเป็นไป เพศชาย มีความรู้ด้านพิธีกรรม คาถา สมุนไพร การล่าสัตว์ สร้างบ้าน จึงเป็นเพศที่เป็นทั้งผู้นำทางการและผู้นำทางธรรมชาติมากที่สุดในชุมชน สังเกตได้ว่าผู้นำทางการตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน ผู้นำพิธีกรรม หมอเป่า หมอยาสมุนไพร เป็นชายทั้งหมด บางพิธีกรรมห้ามให้เพศหญิงเข้าร่วมพิธีกรรม

ชุมชนกับการปกครองส่วนท้องถิ่น ในอดีตชาวบ้านแม่สะแงะเป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงที่ยังไม่มีสัญชาติไทย ชาวบ้านอายุ 50 ปีขึ้นไปบางรายมีเลขบัตรประชาชนที่ขึ้นต้นด้วยหมายเลข 5 ต่อมา

บ้านแม่สะแง๊ะขึ้นเป็นบ้านสาขาของบ้านผาด่าน และบ้านแม่สะแง๊ะขอแยกหมู่บ้านเป็นหมู่ที่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ปัจจุบันอยู่ในการปกครองของเทศบาลตำบลทากาศเหนือ

การรวมกลุ่มในชุมชน บ้านแม่สะแง๊ะมีการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพัฒนาบทบาทสตรี และกลุ่มคณะกรรมการอนุรักษ์ป่า ส่วนของกลุ่มพัฒนาบทบาทสตรีนั้นไม่มีการขับเคลื่อนกลุ่มที่เป็นทางการ แต่กลุ่มคณะกรรมการอนุรักษ์ป่ามีการจัดกิจกรรมและประชุมกันอย่างต่อเนื่อง จากการสังเกตของผู้ศึกษาตลอดระยะเวลาปฏิบัติงานสนามพบว่า ส่วนใหญ่ชาวบ้านมักมีการรวมกลุ่มกันแบบหลวม ๆ หรือแบบธรรมชาติหรือตามกิจกรรมที่ทำเหมือนกัน ไม่เน้นพิธีการ แต่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอยู่เสมอ เช่น กลุ่มหาไข่มดแดง กลุ่มคนเลี้ยงครั่ง กลุ่มคนหาน้ำผึ้ง กลุ่มคนเลี้ยงวัว ควาย

ตัวอย่างการรวมกลุ่มหาไข่มดแดง จะเป็นกลุ่มที่รวมทั้งผู้ชาย ผู้หญิง เพราะชาวบ้านเชื่อว่าหากเป็นสามี ภรรยาห้ามไปหาไข่มดแดงด้วยกัน เพราะถือเป็นการทำบาป ไปทำลายบ้านเรือนของผู้อื่น การทำแบบนั้นอาจจะทำให้บ้านเรือนตนเองถูกทำลาย จึงมีการสลับคู่ชายหญิงที่ไม่ใช่สามี ภรรยา กัน เพื่อไปหาไข่มดแดง เนื่องจากในการไปหาไข่มดแดง ผู้ชายก็จำเป็นในบางครั้งต้องปีนต้นไม้สูง เพราะชาวบ้านไม่นิยมตัดต้นไม้หรือกิ่งไม้หากไม่จำเป็นในการใช้สอยจริง ๆ เป็นการจับกลุ่มกันแบบเครือญาติ หรือชนบ้านใกล้เคียงกัน ในแต่ละวันจะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องสถานที่ไปหา ว่าตรงไหนได้จำนวนเท่าไร และนำไปขายให้ใคร

3.4 สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจของบ้านแม่สะแง๊ะ จากการศึกษาคั้งนี้ผู้ศึกษาขอกล่าวถึงข้อมูลประกอบไปด้วย แหล่งรายได้ ปฏิทินของป่าตามฤดูกาล การประกอบอาชีพ ปฏิทินอาชีพ ปฏิทินการผลิต แหล่งเงินทุนในหมู่บ้าน รายได้และหนี้สิน การถือครองที่ดิน ปัญหาทั่วไปในการประกอบอาชีพ ฐานะความเป็นอยู่ ปัจจัยในการตัดสินใจประกอบอาชีพต่าง ๆ ของคนในชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.4.1 แหล่งรายได้

ชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะ ตั้งอยู่บนพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ หลากหลายทางพันธุ์พืช พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า ทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่บริเวณชุมชน

ครั้ง ถือเป็นแมลงเศรษฐกิจของคนในชุมชนทั้งครั้งป่า ครั้งเลี้ยง ปัจจุบันการเลี้ยงครั้ง เป็นอีกหนึ่งแหล่งรายได้ที่คนในชุมชนหันมาให้ความสนใจและเป็นแหล่งรายได้เสริม รวมถึงมีตลาดรองรับผลผลิต (โรงงานแปรรูปจังหวัดลำปาง) คนในชุมชนเลี้ยงครั้งประมาณ 20 เปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนทั้งหมด มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี แต่การเลี้ยงครั้งของคนในชุมชนยังมีปัญหาในเรื่องการปล่อยเลี้ยงแล้วไม่ติด/การอนุบาลครั้ง บางครั้งการลงทุนเลี้ยงครั้ง (ซื้อเชื้อครั้ง) ของผู้เลี้ยงครั้งจึงสูญเปล่า อีกทั้งการเลี้ยงครั้งที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปีอาจจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศภายในป่า

ภาพที่ 3.59 ครั้ง

ผึ้ง เกิดจากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน แต่ละปีชุมชนสามารถหาน้ำผึ้งป่าได้ไม่เท่ากันบางปีน้อย บางปีมาก นำไปบรรจุขวดหรือใส่ภาชนะพลาสติก แบบง่าย ๆ ขายให้พ่อค้า แม่ค้า ในชุมชนที่รับซื้อ หรือขนไปจำหน่ายเองขายนอกชุมชน ราคา 190 - 250 บาท/ขวด อีกทั้งตัวอ่อนผึ้งก็สามารถขายได้ ราคา กิโลกรัมละ 300 บาท

ภาพที่ 3.60 น้ำผึ้งป่า

ไข่มดแดง ถือเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้คนในชุมชน รายได้ 300-1,000 บาท/คน/วัน โดยการเดินทางออกจากบ้านแต่เช้ามืดเพื่อมุ่งหน้าไปดอยที่ตนเองคาดว่าจะมีไข่มดแดง ตอน

ป่วยแก่ก็จะเดินทางกลับเข้ามาชุมชนเพื่อส่งไข่มดแดงให้แม่ค้าภายในชุมชน ซึ่งชาวบ้านใช้วิธีนำแป้งข้าวเหนียวหรือแป้งข้าวเจ้าไปโรยที่ตัวมดแดง วิธีการนี้จะไม่ทำให้มดแดงตาย

ภาพที่ 3.61 ไข่มดแดง

เห็ดเผาะ สร้างรายได้ให้ชาวบ้านเพราะมีราคาที่สูง รายได้ 200-4,000 บาท/คน/วัน ช่วงแรกที่มีผลผลิตจะมีราคาที่สูงประมาณ 300 บาท/ลิตร/ครึ่งกิโลกรัม ราคาจะลดลงตามปริมาณที่หาได้หรือความต้องการของตลาด ชาวบ้านจะออกเดินทางแต่เช้ามืด และกลับมาส่งเห็ดเผาะให้พ่อค้าแม่ค้าในชุมชนช่วงเที่ยงหรือบ่าย บางรายอาจกลับไปหาเห็ดอีกรอบ ส่วนใหญ่จะไปวันละครั้ง

ภาพที่ 3.62 เห็ดเผาะ

ผักหวาน สร้างรายได้ให้ชาวบ้าน 200-1,000 บาท/คน/วัน ซึ่งช่วงที่เก็บผักหวานก็มีไข่มดแดงเช่นกัน ประมาณเดือน ก.พ.-เม.ย. ฉะนั้นชาวบ้านบางคนในหนึ่งวันจะมีรายได้ทั้งจากผักหวานและไข่มดแดง ช่วงแรกที่มีผลผลิตจะขายภายในชุมชน แบ่งญาติพี่น้อง พ่อชาวบ้านหาได้ปริมาณมากขึ้นจะนำไปขายให้พ่อค้า แม่ค้า ในชุมชน เริ่มต้นที่ห่อละ 10 บาท หรือบางครั้งลูกหลานที่ไปทำงานนอกชุมชนกลับมาจะซื้อกลับไปขายที่ทำงาน เช่น นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ห่อด้วยใบตองกล้วยหรือใบสักเพื่อไม่ให้ผักหวานเหี่ยว สามารถเก็บได้ถึง 1 สัปดาห์ หากอากาศไม่ร้อนมาก

ภาพที่ 3.63 ชาวบ้านเก็บผักหวานป่ามาขาย

อินี่ว ปลา ปู กบ เขียด เป็นสัตว์น้ำที่ชาวบ้านจับเพื่อนำมาประกอบอาหารภายในครัวเรือนเท่านั้น หากได้มากจะแบ่งให้ญาติพี่น้อง หรือนำมาประกอบอาหารแล้วรับประทานร่วมกันแบบครอบครัวใหญ่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก หลาน ชาวบ้านจะไม่จับแม่ปลาบางชนิดที่เลี้ยงลูก เช่น ปลาช่อน จะปล่อยให้แม่ปลาเลี้ยงลูกจนโตเพื่อขยายพันธุ์ต่อไป มีการแบ่งเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่ชาวบ้านเป็นที่รู้จักกันว่าห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด เพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ช่วงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก ไม่นิยมจับปลาเนื่องจากน้ำไม่นิ่งและแหล่งน้ำมีปริมาณน้ำเพิ่มสูงขึ้น ชาวบ้านบางคนจะมีความเชื่อว่าหากปีนี้ทำบุญด้วยการปล่อยสัตว์ชนิดใดจะไม่จับสัตว์ชนิดนั้นมาประกอบอาหาร หรือวันพระจะไม่จับสัตว์ เพราะเชื่อว่าควรละเว้นจากการทำบาป

ภาพที่ 3.64 ปลา อินี่ว

อาชีพหาของป่าตามฤดูกาลขาย ถือเป็นอาชีพอิสระที่ชาวบ้านสามารถทำได้โดยวิถีชีวิตเดิมยังคงอยู่ ไม่จำเป็นต้องทำงานหนักทั้งวัน มีอาหารปลอดภัยบริโภคตามฤดูกาล มีเวลาให้กับคนในครอบครัว และคงวิถีชีวิตเดิม “อยู่กับป่า ฟังฟังป่า ดูแลป่า” อีกหลายคนในชุมชนกล่าวว่า “วันไหนไม่ได้เข้าป่า ชีวิตเหมือนขาดอะไรไป ไม่มีครั้งไหนที่เดินเข้าป่าไปแล้วไม่ได้เอาอาหารกลับมา ป่าก็เหมือน

ตลาดอาหารฟรีให้เราเข้าไปเลือก ไม่มีครั้งไหนที่ป่าแห่งนี้จะปล่อยให้เรากลับบ้านมามือเปล่า ไม่ได้สัตว์ ก็ยังมีผักให้เก็บกิน สิ่งหนึ่งที่เราคิดเสมอคือ เราต้องทำให้ป่าอยู่กับเราแบบนี้ไปนานนาน อาจจะเท่าเดิม หรือดีขึ้นกว่าเดิม ที่สำคัญต้องไม่แย่งลงกว่าเดิม” พ่อหลวงตา. อดีตผู้ใหญ่บ้าน. (25 มกราคม 2560). สัมภาษณ์.

3.4.2 แหล่งอาหารจากธรรมชาติ

ป่า บริเวณป่าที่ชาวบ้านใช้สอยมีความหลากหลายของต้นไม้ขนาดชนิด เช่น ป่าไผ่ ป่าเต็งรัง ในป่ามีผักนานาชนิดให้เก็บกิน เช่น ชะอมป่า อีลอก จี๊กู หน่อไม้ ผักหวาน ผักพอค้า ซึ่งจะมีทั้งผักที่เก็บกินได้ทั้งปี เก็บกินตามฤดูกาล รวมถึงความหลากหลายของสัตว์ป่า เช่น นก หนู กระรอก ฟาน หมูป่า ไก่ป่า ค่าง บ่าง จักจั่น แล่น เต่า งู หม่าป่า ผึ้ง ต่อ อื่น ๆ

ภาพที่ 3.65 อาหารจากป่า

แม่น้ำ ลำห้วย บริเวณชุมชนมีลำห้วย 2 สาย คือ แม่สะแงะ แม่ขนาด อาหารในน้ำจะมี ปู ปลา กบ เขียด อึ่ง แมงอีนัว ริมน้ำจะมีผักกูด ผักหนาม บอนน้ำ และผักนานาชนิดให้เก็บกิน ซึ่งสัตว์น้ำและผักนานาชนิดเหล่านี้สามารถหาเก็บกินได้ตลอดทั้งปี รวมถึงใบกล้วยป่าที่เป็นใบอ่อนสามารถนำมาบริโภคสำหรับมวยชายได้ ชาวบ้านใช้วิธีการอนุรักษ์น้ำด้วยวิธีการทำฝายแม้ว เพื่อชะลอการไหลของน้ำและกั้นน้ำเข้านาสำหรับทำนาข้าว อีกทั้งห้ามตัดต้นไม้ ต้นกล้วยป่า บริเวณแม่น้ำ ลำห้วย เพื่อคงความชุ่มชื้นให้แก่แม่น้ำ ลำห้วย แม่น้ำทั้งสองสายเป็นทั้งแหล่งน้ำเพื่ออุปโภค บริโภคและเป็นแหล่งหาอาหารของชาวบ้าน รวมถึงแหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยงของชาวบ้าน เช่น วัว ควาย สัตว์ป่าขนาดชนิดก็ใช้แหล่งน้ำนี้สำหรับดำรงชีวิต

ภาพที่ 3.66 ลำห้วยแม่ขนาด

การประกอบอาชีพ ชาวบ้านแม่สะแงะมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนนิยมประกอบอาชีพเก็บของป่าขาย เป็นแม่ค้า พ่อค้าขายของป่า หรือรับจ้างทั่วไปนอกชุมชนแบบไป-กลับ ส่วนชาวบ้านที่ทำงานที่นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน นิยมกลับบ้านช่วงเทศกาล วันหยุด หรือพิธีกรรมสำคัญที่ชุมชนจัดขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3.4

ประเภทแหล่งรายได้

กลุ่ม	เดือน											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
รายได้จากการใช้แรงงานนอกชุมชน												
- รับจ้างเกี่ยวข้าว ตีข้าว	←→									←→		
- สอนลำไย	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→
- รับจ้างทั่วไป	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→
- โรงงานอุตสาหกรรม	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→
- ขายยาสมุนไพร	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→
รายได้จากสัตว์ในป่า												
- สัตว์ป่า เช่น หมูป่า ไก่ป่า ต่อ	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→	←→
- ครั่ง	←→											←→
- ผึ้ง				←→	←→							
- ไช้เม็ดแดง		←→	←→									
- จักจั่น				←→								

กลุ่ม	เดือน											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
รายได้จากพืช ผัก เห็ด												
-หน่อไม้					←	→						
-เห็ดคลม											←	→
-เห็ดเผาะ					←	→						
- เห็ดไข่เหือง/ขวา เห็ดอื่นๆ						←	→					
-ผักหวาน			←	→								
-ดอกจี่กู๊ก				←	→							
-กะบก	←	→										→
-ดอกไม้ไฟ	←	→									←	→
รายได้จากการเลี้ยงสัตว์												
- ควาย วัว หมู ไก่	←	→										→
กิจกรรมเพื่อการปลูกข้าว												
ทำข้าวนา						←	→					→
ทำข้าวไร่	←	→										→
ตีฝ้าย		←	→									

จากตารางที่ 3.4 พบว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน แสดงให้เห็นว่าชุมชนไม่ได้หยุดนิ่ง มีกิจกรรมที่สร้างรายได้ตลอดทั้งปี เช่น การออกไปทำงานนอกชุมชน การหาของป่าขายตามฤดูกาล การเลี้ยงสัตว์ ซึ่งกิจกรรมการเก็บของป่ามีช่วงเวลาในการเก็บแต่ละชนิดแตกต่างกัน เพื่อเว้นช่วงให้ทรัพยากรธรรมชาติได้ปรับสมดุลและขยายพันธุ์ต่อไป

3.4.3 ปฏิทินอาชีพ

ตารางที่ 3.5

ปฏิทินอาชีพ

กิจกรรม	เดือน												หมายเหตุ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
เกี่ยวข้าว ตีข้าว	↔									↔			เมื่อเสร็จจากการเก็บเกี่ยวในชุมชนจะออกไปรับจ้างเกี่ยวข้าว ตีข้าวนอกชุมชน ค่าแรง 300 บาทขึ้นไป/วัน
ข้าวนา					↔								แลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชน
ข้าวไร่	↔												แผ้วถาง ถอนหญ้า ปลุกข้าว เก็บเกี่ยว
ตีฝ้าย		↔											ทำก่อนช่วงฝนตก น้ำหลาก
ค้าขาย	↔												ค้าขายในชุมชน ขายนอกชุมชน
สวนลำไย	↔												ลำไยมีผลผลิตลำไยตลอดทั้งปี
เลี้ยงควาย/วัว	↔												ช่วง มิ.ย.-พ.ย. ปล่อยเลี้ยงในป่า เพื่อไม่ให้รบกวนนาข้าว ข้าวไร่
เลี้ยงหมู	↔												ประกอบพิธีกรรม และช่วงทำนาข้าวจะฆ่าแบ่งขาย กิโลกรัมละ 200 บาท (เนื้อ หนึ่งเครื่องใน กระดูก) ใช้บอนน้ำ มะละกอ ต้มเป็นอาหาร
เลี้ยงไก่	↔												เลี้ยงเพื่อบริโภคและประกอบพิธีกรรม ใช้ข้าวสาร ปลวก เป็นอาหาร
สัตว์ป่า	↔												ประกอบอาหารในครัวเรือน เนื้อหมูป่า ราคา 200 บาท/กิโลกรัม ขายภายในชุมชน
หน่อไม้					↔								หน่อไม้หลากหลายชนิด
ผักพ่อดำ				↔									ราคาเริ่มต้นที่ มัดละ 2-10 บาท หรือ กิโลกรัมละ 100-250 บาท
เห็ดลม											↔		ผลผลิตไม่มาก นำมาประกอบอาหารเท่านั้น
เห็ดเผาะ				↔									ราคาสูงกว่าเห็ดชนิดอื่น ราคา 200-250 บาท/ครึ่งกิโลกรัม

กิจกรรม	เดือน												หมายเหตุ	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
เห็ดไข่ เห็ลือง/ขาว อื่นๆ						←	→							จะมีผลผลิตหลังหรือพร้อมกับเห็ดเผาะ
รับจ้าง	←	→										→	รับจ้างทั่วไปทั้งในและนอกชุมชน	
โรงงาน อุตสาหกรรม	←	→										→	กลับบ้านเดือนละครั้ง หรือช่วงที่ครอบครัว เกี่ยวข้าว พิธีกรรม กิจกรรมชุมชน	
ต้มเห็ล้า	←	→										→	ซื้อวัตถุดิบจากข้างนอก เช่น ข้าวสารหักจาก โรงสีข้างนอก	
ขายยา สมุนไพร	←	→										→	ไปขายต่างจังหวัด ครั้งละ 10 กว่าวัน แบ่ง กำไรจากเจ้าของยา สมุนไพรจากลำปาง	
ครึ่ง	←	→										→	ชาวบ้านนิยมเลี้ยงเพิ่มขึ้นทุกปี	
ผึ้ง				←	→								ผลผลิตแต่ละปีไม่เท่ากัน	
จักจั่น				←	→								ราคาเริ่มต้นที่ 60 บาท/กิโลกรัม แต่ละปี ขึ้นอยู่กับตลาดนอกชุมชนกำหนด	
ผักหวาน			←	→									ผลผลิตราคาต่ำชาวบ้านจะเลิกเก็บขาย	
ดอกจี้กุก			←	→									พืชในป่า ปัจจุบันนำมาปลูกบริเวณสวน	
ไข่มดแดง		←	→										มีจำนวนมากน้อยแต่ละปีไม่เท่ากัน	
กะบก	←	→										→	มีจำนวนมากในป่าสามารถเก็บได้ทั้งปี	
ตอกไม้ไผ่	←	→										→	ตอกแห้งราคากิโลกรัมละ 20 บาท	

จากตารางที่ 3.5 พบว่ากิจกรรมต่าง ๆ สร้างรายได้ให้ชุมชนทั้งรายได้หลัก รายได้เสริม เป็นผลผลิตจากป่าส่วนใหญ่ สามารถแบ่งได้ 5 ประเภท ได้แก่ รายได้จากการใช้แรงงานนอกชุมชน รายได้จากสัตว์ในป่า รายได้จากพืช ผัก เห็ด รายได้จากการเลี้ยงสัตว์ และกิจกรรมเพื่อการปลูกข้าว

3.4.4 แหล่งเงินทุนในหมู่บ้าน

มีแหล่งเงินทุน 3 แหล่ง คือ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และธนาคารกรุงไทย โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านนิยมใช้เป็นแหล่งเงินออมมากกว่า กู้ยืมเพราะชาวบ้านไม่มีความจำเป็นในการกู้ยืมเพื่อลงทุนทำธุรกิจหรือปลูกพืชเศรษฐกิจใด เนื่องด้วย

ชุมชนมีข้อตกลง MOU ห้ามการปลูกพืชเศรษฐกิจในชุมชนที่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ เช่น ข้าวโพด

3.4.5 รายได้และหนี้สิน

จากการสังเกตและการพูดคุยกับคนในชุมชน การดำรงชีวิตส่วนใหญ่เน้นการทำอาหารเพื่อบริโภคเหลือจึงขาย หากจะมีภาระหนี้สินส่วนใหญ่เป็นการผ่อนชำระรถจักรยานยนต์ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านนิยมซื้อเงินสดงวดเดียวไม่นิยมเป็นหนี้สินระยะยาวเพราะมีรายได้ไม่สม่ำเสมอ ใช้วิธีการเก็บเงินให้พอสำหรับราคาสิ่งของจึงซื้อ รายได้หลักส่วนใหญ่มาจากการหาของป่าขายตามฤดูกาล แต่ราคาไม่แน่นอน รายได้อีกส่วนหนึ่งมาจากสมาชิกในครอบครัวที่ไปทำงานนอกชุมชน นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการเลี้ยงสัตว์ เช่น ครั่ง ผึ้ง วัว ควาย รายได้จากการแปรรูปไม้ไผ่

3.4.6 การถือครองที่ดิน

ชาวบ้านแม่สะแง๊ะไม่สามารถมีสิทธิ์ถือครองที่ดินตามเอกสารสิทธิ์ทางราชการได้ เนื่องจากอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง การถือครองที่ดินของชาวบ้านจึงเป็นรูปแบบของการจับจองที่ทำกินโดยรู้กันในชุมชนว่าที่ดินนี้เป็นที่ดินของใคร มีการขายเปลี่ยนมือที่ดินในรูปแบบปากต่อปากโดยรู้กันในชุมชน ชุมชนมีนโยบายลดพื้นที่ทำข้าวไร่ ข้าวนา บริเวณป่าต้นน้ำและย้ายที่ทำกินมาใกล้บริเวณชุมชน รวมถึงห้ามถือครองที่ดินเกินความจำเป็นต่อการผลิตเพื่อบริโภคและใช้ที่ดินเพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว

3.4.7 ปัญหาทั่วไปในการประกอบอาชีพ

รับจ้างทั่วไปนอกชุมชน ในช่วงฤดูฝนชาวบ้านจะมีปัญหาเรื่องการเดินทาง รวมถึงการรับจ้างนอกชุมชนมีความไม่แน่นอนในการจ้างงาน นายจ้างไม่บรรจุถูกจ้างเข้าระบบประกันสังคม

โรงงานอุตสาหกรรม มีความเสี่ยงในการลดเวลาทำงานหรือการเลิกจ้างงาน

ปลูกข้าวไร่ เป็นการปลูกข้าวโดยอาศัยฝน ผลผลิตไม่คงที่เนื่องจากไม่ได้ทำไร่มุขเวียนแบบในอดีต เพราะบางรายต้องทำข้าวไร่ซ้ำที่เดิม ปัญหาเรื่องหญ้าจึงตามมา บางครั้งผลผลิตที่ได้กลับถูกหนูกินทำให้ได้รับความเสียหาย ปลูกข้าวไร่อย่างเดียว 14 ครัวเรือนจากทั้งหมด 83 ครัวเรือน

ปลูกข้าวนา ปัญหาที่พบเป็นปัญหาเรื่องน้ำป่าไหลหลาก เพราะที่นาอยู่ริมแม่น้ำ ปลูกข้าวนาอย่างเดียว 29 ครัวเรือน ทำหัง 2 อย่างจำนวน 25 ครัวเรือน จากทั้งหมด 83 ครัวเรือน

เก็บของป่าขาย ราคาขึ้นอยู่กับกลไกของตลาด ชาวบ้านไม่สามารถควบคุมได้

ท่อผ้าขาย บางครั้งราคาสินค้าขายน้อยกว่าต้นทุนการผลิต เนื่องจากผลิตภัณฑ์ยังไม่มี ความทันสมัยต่อกลุ่มผู้ใช้ รวมถึงแหล่งตลาดที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ง่าย บางครั้งจึงถูกกดราคาจากแม่ค้าคนกลาง

3.4.8 ฐานะความเป็นอยู่

หากวัดฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านแม่สะเงาะจากรายได้เฉลี่ยต่อปีต่อหลังคาเรือน หรือหนี้สิน หรือเกณฑ์จปฐ. จะพบว่าฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านอยู่ในเกณฑ์ฐานะไม่ดีเท่าที่ควร แต่หากวัดฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านจากข้าวที่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี อาหารจากแหล่งธรรมชาติที่มีให้เก็บตามฤดูกาลตลอดทั้งปี และรายจ่ายภายในครัวเรือนที่ไม่ต้องจ่ายค่าน้ำ ในราคาที่สูง ค่าไฟไม่ต้องจ่าย ก็อาจกล่าวได้ว่าฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดี เนื่องจากเกือบทุกครัวเรือนทำข้าวไร่ นาข้าว ไร่บริโภค และด้วยทัศนคติของชาวบ้านที่ว่า

“มีข้าวกินทุกมื้อ ก็ถือว่าดีกว่าแต่ก่อนมากแล้ว เราไม่ต้องอดเพราะมีป่าให้เข้าไปหาอาหารได้ตลอด ทุกวันนี้ เรามีข้าวกินตลอดทั้งปี แค่นี้ก็อุ่นใจแล้ว” พี่ตา. ชาวบ้าน. (26 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.

3.4.9 แหล่งการใช้เงิน

โดยส่วนใหญ่แล้วรายจ่ายที่ชาวบ้านต้องจ่ายทุกวัน คือ รายจ่ายจากการซื้ออาหารในแต่ละมื้อ ถึงแม้ว่าจะมีแหล่งอาหารจากป่าให้ชาวบ้านหากก็ตาม แต่ด้วยกิจกรรมในแต่ละวันที่ต้องทำอาจทำให้ชาวบ้านบางส่วนไม่สามารถหาอาหารจากแหล่งอาหารธรรมชาติเพื่อมาประกอบอาหารทุกมื้อได้ อาหารจากตลาดนอกชุมชนที่ชาวบ้านซื้อ เช่น บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ปลากระป๋อง ปลาแห้ง ปลาเค็ม แคปหมู เนื้อหมูแห้ง ปลาหวาน ปลาหมึกแห้ง ปลาดุก ปลาทุ แหนมหมู แหนมเนื้อ เนื้อสัตว์ เช่น เนื้อหมู เนื้อไก่ กระดูกหมู ขาหมู อาหารสำเร็จรูป เช่น ไข่พะโล้ ขนมจีนน้ำเงี้ยว น้ำพริก อ่อง ข้าวผัด ปลาทุทอด เนื้อทอด ไก่ทอด ผักที่ใช้ในการประกอบอาหาร เช่น ผักกาดขาว กะหล่ำปลี ต้นหอม หอมชี กระเทียม กะหล่ำดอก มะเขือ แตงกวา ถั่วฝักยาว มะเขือยาว มะนาว พริกสด ผลไม้ เช่น เงาะ ฝรั่ง แอปเปิ้ล ส้มเขียวหวาน ลองกอง เครื่องเทศ เช่น กระเทียม หอมแดง มะแขวน เมล็ดหอม พริกแห้ง ดีปลี เครื่องปรุงรส เช่น ปลา ร้า กะปิ เกลือ น้ำปลา ผงปรุงรส ผงชูรส (โมโนโซเดียมกลูตาเมต) นิยมใช้น้ำมันหมูในการประกอบอาหาร ส่วนของขมื่น ข่า แมงลัก กระเพรา ตะไคร้ ชะพลู มะละกอ ชะอม ขนุน ยี่หระ ชาวบ้านนิยมปลูกเอง

ด้านสุขภาพ ส่วนใหญ่แล้วหากรักษาด้วยยาสมุนไพรหรือคาถาเป่าไม่หาย นิยมไปรักษาแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งจะต้องใช้ค่าใช้จ่ายในการเดินทางที่สูงหากเทียบกับรายได้ที่ชาวบ้านได้รับ

ด้านการศึกษา ผู้ปกครองต้องเริ่มจ่ายมากขึ้นตั้งแต่บุตรเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเพราะต้องพักที่หอพัก ใช้จ่ายค่าอาหาร การเดินทาง และรถจักรยานยนต์

เครื่องใช้ในบ้าน ผ้าห่ม เสื้อน้ำมัน ทีวี ชุดที่นอน ตู้เสื้อผ้า ตู้เก็บอาหาร รถจักรยานยนต์ จักรยาน เครื่องใช้ในครัวเรือน

อุปกรณ์สร้างบ้าน ในปัจจุบันชาวบ้านเริ่มซื้อวัสดุสร้างบ้านที่มั่นคงถาวรมากขึ้นจากภายนอกชุมชน เช่น กระเบื้องมุงหลังคา กระเบื้องปูพื้น ปูน เหล็ก แต่ทราย หิน ชาวบ้านสามารถหาได้จากแหล่งน้ำธรรมชาติ

การเลี้ยงโชค ชาวบ้านมีการซื้อล็อตเตอรี่ เพื่อการเลี้ยงโชค ทุกวันที่ 1 และ 16

3.5 ปากกับบ้านแม่สะแงะ

ปากกับบ้านแม่สะแงะ จากการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาขอกกล่าวถึงข้อมูลประกอบไปด้วย การเก็บของป่าขายของชุมชนและการปรับตัวของชุมชนในการเป็นผู้ผลิตอาหารจากป่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.5.1 การเก็บของป่าขายของชุมชน

การเก็บของป่าขายของชุมชนนั้น จะเก็บตามฤดูกาลที่ผลผลิตออก หากราคาผลผลิตตกต่ำชาวบ้านจะเลิกเก็บขาย เพื่อเป็นการปล่อยให้พืชหรือสัตว์ชนิดนั้นได้ฟื้นฟูและเติบโตขยายพันธุ์ต่อไป หากมีการเก็บผลผลิตขายมากเกินไปจนความจำเป็นชาวบ้านจะร่วมกันสร้างข้อตกลง และแบ่งเขตพื้นที่ในการเก็บผลผลิต ยกตัวอย่างเช่น

หน่อไม้ ในอดีตชาวบ้านจะขุดขายจนหมดช่วงฤดูกาล ต่อมาชาวบ้านพบว่าการขุดหน่อไม้ขายจนหมดช่วงฤดูกาลทำให้กอไม้มีจำนวนลดลง จึงเกิดการประชุมหารือ เรื่องการขุดหาหน่อไม้ขายขึ้น เช่น เกิดข้อตกลงห้ามขุดหน่อไม้ขายหากราคาต่ำกว่ากิโลกรัมละ 5 บาท ต่อมาเมื่อตลาดภายนอก พ่อค้า แม่ค้า ทราบว่าชุมชนมีกฎ กติกา แบบนี้ จึงไม่ยอมให้ราคาหน่อไม้ต่ำกว่า 5 บาทต่อกิโลกรัม ชาวบ้านจึงยังคงขุดหน่อไม้ขายตามเดิม ต่อมาชุมชนจึงมีการหาข้อตกลงร่วมกันเพื่อไม่ให้จำนวนไม้ไผ่ลดลงเพราะไม้ไผ่จำเป็นต่อชาวบ้าน เช่น ใช้เป็นวัสดุสำหรับตีฝาย ไม้ทำข้าวหลาม ในช่วงฤดูหนาว ใช้สำหรับทำเถียงนาหรือบ้านเรือน ปัจจุบันจึงเกิดข้อตกลงใหม่ว่า เมื่อเจอหน่อไม้หรือไผ่ที่เป็นที่รู้กันว่าห้ามขุด (หน่อไม้ไผ่ที่ไผ่ล้มพื้นดินหรือหน่อที่เขียวแล้ว) ชาวบ้านห้ามขุดหรือตัด ต้องปล่อยให้ไผ่นั้นเติบโตต่อไป

3.5.2 การปรับตัวของชุมชนในการเป็นผู้ผลิตอาหารจากป่า

ปัจจุบันเมื่อชุมชนบ้านแม่สะแ้งะมีการขยายพื้นที่ของชุมชน มีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น และมีการแบ่งพื้นที่สำหรับการอนุรักษ์ การใช้สอย ชาวบ้านจึงมีการปรับตัวด้านการผลิตมากขึ้น เช่น ปลูกไผ่ไว้ในสวน/ไร่ข้าว นำไม้ยืนต้น ผักที่ให้ผลหรือดอกที่กินและเก็บขายได้ในป่ามาปลูกในสวน เช่น ผักหวานป่า มะขามป้อม จิกี้ก ดอกนางเลา ต้นกล้วยป่า การนำสิ่งเหล่านี้มาปลูกในสวนของตนเองจะทำให้ชาวบ้านรบกวนป่าน้อยลง เนื่องจากสามารถเก็บจากสวนของตนเองได้ทั้งกินและขาย

3.6 การพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญา

การพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญา จากการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาขอกกล่าวถึงข้อมูลที่ประกอบไปด้วย อาหาร (อาหารท้องถิ่น อาหารนอกชุมชน) ข้าวนา ข้าวไร่ การทำสวน การเลี้ยงสัตว์ เครื่องมือล่าสัตว์ การถนอมอาหารและการจัดการ และแหล่งพลังงานในชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.6.1 อาหาร

บ้านแม่สะแ้งะมีแหล่งอาหารที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติอยู่หลายแห่งที่สามารถให้ชาวบ้านได้หา ทั้งป่า แม่น้ำแม่ขนาด แม่น้ำแม่สะแ้งะ สำหรับอาหาร ปู ปลา และผัก สามารถเก็บกินได้จากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เช่น ป่า ลำห้วย ผักที่ชาวบ้านมักจะปลูกไว้เก็บกิน คือ ผักกาด มะเขือ ฟักทอง แมงลัก พริก อื่น ๆ โดยจะปลูกไว้หว่าไร่ปลายนา

อาหารท้องถิ่น วัตถุดิบหลักที่ชาวบ้านนำมาประกอบอาหาร คือ เนื้อสัตว์ป่า ปลา ผักชนิดต่าง ๆ ที่อยู่ตามบริเวณแหล่งน้ำและภูเขา ที่หาได้จากแหล่งธรรมชาติในท้องถิ่นที่ชาวบ้านนิยมนำมาประกอบอาหาร คือ เนื้อสัตว์ป่า ได้แก่ เนื้อหมูป่า เนื้อฟาน ไก่ป่า กระรอก นก หนู ในการหาอาหารชนิดนี้จะเป็นกลุ่มผู้ชายในการเดินทางไปนอนในป่า 2-3 คืน เพื่อล่า อุปกรณ์ในการล่า เช่น ปืนแก๊ปพื้นบ้านที่ชาวบ้านประดิษฐ์ขึ้นมาเองสำหรับล่าสัตว์ การทำกับดักล่าสัตว์ โดยการเข้าไปล่าสัตว์ป่า นั้นผู้ชายจะรวมกลุ่มกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยนำสุนัข เพื่อช่วยในการล่า ข้าวสาร อาหารแห้ง อาหารกระป๋อง เกลือ พริก ไฟแช็ก เพื่อเป็นวัสดุในการประกอบอาหารในป่า

ปลาชนิดต่าง ๆ ตามแหล่งน้ำ ชาวบ้านนิยมจับปลาช่อน ปลาดุก ที่ชอบอยู่ตามชอกหิน โพรงหินที่มีน้ำไหล อยู่เป็นฝูง ใช้วิธีการจับโดยใช้มือสอดเข้าไปตามชอกหิน ปูหิน ก็ใช้วิธีการ

จับแบบจับปลาเช่นกัน ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้หญิงในการหาปลา ปู อินัว ช่วงกลางวัน รวมถึงการเก็บผักตามแหล่งน้ำด้วย เช่น ผักหนาม ผักกูด บอนน้ำ

อาหารนอกชุมชน ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มซื้ออาหารภายนอกชุมชนมาประกอบอาหารมากขึ้น เช่น เนื้อหมู ขาหมู แหนมหมู/เนื้อ ปลาตุ๋ก อาหารสำเร็จรูป เนื่องด้วยชาวบ้านมีกำลังทรัพย์ในการซื้อมากขึ้น ความสะดวกในการบริโภค เพราะมีร้านขายของชำและอาหารสดในชุมชนหลายร้าน

ข้าว ส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะทำนาเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในแต่ละปี ชาวบ้านบางรายหากข้าวเหลือกินจึงขายแต่ขายภายในหมู่บ้านเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นการทำข้าวนามากกว่าทำข้าวไร่ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนการทำนา เพราะในอดีตชาวบ้านนิยมทำข้าวไร่ ปัจจุบันชาวบ้านยังคงใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในการปลูก และมีพันธุ์ข้าวจากนอกชุมชนบ้าง เช่น ข้าวพันธุ์สันป่าตอง สำหรับการทำนาของชาวบ้านคือ ใช้ระบบการเอามือกัน กล่าวคือ ใช้แรงงานแลกแรงงานกัน หรือระบบลงแขกก็ว่าได้ แต่แฝงด้วยแรงงานระบบเครือญาติ หรือบางทีคนที่ทำนาข้าวแล้วได้ผลผลิตน้อยไม่พอกินก็จะใช้วิธีการไปออกแรงช่วยทำงานในช่วงนี้ เพื่อใช้แรงงานของตนแลกเปลี่ยนข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะแบ่งข้าวไปกิน ประมาณ พ.ศ. 2547 รถไถนาเดินตามเริ่มเข้าสู่ชุมชนบ้านแม่สะแงะช่วงที่ชาวบ้านเริ่มหันมาทำนาข้าว ไม่ทำข้าวไร่เพียงอย่างเดียว แต่ประเพณีเอารวันเอามือหรือลงแรงช่วยกันทำงานของชาวบ้านยังคงอยู่ การเก็บผลผลิตข้าวของชาวบ้านนั้นจะบรรจุใส่กระสอบแล้ววางซ้อนทับกันไว้ในบ้าน ไม่มียุ้งฉาง เวลาจะนำข้าวเปลือกไปสีต้องนำมาตากแดดก่อน หากไม่ตากแดดเมล็ดข้าวจะหัก เนื่องจากข้าวยังมีความชื้นสูง (ดังภาพที่ 3.67)

ภาพที่ 3.67 ตากข้าวเปลือก

3.6.2 การทำสวน

เป็นแหล่งอาหารที่ใกล้ตัวชาวบ้าน นิยมทำสวนในบริเวณใกล้บ้าน หรือพื้นที่ที่ทำข้าวไร่ จะปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักจากป่า และผักสวนครัว เช่น มะม่วง มะนาว จิ๊ก ดอกนางเลา

ขนุน กัลล้วย มะขาม มะละกอ ชะอม ข่า ขมิ้น ผักกาด ต้นหอม ตำลึง มะระ แมงลัก ตะไคร้ ผลผลิตจากสวนจะเก็บกินในครัวเรือนและแบ่งปันญาติเป็นหลัก หรือหากเป็นพืชผักในป่าจะเก็บผลผลิตขายนอกชุมชน

3.6.3 การเลี้ยงสัตว์

ชาวบ้านยังเลี้ยงวัว ควาย ไก่ หมู เพื่อเป็นแหล่งเงินยามจำเป็น เช่น เลี้ยงวัวควาย ขายเพื่อนำเงินมาใช้ยามเจ็บป่วย ส่งลูกเรียน หมู ไก่ ไว้ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานเลี้ยงผีขุนหัว

การเลี้ยงควาย วัว ชาวบ้านจะนำไปเลี้ยงบนเขาเป็นหลัก และให้ฟางข้าวในช่วงเย็น แต่ฟางข้าวมีปริมาณน้อยกว่าจำนวนควาย วัว เนื่องจากพื้นที่ทำนาข้าวของชาวบ้านเป็นพื้นที่ขนาดเล็ก

การเลี้ยงหมู ชาวบ้านจะทำคอกหมูบริเวณบ้าน หรือใต้ถุนบ้าน โดยการซื้อลูกหมูจากหมู่บ้านอื่นมาเลี้ยง เริ่มแรกอาจจะใช้วิธีการให้อาหารสำเร็จรูปหมูแรกเกิด ต่อมาใช้วิธีการต้มข้าวบอนน้ำ มะละกอ เป็นอาหาร อาจผสมรำข้าวด้วย หมูที่ชาวบ้านเลี้ยงจะฆ่าเพื่อจำหน่ายภายในชุมชน ในช่วงฤดูทอเกี่ยวข้าว ทำนา งานแต่งงาน งานศพ เทศกาลสงกรานต์ เทศกาลปีใหม่ และพิธีกรรม

การเลี้ยงไก่ ชาวบ้านจะสานสุ่มไก่จากไม้ไผ่เอง เพื่อนำมาขังไก่ในช่วงเย็น ช่วงกลางวันจะปล่อยให้ไปหากินตามบริเวณชุมชน อาหารในการเลี้ยงไก่ เช่น ข้าวสาร ปลาย ที่หาได้ง่ายจากป่า หรือไร่นา นิยมเลี้ยงไก่ไว้ใช้ในพิธีกรรม ไก่แต่ละสีจะใช้ในพิธีกรรมที่แตกต่างกันไป

3.6.4 การถนอมอาหารและการจัดการ

ในช่วงฤดูที่หน่อไม้มีมาก ชาวบ้านจะนำหน่อไม้มาแปรรูปเพื่อถนอมอาหารไว้ใช้บริโภคระยะยาว เพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี คือ การทำหน่อไม้อัด (ดังภาพที่ 3.68)

ภาพที่ 3.68 หน่อไม้

3.7 พัฒนาการของชุมชน

พ.ศ. 2502-2503	กลุ่มนายทุนสัมปทานป่าไม้ เข้ามาตัดไม้สักบริเวณป่าในชุมชน
พ.ศ. 2508	ประกาศป่าที่อยู่ในอำเภอแม่ทา เป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ทา
ประมาณ พ.ศ. 2514	หมอมาลาเรียเข้ามารักษาในหมู่บ้าน
พ.ศ. 2518	ประกาศเป็นป่าต้นน้ำลำธารชั้น 1
พ.ศ. 2523	ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง
พ.ศ. 2528-2530	นายทุนเริ่มหันมาตัดไม้แดง ไม้ประดู่ เนื่องจากไม้สักหมด
พ.ศ. 2529-2531	โรงเรียนประถมศึกษาในชุมชน
พ.ศ. 2532	โรงเรียนถูกยุบ เนื่องจากไม่มีครูสอน
พ.ศ. 2532	ชุมชนมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนแรก (ในอดีตบ้านแม่สะแงะการปกครองราชการขึ้นตรงกับบ้านผาด่าน)
ประมาณ พ.ศ. 2534	โทรทัศน์ (ขาว-ดำ) ไฟฟ้าจากแบตเตอรี่
พ.ศ. 2534	กศน. (การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย)
พ.ศ. 2534	สร้างโรงเรียนใหม่ มีครูมาสอนอย่างต่อเนื่อง
พ.ศ. 2537	แท็งก์น้ำปูนสำหรับเก็บน้ำ (หลังโรงเรียน)
พ.ศ. 2537	รถจักรยานยนต์คันแรก ยี่ห้อ โนวา เซล่า
พ.ศ. 2537-2538	มีโรงเรียนเกิดขึ้นในชุมชน เรียนรวมกันทั้งเด็ก ผู้ใหญ่
พ.ศ. 2538-2539	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนแรก ผู้ช่วยเสาร้ ขึ้นการปกครองบ้านผาด่าน
พ.ศ. 2540	ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชน
ประมาณ พ.ศ. 2543	เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเริ่มเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับชุมชน
พ.ศ. 2544	ห้องน้ำแบบถูกสุขลักษณะ สาธารณสุขโรงพยาบาลส่งเสริมตำบลป่าเลาแนะนำ และสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์ให้ชาวบ้าน
พ.ศ. 2543-2548	พ่อหลวงตาเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของชุมชน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ ผู้ช่วยเสาร้ (2543) ผู้ช่วยแก้ว (2546) บ้านแม่สะแงะแยกตัวเป็นหมู่บ้านจากบ้านผาด่านเป็นบ้านแม่สะแงะ หมู่ 15
พ.ศ. 2543	พ่อหลวงตาเริ่มทำงานสร้างความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง เนื่องจากขณะนั้นชุมชนเกิดสถานการณ์ “น้ำแล้ง ป่าหมด”

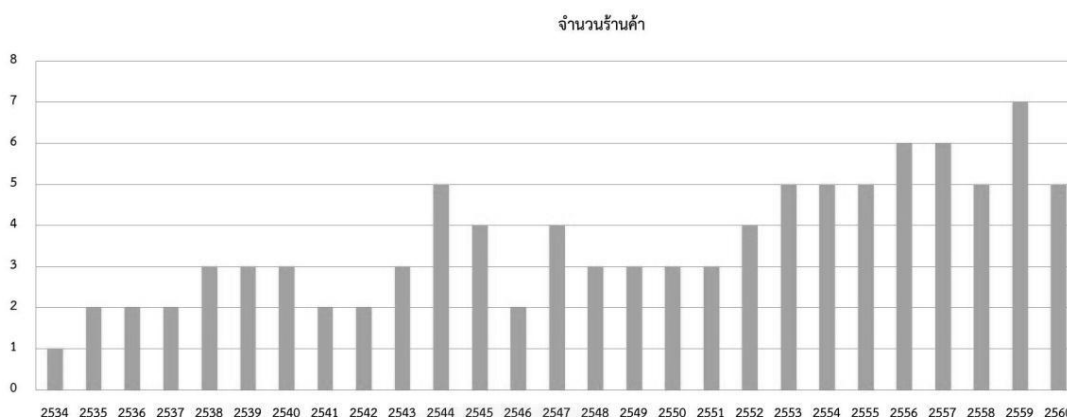
ประมาณ พ.ศ. 2545	ค่ายอาสาเข้ามาในชุมชน (นักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ)
พ.ศ. 2545-2546	ชาวบ้านเริ่มย้ายจากทำไร่บริเวณป่าต้นน้ำ ทำไร่ใกล้ชุมชน
พ.ศ. 2545-2546	ชาวบ้านทำนา (ข้าว) ไม่ทำข้าวไร่อย่างเดียว
พ.ศ. 2545	เริ่มเก็บของป่าขายนอกชุมชน อดีตใช้วิธีแลกเปลี่ยน
พ.ศ. 2546	เครื่องกระจายเสียงชุมชน ใช้ระบบพลังงานแสงอาทิตย์
พ.ศ. 2546	เริ่มสำรวจเส้นทางทำถนนบนดอย เนื่องจากในอดีตใช้เส้นทาง เดินเลาะลำห้วย ช่วงฤดูฝนจึงมีปัญหาด้านการเดินทาง
พ.ศ. 2547	รถไถ่นาคันแรกเข้ามาในชุมชน
พ.ศ. 2547	โรงสีข้าวลูงเงิน
พ.ศ. 2548	พลังงานแสงอาทิตย์
พ.ศ. 2548	พ่อหลวงตาทมดวาระ ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน
พ.ศ. 2549	ระบบประปาภูเขา
พ.ศ. 2549-2550	ขายน้ำมันเชื้อเพลิงในชุมชน แบบบรรจุขวด
พ.ศ. 2549-2550	ชาวบ้านเริ่มใช้กระตักบรรจุข้าวแทนกระตักข้าวไม้ไผ่
พ.ศ. 2549-2554	พ่อหลวงแก้ว รับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ ผู้ช่วย ตาตวย ผู้ช่วยเสาร์คำ
พ.ศ. 2555-2556	พ่อหลวงจรัญ รับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ ผู้ช่วย วิทย์ ผู้ช่วยนุ
พ.ศ. 2557-ปัจจุบัน	พ่อหลวงแก้ว รับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ ผู้ช่วย ดาว ผู้ช่วยหนานวี
พ.ศ. 2550	เริ่มทำถนนทางบนดอยอย่างเป็นทางการ ชาวบ้านชักชวน ร่วมมือกันขุดถนนเข้าหมู่บ้าน ทั้ง 3 ชุมชน ได้แก่ ผาด่าน แม่ สะแง๊ะ และปางผาง
พ.ศ. 2551	ตู้โทรศัพท์ชุมชนเครือข่าย TOT และถูกตัดสัญญาณ
พ.ศ. 2553	โรงเรียนมีสัญญาณ wifi จากโครงการให้บริการโทรคมนาคม พื้นฐานโดยทั่วถึงและบริการเพื่อสังคม
พ.ศ. 2553	โรงเรียนมีตู้โทรศัพท์เครือข่าย AIS จากโครงการให้บริการ โทรคมนาคมพื้นฐานโดยทั่วถึงและบริการเพื่อสังคม
พ.ศ. 2557	สัญญาณ wifi และตู้โทรศัพท์ในโรงเรียนชุมชนถูกตัดสัญญาณ

พ.ศ. 2558	รถยนต์สามารถเข้าหมู่บ้านได้
พ.ศ. 2559	น้ำป่าไหลหลาก ภัยพิบัติทางธรรมชาติ จะเกิดขึ้นทุก 4-5 ปี
พ.ศ. 2559	รถยนต์คันแรก
พ.ศ. 2559	พระพุทธรูปองค์ที่ 2 ของโรงเรียน
พ.ศ. 2552	พื้นที่การปกครองเทศบาลทากาศเหนือ

3.8 ร้านค้าภายในชุมชน

ร้านขายของลุงดอย	พ.ศ. 2534-2557
ร้านของของพ่อหลวงตา	พ.ศ. 2535-2540
ร้านขายของลุงธนู	พ.ศ. 2538-ปัจจุบัน
ร้านขายของพี่สาว	พ.ศ. 2543-2544
ร้านขายของป้าจันทร์	พ.ศ. 2544-2545
ร้านก๋วยเตี๋ยวแม่หลวง	พ.ศ. 2544-2545
ร้านขายของพี่แดง	พ.ศ. 2547-ปัจจุบัน
ร้านก๋วยเตี๋ยวพี่ไฉยา	พ.ศ. 2547-2547 (เปิดได้ครึ่งปี)
ร้านขายของพี่อ้อม	พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน
ร้านขายของพี่ตา	พ.ศ. 2553-ปัจจุบัน
ร้านขายของพี่กอดอย	พ.ศ. 2556-2558
ร้านก๋วยเตี๋ยวพี่ดอยพอ	พ.ศ. 2559-ปิดกิจการ
ร้านก๋วยเตี๋ยวพี่ปี	พ.ศ. 2559-ปิดกิจการ
ป๋มน้ำมันเชื้อเพลิง	พ.ศ. 2559-ปัจจุบัน

หมายเหตุ ในอดีตการซื้อขายของมาขายในชุมชน ใช้วิธีการเดินทางลงไปในอนบ้านป่าเลาเย็นวันจันทร์ เข้าวันอังคารสามารถไปตลาดบริเวณหน้าไปรษณีย์ไทย สาขาทากาศ คนละ 5 บาท ระยะเวลา 1 สัปดาห์ ต่อ 1 ครั้ง ของที่ซื้อ เช่น แคปหมู ปลาบ่วง ปลาเค็ม ข้าวสาร กะปิ ปลาร้า เกลือ

ภาพที่ 3.69 จำนวนร้านค้า

สรุปข้อมูลชุมชนบ้านแม่สะแงะ พบว่าลักษณะด้านกายภาพของบ้านแม่สะแงะมีความอุดมสมบูรณ์เรื่องทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเป็นแหล่งผลิตอาหารจากป่า ถือเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน ตั้งแต่อดีต-ปัจจุบันชาวบ้านมีการดำรงชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ ไม่ใช่ระบบชนวนธรรมชาติ ทั้งวิธีการหาอาหาร สร้างบ้าน ยารักษาโรค อุปกรณ์ล่าสัตว์ และปลูกข้าว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ชาวบ้านต่างมีวิธีการที่ทำให้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติน้อยที่สุด ที่สำคัญชาวบ้านมีการสืบทอดพิธีกรรมเกี่ยวกับการแสดงความเคารพ ขอขมา ต่อธรรมชาติที่ยาวนาน เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีกรรมเลี้ยงผีผาย พิธีกรรมเลี้ยงหอเจ้าที่ มีระบบสาธารณสุขปโภคที่อำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้านที่มีแหล่งผลิตพลังงานจากธรรมชาติ เช่น ไฟฟ้าจากแผงพลังงานแสงอาทิตย์ น้ำประปาจากระบบน้ำประปาภูเขา เชื้อเพลิงประกอบอาหารจากพื้นที่เก็บจากป่า

ปัจจุบันแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงจากกระแสนิยมของสังคมภายนอกด้านการดำเนินชีวิตเข้ามาในชุมชน เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร วัฒนธรรมประเพณีการประกอบพิธีกรรมที่ไม่ใช่ของชนเผ่า เทคโนโลยีที่ทันสมัย แต่ชุมชนยังคงความเป็นเอกลักษณ์ในการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ ชาวบ้านพึ่งพาอาศัยสังคมภายนอกเท่าที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตเท่านั้น เช่น การรักษาแพทย์แผนปัจจุบัน ระบบการศึกษา จากการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่าชุมชนมีความเชื่อ ศรัทธา ในเรื่องผี ธรรมชาติ คำสอนของบรรพบุรุษ ที่เหนียวแน่น ผู้นำชุมชนมีความตื่นตัวเรื่องงานพัฒนาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สมาชิกชุมชนมีความตระหนักเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งรายได้ พร้อมให้ความร่วมมือ ร่วมแสดงความคิดเห็นแนวทางการพัฒนาชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและระบบสาธารณสุขปโภคต่าง ๆ ของชุมชนอยู่เสมอ ชุมชนจึงสามารถอยู่ร่วมกัน เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เข้มแข็ง และสามารถจัดการตนเองได้ภายในชุมชน ซึ่งจะกล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในบทต่อไป

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านแม่สะแง๊ะ หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน” ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การร่วมกิจกรรมในชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะ ผู้ศึกษาได้แบ่งการ นำเสนอผลการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

- 4.1 ประวัติ/ภูมิหลังชุมชนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านแม่สะแง๊ะ
- 4.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชน
- 4.3 กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ภาครัฐ
- 4.4 การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชน

4.1 ประวัติ/ภูมิหลังชุมชนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านแม่สะแง๊ะ

ชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะ เป็นชนเผ่าปกากะญอที่อาศัยอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ พึ่งพิง ธรรมชาติ ต่อมาพื้นที่บริเวณที่ชาวบ้านอาศัย รัฐได้ประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ทา เมื่อ พ.ศ. 2508 แต่ชาวบ้านยังคงอาศัยในป่าและใช้ชีวิตบนความสมดุลของธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติบน พื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2518 ประกาศเป็นป่าต้นน้ำลำธารชั้น 1 ห้ามมิให้มีการ ขอใช้พื้นที่และเข้าทำประโยชน์ใด ๆ พ.ศ. 2523 ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง (สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า, 2549)

ประมาณ พ.ศ. 2528-2530 นายทุนเริ่มหันมาตัดไม้แดง ไม้ประดู่ เนื่องจากไม้สักหมด ก่อนหน้านั้นตัดเพียงไม้สัก ทำให้สถานการณ์ป่าไม้อยู่ในขั้นวิกฤต ต้นไม้ใหญ่ถูกตัดทิ้งจากนายทุน สัมปทานตัดไม้ นายทุนเถื่อนจากพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ลำปาง หรือชาวบ้านเอง ส่งผลให้ในพื้นที่เกิด สถานการณ์อุทกภัย วาตภัย ภัยแล้ง รวมถึงความมั่นคงด้านอาหารตามฤดูกาลจากป่าไม่อุดมสมบูรณ์ เช่นในอดีต ผลผลิตข้าวไร่ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน ซึ่งในช่วงที่มีสัมปทานป่าไม้ชาวบ้าน ถือเป็นแรงงานสำคัญในการตัดไม้ ขนส่งไม้ เลื่อยไม้ อื่น ๆ เมื่อธุรกิจสัมปทานป่าไม้ปิดตัวลง และ เจ้าหน้าที่ของภาครัฐเข้ามาปราบปรามบุคคลที่ตัดไม้ให้หมดไปจากพื้นที่ จึงทำให้ชาวบ้านหมดแหล่ง รายได้สำคัญในการหาเงินเพื่อนำไปซื้อข้าวสาร อาหาร เพื่ออุปโภค บริโภค ในครัวเรือน อีกทั้งข้าวไร่ ที่ทำทุกปียังให้ผลผลิตไม่พอเพียงต่อการยังชีพ จึงทำให้ชุมชนเกิดความยากลำบากในการดำเนินชีวิต ชาวบ้านบางส่วนเดินทางไปทำงานต่างจังหวัด ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ อื่น ๆ เพื่อส่งเงินกลับบ้านให้

ครอบครัวสำหรับซื้อข้าวสาร อาหาร และการยังชีพด้านอื่น ๆ พ่อหลวงตา. ผู้ใหญ่บ้าน. (30 พฤศจิกายน 2560). สัมภาษณ์.

ต่อมาผู้นำชุมชนได้เห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะปัญหาภัยแล้ง น้ำหลากที่ผ่านมามีเป็นบทเรียนสำคัญของชุมชนและอยากให้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่กลับมาอุดมสมบูรณ์อย่างในอดีตอีกครั้ง ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านคณะทำงาน หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง และหัวหน้าหน่วยพิทักษ์ป่าปาเลา ที่มีหน้าที่กำกับดูแลพื้นที่บ้านแม่สะแงะเข้ามาทำงานกับชุมชน เพราะในอดีตชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองมีปัญหาในการทำงานร่วมกับชาวบ้าน มีระดับความขัดแย้งที่สูง จากการที่ผู้นำชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองมีเป้าหมายในการทำงานไปในทิศทางเดียวกันทั้งสองฝ่าย

ชุมชนและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองจึงเริ่มทำความเข้าใจและทำงานร่วมกันในปี พ.ศ.2543 ปัจจุบันระยะเวลาในการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองเป็นปีที่ 12 ซึ่งกระบวนการทำงานต่างๆต้องอาศัยระยะเวลาในการเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกันบนพื้นฐานของกฎหมาย พระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงกฎหมายที่ควบคุมพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและวิถีของชุมชน

4.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชน

ชุมชนบ้านแม่สะแงะมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเกิดจากความต้องการของคนในชุมชนเอง ใช้ทุนที่ชุมชนมีอยู่แล้ว เช่น ทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรม ทุนประเพณี ทุนธรรมชาติ และทุนระบบความเชื่อ ซึ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเกิดจากการที่ชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีแนวคิดที่ทันต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน สมาชิกชุมชนที่มีความตระหนักถึงการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการคงไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้มีใช้ถึงรุ่นลูกหลาน เป็นที่น่ายินดีว่าการที่ชุมชนสามารถวางโครงสร้างการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โครงสร้างการปกครองภายในชุมชน รวมถึงการนำแนวคิดแบบดั้งเดิมมาปรับใช้กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแบบของกฎหมายที่ภาครัฐกำหนดได้อย่างไร

4.2.1 ผู้นำชุมชน ชุมชนบ้านแม่สะแงะเป็นชุมชนที่เลือกผู้นำจากระบบเครือญาติ ฉะนั้นระบบการปกครองชุมชนจึงปกครองกันแบบเครือญาติ มีความยึดหยุ่นสูง เคารพซึ่งกันและกัน อยู่แบบครอบครัวเดียวกัน เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ภายในสูงมาก เกิดจากความเป็นชนเผ่าเดียวกัน

ที่มีความเป็นญาติหรือนับญาติของสมาชิกในชุมชน ความผูกพันภายในสูงหมายถึงการคงรักษาความเป็นตัวเอง (Autonomy) อัตลักษณ์ (Identity) ของชุมชนไว้ได้ยาวนาน ชาวบ้านมีความเคารพในบรรพบุรุษสูง รวมถึงคำสั่งสอน มรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี ที่สั่งสมมา ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถสืบทอดความเชื่อ ความสัมพันธ์ในสังคมได้อย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 4.70 รัฐมนตรีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเยี่ยมชมบ้านแม่สะแก

ผู้นำชุมชนจึงต้องเป็นบุคคลที่สามารถพัฒนาชุมชนได้จริง ผู้นำชุมชนทางการจะต้องเป็นผู้นำทางธรรมชาติด้วย ทั้งนี้ผู้นำชุมชนถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้นำชุมชนมีคุณสมบัติตามแนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น 3 กลไกหลักเบื้องต้น และที่สำคัญต้องได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชน สามารถเป็นผู้นำในการนำกระบวนการของชุมชน ชาวบ้านได้จริง ผู้นำชุมชน ประกอบด้วย

ผู้นำทางธรรมชาติ เป็นผู้นำที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ทั้งด้านคุณวุฒิ วิทยุฒิ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส หมอพื้นบ้าน หมอเป่าคาถารักษาโรคต่าง ๆ ซึ่งจะต้องเป็นบุคคลที่อยู่ในหลักคุณธรรม ผู้นำทางธรรมชาติสามารถบอกกล่าว แนะนำ สั่งสอน เป็นที่ปรึกษา และเป็นแบบอย่างให้คนในชุมชน ถือเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ทั้งยังเป็นบุคคลสำคัญในการถ่ายทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ที่เชื่อมร้อยคนและธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลและมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน

ผู้นำทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีการถ่ายทอดอำนาจในระบบเครือญาติเกิดจากการเป็นผู้นำทางธรรมชาติอยู่แล้ว ซึ่งเมื่อหมดวาระทางการก็ยังคงเป็นผู้นำทางธรรมชาติอยู่ และพยายามหาบุคคลเข้ามารับช่วงต่อหรือถ่ายทอดอำนาจสู่รุ่นต่อไป โดยการมองหาบุคคลรุ่นต่อไปที่คิดว่าสามารถทำงานด้านผู้นำได้ ซึ่งถือเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ผู้นำกระบวนการ ผู้นำแนวคิด เชื่อมประสานหน่วยงานภาคีเครือข่าย ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งตัวผู้นำต้องมีคุณสมบัติตามแนวทางการจัดการตนเองของชุมชน

ท้องถิ่น 3 กลไกหลัก เช่น เป็นผู้นำทางความคิด เปิดใจกว้าง ที่สำคัญผู้นำต้องมีหลักการทำงาน 6 หลักการ รวมถึงเป็นที่ไว้วางใจของชุมชนและชุมชนให้ความเชื่อมั่น

“เริ่มร่วมมือทำงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ พ.ศ. 2543 ช่วงนั้นรับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านใหม่ๆเลย อย่างแรกที่ทำคือ ทำอย่างไร ชาวบ้านจะลดพื้นที่ทำข้าวไร่ไถลๆบริเวณป่าต้นน้ำ ให้ย้ายมาทำบริเวณใกล้ชุมชน เพื่อให้ป่าต้นน้ำได้ฟื้นฟู ตอนนั้นหมู่บ้านเราไม่มีน้ำกิน น้ำใช้ค่อนข้างลำบาก และทำอย่างไรข้าวถึงจะเพียงพอต่อการบริโภคทุกครัวเรือน จริงๆสมัยก่อนชาวบ้านกับป่าไม้ไม่ถูกกันหรอก ต่างคนต่างอยู่ คนตัดไม้ก็มีแต่จะจับ แต่เดี๋ยวนี้เขาเปลี่ยนไป เขาเข้ามาชี้แจง แต่พวกเราก็อึ้งหูไว้หูนะ ไม่ได้เชื่อทั้งหมด รอดูผลที่จะตามมามากกว่า นานๆไปถึงรู้ว่ามันจริงแบบที่เขาแนะนำ” พ่อหลวงดา. อดีตผู้ใหญ่บ้าน. (25 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.

ผู้นำชุมชนบ้านแม่สะแงะทั้งทางการและทางธรรมชาติให้ความสำคัญในเรื่องการดูแลรักษาป่า พยายามสร้างกิจกรรมให้คนในชุมชนได้ทำร่วมกัน อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น กิจกรรมคืนดอกเอื้องสู่พงไพร บวชป่า ปลูกต้นไม้บริเวณถนน ทำฝายชะลอน้ำ เลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีขุนห้วย กิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านได้มาร่วมพูดคุย ทั้งคนภายในชุมชนเองและหน่วยงานนอกชุมชน ผู้นำจะพยายามทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเห็นว่าชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ เช่น การดูแลรักษาป่า สสำรวจป่า ฝักระวังบุคคลภายนอกเข้ามาหาผลประโยชน์จากป่า สร้างแนวทางการดูแลรักษาป่าที่ไม่กระทบต่อวิถีชีวิต รวมถึงมีการปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ

ภาพที่ 4.71 ประชุม

4.2.2 การแบ่งโซนพื้นที่ ชุมชนแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ พื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และพื้นที่ป่าใช้สอย มีการวางกฎระเบียบการใช้พื้นที่ป่ามานานและมีความยืดหยุ่นสูง พื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์ทุกคนช่วยกันดูแลรักษา ไม่เข้าไปทำลาย เพราะเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่สำคัญ ในการกำหนดแบ่งโซนพื้นที่ต่าง ๆ นั้นต้องเกิดจากการตกลงกันของคนภายในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ได้กำหนดทุกพื้นที่ป่า เช่น ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย พร้อมกันภายในครั้งเดียวแต่ชุมชนรวมกัน พูดคุย ตกลง สร้างความเข้าใจกับสมาชิกในชุมชนไปเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ใช้เวลา

ยาวนานในการสร้างความเข้าใจ การแบ่งโซนพื้นที่ เป็นการจัดระเบียบการใช้ที่ดินให้เกิดความเหมาะสมยิ่งขึ้น ผลจากการที่ชาวบ้านปฏิบัติตามข้อตกลงเรื่องการแบ่งโซนพื้นที่ทำกินและย้ายพื้นที่ทำกินมาใกล้ชุมชน ทั้งพื้นที่เดิมให้เป็นพื้นที่ป่า เกิดการคืนพื้นที่ป่าให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองประมาณ 6,000 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่สำคัญ

การจัดทำกฎระเบียบของชุมชนบ้านแม่สะแก

(1) กฎเกณฑ์ของป่าศักดิ์สิทธิ์

(1.1) ห้ามตัดไม้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์และขายไม่ว่ากรณีใด ๆ

(1.2) ห้ามนำเศษขยะและสิ่งของเครื่องใช้ไปทิ้งในบริเวณและนอกบริเวณ

ของป่าศักดิ์สิทธิ์ไม่ว่ากรณีใด ๆ

(1.3) ห้ามนำสัตว์เลี้ยงไปปล่อยในบริเวณและนอกบริเวณป่าศักดิ์สิทธิ์

(1.4) ห้ามไปเล่นในบริเวณและนอกบริเวณของป่าศักดิ์สิทธิ์

(1.5) ห้ามไปร้องเพลงในบริเวณของป่าศักดิ์สิทธิ์

(1.6) ห้ามเผาป่าบริเวณป่าศักดิ์สิทธิ์

(2) กฎเกณฑ์ของป่าอนุรักษ์ (ป่าต้นน้ำ)

(2.1) ห้ามไปใช้สอยในบริเวณป่าอนุรักษ์

(2.2) ห้ามไปตัดไม้บริเวณป่าอนุรักษ์

(2.3) ห้ามนำเศษอาหาร เศษขยะไปทิ้งในบริเวณป่าอนุรักษ์

(2.4) ห้ามหมู่บ้านอื่น ๆ เข้ามาใช้ประโยชน์ในบริเวณและนอกบริเวณของ

ป่าอนุรักษ์

(2.5) ห้ามนำสัตว์เลี้ยงไปเลี้ยงปล่อยใกล้ป่าอนุรักษ์

(3) กฎเกณฑ์ของป่าใช้สอย

(3.1) ห้ามตัดไม้เพื่อนำมาใช้สอยเกินความจำเป็นของตนเอง

(3.2) ห้ามตัดไม้โดยใช้เลื่อยยนต์ตัดอย่างเด็ดขาด

(3.3) ห้ามทำไร่เกินขอบเขตที่กำหนดไว้ในที่นั้น ๆ

(3.4) ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเด็ดขาด

(3.5) หน่อไม้ราคาต่ำกว่า 5 บาท/กิโลกรัม ห้ามขาย หรือชาวบ้านเป็นที่รู้

กันว่าโตขนาดไหนแล้วห้ามซูดขาย

(4) กฎของบ้านแม่สะแก

(4.1) ห้ามผิดประเพณีของชาวบ้าน

(4.2) ห้ามจำหน่ายสุราเกิน 4 ทุ่ม

(4.3) ห้ามคนเมาสุราก่อวุ่นหรือสร้างความรำคาญ

(4.4) ห้ามเผาสิ่งของทุกชนิดบริเวณใกล้ลำห้วยหรือชุมชน

(4.5) ห้ามลักขโมย ฝ่าฝืนปรับ 500 บาทขึ้นไป

(4.6) ไม่ร่วมกิจกรรมชุมชนปรับ 100 บาท

พ่อหลวงแก้ว. ผู้ใหญ่บ้าน. (16 เมษายน 2560). สัมภาษณ์.

4.2.3 วิถีชีวิต วัฒนธรรม

คำขวัญชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะ

ธรรมชาติงามตา	ทรัพยากรล้ำค่า
ผักปลอดสารพิษ	อยู่อย่างพอเพียง
จารีตประเพณี	ผู้คนสามัคคี เคารพกติกา

ชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะ มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ที่เกี่ยวกับธรรมชาติอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตในการอยู่ร่วมกับป่ามาตลอดทั้ง เกิด แก่ เจ็บ ตาย ป่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ แหล่งยารักษาโรค แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งเรียนรู้การใช้ชีวิต แหล่งทำมาหากินหรือประกอบอาชีพ ฯลฯ เช่น การเกิดเกี่ยวข้องกับป่าอย่างไร ในอดีตเวลามีเด็กเกิดมาในครอบครัวจะต้องทำพิธีกรรมการนำสะดือไปมัดติดกับต้นไม้ เชื่อกันว่าเด็กจะมีความขยันอดทน เปรียบเสมือนต้นไม้ที่มีความอดทน ต่อให้เจอปัญหาต่าง ๆ ก็สามารถผ่านพ้นและเติบโตต่อไปได้ ปัจจุบันพิธีกรรมนี้ได้สูญหายไป แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านก็ยังดำเนินไปตามสมดุของธรรมชาติ เช่นเดิม เช่น การหาพิน จะตัดต้นไม้ที่ตายแล้วเท่านั้น หรือกิ่งไม้ที่ตายเองตามธรรมชาติ จะไม่ตัดต้นไม้บริเวณใกล้กัน บริเวณริมน้ำ และไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ การหาปลา ชาวบ้านจะใช้วิธีเอามือจับเข้าไปในซอกหิน หรืออุปกรณ์หาปลาแบบพื้นบ้านเท่านั้น ไม่ใช่เครื่องมือที่เป็นอันตรายต่อระบบนิเวศ เช่น เครื่องช็อตไฟฟ้า หาเพื่อเพียงพอต่อการยังชีพเท่านั้น ไม่ใช่การหาเพื่อขายนอกชุมชน จะไม่จับปลาแม่ลูกอ่อน โดยปล่อยให้แม่ปลาเลี้ยงลูกน้อยต่อไป ไม่นิยมจับปลา ล่าสัตว์ในวันพระ การล่าสัตว์ เป็นการล่าเพื่อยังชีพและแบ่งปัน แลกเปลี่ยน ขายภายในชุมชนเท่านั้น ไม่ใช่การทำเพื่อการค้าที่มีตลาดรองรับนอกชุมชน นอกจากจะเป็นสัตว์ป่าที่มีจำนวนมากและปริมาณเยอะในช่วงฤดูกาล ได้แก่ จักจั่น จะจับขายในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีเท่านั้น จะไม่จับตัวแม่จักจั่นที่ซบซานบพเพลิงอยู่บนต้นไม้ เพื่อให้จักจั่นขยายพันธุ์ต่อไป ไข่มดแดง จะหาเฉพาะช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนของทุกปี วิธีการหาจะใช้แป้งข้าวเหนียว/ข้าวเจ้า เป็นวิธีที่ทำให้มดแดงออกจากไข่มดแดงโดยง่ายและไม่ทำให้มดแดงตาย การหาอาหาร สามารถหาได้จากป่าพืชพันธุ์ต่างๆในป่าสามารถเป็นผัก และยาสมุนไพรได้ เช่น ชะอมป่า ผักพ้อคำ ผักบริเวณริมน้ำสามารถเก็บมาทำอาหารได้เกือบทุกชนิด

4.2.4. ประเพณี ระบบความเชื่อ พิธีกรรม ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันชาวบ้านแม่สะแง๊ะมีกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติมากมาย มีทั้งพิธีกรรมที่คงอยู่และหายไป พิธีกรรมที่คงอยู่

เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้าน เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีหอเจ้าที่ จะมีการประกอบพิธีกรรม 1 ครั้ง/ปี เกิดขึ้นพร้อมการเข้ามาตั้งชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะ เชื่อว่าเมื่อมีการเข้าไปตั้งชุมชนอยู่ที่ไหนก็จะมีประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีหอเจ้าที่นั่น เชื่อว่าจะทำให้คนในชุมชนเกิดความร่มเย็น เป็นสุข บ้านแม่สะแง๊ะมีหอเจ้าที่จำนวน 2 แห่ง สถานที่ประกอบพิธีกรรมหรือบ้านเจ้าที่ จะสร้างบริเวณต้นไม้ที่เชื่อว่าต้นไม้มีเจ้าที่สถิตอยู่และใกล้กับชุมชน ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันหาไม้มาสร้างร่วมกัน มีการระดมเงินคนในชุมชนเพื่อซื้อแผ่นกระเบื้องหรือสังกะสีมุงหลังคาหอเจ้าที่ อดีตหลังคาหอเจ้าที่ใช้ไม้ไผ่ซางเปลี่ยนทุก 2-3 ปี

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เก้าผี (ผู้นำทางพิธีกรรม) ที่ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมจะมีการกำหนดวันของการประกอบพิธีกรรม เมื่อใกล้ถึงวันประกอบพิธีกรรมจะมีการเก็บข้าวสารหลังคาบ้านละ 1 กำมือ เพื่อนำไปหุงประกอบพิธีกรรม หรือหมักเป็นเหล้าพื้นเมือง ในวันประกอบพิธีกรรมเก้าผีต้องเตรียมสิ่งเหล่านี้ให้พร้อม เช่น ใบพลู หมาก เทียน 4 เล่ม ข้าวตอก ดอกไม้สวยดอก 4 ดอก (จากใบกล้วย 4 ใบ) ไก่ใส่ในถ้วย 4 ใบ เก้าผีจะเตรียมไก่ 2 ตัว (ตัวผู้และตัวเมีย) เหล้าพื้นเมือง 3-7 ขวด ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนต้องไปร่วมพิธีกรรม (เฉพาะผู้ชายเท่านั้น) เตรียมไก่หลังคาบ้านละ 1 ตัว หม้อ 1 ใบ ถ้วย 1 ใบ ช้อน 1 คัน เครื่องปรุงที่จำเป็น เช่น พริก เกลือ ขมิ้น ใบมะกรูด เมื่อถึงเวลาเก้าผีจะนำลูกบ้านเดินทางออกไปพร้อม ๆ กัน ห้ามให้คนในหมู่บ้านออกจากหมู่บ้าน ห้ามคนนอกชุมชนเข้ามาในหมู่บ้าน เมื่อถึงสถานที่ประกอบพิธีกรรมเก้าผีจะให้ลูกบ้านแต่ละหลังคาเรือนตัดไม้ไผ่ซาง 2 ท่อน ขนาดไม่เท่ากัน ท่อนที่ 1 ยาวประมาณ 3 วา ท่อนที่ 2 ยาวประมาณ 6 วา เก้าผีจะกล่าวบอกลูกบ้านว่าต่อไปนี้จะเริ่มประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีแล้ว เก้าผีจะนำไก่แต่ละตัวมาฆ่าเพื่อนำเลือดไก่และขนไก่แต่ละตัวป้ายกับเสาเจ้าที่ จากนั้นเก้าผีจะบอกกล่าวขอให้ผีหอเจ้าที่ดูแลรักษาชาวบ้านทุกคนไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วย จากนั้นชาวบ้านจะนำไก่ของตนไปต้ม ขณะรอไก่สุกชาวบ้านจะไปตัดไม้ไผ่ซางมาทำเป็นรูปต่าง ๆ เช่น ไก่ นก ปลา ตะเหลว 7 ชั้น ตุงทอง ตุงเงิน หุ่นฝ้าย แหลมยิงปลา สำหรับใช้ในพิธีกรรม เชื่อว่า ไก่ นก แหลมยิงปลา จะทำให้คนในชุมชนมีความคิดที่หลากหลายเหมือนปลาที่ว่ายในน้ำ เหมือนนกที่บินอยู่บนท้องฟ้า เหมือนแหลมยิงปลา ส่วนตุงเงิน ตุงทอง เชื่อว่าจะทำให้ทุกคนมีเงิน มีทอง เหมือนฝ้ายที่อยู่ในอากาศ ตะเหลว 7 ชั้น เชื่อว่าป้องกันผีป่า ผีตงไม่ให้เข้ามาในชุมชนหรือเข้ามาทำร้ายคนในชุมชน

เมื่อไก่สุกเก้าผีจะให้ลูกบ้าน 1-2 คน เอาส่วนสำคัญของไก่แต่ละตัวนำไปถวายผีหอเจ้าที่ จุดเทียน 4 เล่ม เพื่อให้ผีหอเจ้าที่ได้เห็นส่วนสำคัญของไก่ที่นำไปถวาย ขณะรอเทียนดับเก้าผีจะเรียกลูกบ้านทุกคนไปกินเหล้าครบทุกคน เมื่อเทียนทั้ง 4 เล่มดับเก้าผีจะให้ลูกบ้านกินข้าวกับไก่จากการเลี้ยงผีครั้งนั้น จากนั้นรอนจนเห็นดาว พระจันทร์ เก้าผีถึงอนุญาตให้กลับบ้านได้เวลาเดินกลับหมู่บ้านเก้าผีจะให้ลูกบ้าน 1 คน นำขนไก่ไปไว้ใกล้ประตูทางเข้าหมู่บ้าน หลังจากนั้นจะมีกิจกรรมกินเหล้าที่บ้านเก้าผี ไม่ได้บังคับจะไปหรือไม่ไปก็ได้ ลุงเสาร์. เก้าผี. (8 พฤษภาคม 2560). สัมภาษณ์.

4.2.5 พลังชุมชน ชุมชนใช้หลักการให้สมาชิกในชุมชนช่วยกันเป็นหูเป็นตา ดูแลป่า เนื่องจากพื้นที่ป่าที่ชุมชนใช้ประโยชน์หรือใช้สอยมีบริเวณที่กว้าง และการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ของคนในชุมชนคือการเข้าป่า ทำไร่ หาของป่า เก็บผัก หาอาหารทั้งจากป่าและแหล่งน้ำ หายา สมุนไพร ลำสัตว์ เลี้ยงวัว ควาย กิจกรรมเหล่านี้ต้องดำเนินกิจกรรมในป่าทั้งสิ้น ฉะนั้นหากป่าตรงไหนที่ต้นไม้ถูกตัด ป่าตรงไหนมีสัตว์ป่ามาทำลาย เช่น ช้างป่ามาบุกทำลายแหล่งต้นน้ำที่มีกล้วยป่ามากมายที่ชาวบ้านอนุรักษ์ไว้ ชาวบ้านจะรู้ เห็น และนำมาบอกเล่าให้ผู้นำชุมชนหรือเพื่อนบ้าน เพื่อหาผู้กระทำความผิด หากต้นไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ถูกทำลาย หรือกรณีชาวบ้านพบรอยเท้าเสือ ก็นำข่าวไปแจ้งเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองและเจ้าหน้าที่จึงออกสำรวจ ถือได้ว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่รู้ถึงความเคลื่อนไหวในป่า เส้นทางเดินป่า ความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี

“เรื่องการพบเสือ พี่น้อง คงจะได้ยินข่าวเกี่ยวกับการพบเจอเสือ ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ได้ออกสำรวจและพบร่องรอย บริเวณบ้านแม่เส้า แม่เรียง และแม่ลอบ ได้เข้าไปตรวจสอบบริเวณบ้านผาเจิบ ตรงคอกม้า พบรอยเท้าใหญ่ขนาด 16 เซนติเมตร และได้รายงานว่ามีรอยรอยคล้ายเสือ และในวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2559 ที่ผ่านมา ได้พบร่องรอยของสัตว์กัดควายของนายจี สูงพนาดอน ความกว้างของรอยประมาณ 16 เซนติเมตร ระยะทางอยู่ห่างกันประมาณ 10 กิโลเมตร ซึ่งคาดว่า เป็นเสือโคร่ง” (หัวหน้าหน่วยพิทักษ์ป่าป่าเลา, รายงานการประชุมชมรมหมู่บ้าน บ้านแม่สะแะ, 2559)

“เวลาไปหาหาสมุนไพรต้องเข้าไปในป่า บางชนิดต้องเดินไปเก็บที่ป่าไกลมาก เป็นป่าลึกที่อุดมสมบูรณ์ บางครั้งต้องเดินไปจนถึงป่าเขตลำปาง ต้องออกจากบ้านแต่เช้ากลับมาถึงบ้านที่ก็ค่ำ เวลาเดินป่าก็หาเก็บสมุนไพรไปเรื่อยๆ เจอสัตว์ป่ามากมาย นก ไก่ป่า กระรอก หมูป่า ช้างป่า บางทีก็เห็นรอยเสือ รอยสัตว์หรือซากสัตว์ที่โดนกัดตาย ถ้ามองแล้วรีเปลา เราไม่กลัวนะเราไม่ได้ไปทำร้ายใคร สัตว์มันก็รู้ สมมุติว่าเดินไปแล้วเจอช้างป่าตรงที่มีแหล่งน้ำช้างก็มองหน้าเรา เราก็มองหน้าช้าง เราไม่ทำร้ายกัน เรารู้ว่าช้างเขาแค่มาน้ำ ช้างมันก็รู้ว่าเราแค่มาน้ำเหมือนกัน” ลุงธนู. หมอยาสมุนไพร. (26 มกราคม 2560). สัมภาษณ์.

4.2.6 กฎหมาย เนื่องจากบ้านแม่สะแะตั้งอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง จึงมีกฎหมายเข้ามาควบคุมพื้นที่ เช่น พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535 พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ.2518 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แต่ก่อนจะนำกฎหมายข้างต้นมาควบคุมพื้นที่ชุมชน ชุมชนใช้วิธีการกำหนดกฎของชุมชนเพื่อบังคับใช้กับชุมชนก่อน เช่น การกำหนดข้อตกลงการใช้พื้นที่ร่วมกันของชุมชน ท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง มีรายละเอียด ดังนี้

ข้อตกลง MOU

- (1) ห้ามตัดไม้ทำลายป่า ห้ามทำไม้และขายไม้ “ไม่ขายไม้เรือนเก่า” แต่สามารถขออนุญาตสร้างบ้านได้
- (2) ห้ามปลูกพืชอาสิน (พืชที่ไม่เคยมีในหมู่บ้าน) ในเขตพื้นที่หมู่บ้าน เพราะจะทำลายธรรมชาติ เช่น ข้าวโพดซึ่งจะก่อให้เกิดการแผ้วถางบุกรุกทำลายป่า ขอให้ทำมาหากินในแบบที่เคยเป็นอยู่
- (3) ห้ามล่าสัตว์ป่าซึ่งกำกับโดยพระราชบัญญัติสัตว์ป่า
- (4) ห้ามซื้อขายและเปลี่ยนมือที่ดิน ห้ามสร้างบ้านพักและอาคารกับบุคคลภายนอกที่เข้าไปอยู่
- (5) ที่อยู่อาศัยให้เป็นไปตามบริบทพื้นที่ เคยกินอยู่แบบใด ก็ให้เป็นแบบนั้น

4.2.7 นิสัยชุมชน นิสัยชาวบ้าน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาป่ามาตลอด มีวิธีการหากินจากป่า แต่เป็นการอนุรักษ์ป่าในเวลาเดียวกัน อีกทั้งชาวบ้านยังเป็นชนเผ่าปกากะญอทั้งชุมชน วิถีชีวิต ความเชื่อ หรือระบบคิดที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เป็นเครือญาติกันทั้งชุมชน หากมีกิจกรรมใด ๆ ทั้งของชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียงสมาชิกในชุมชนจะร่วมมือ ร่วมใจ ในการทำกิจกรรมนั้น เช่น กิจกรรมชนเผ่าเพื่อการอนุรักษ์ คั้นดอกเอื้องสุ่งฟงไพร "ขอลอ พอโตะกลี ปว่ากละ" ณ ดอยแก้วไว้ระหว่างหมู่บ้านปางผางและแม่สะแง๊ะ เป็นกิจกรรมของชาวบ้านที่ให้สมาชิกในชุมชนเอาดอกเอื้องมารวมกัน แล้วนำไปผูกติดกับต้นไม้บริเวณดอยแก้วไว้ โดยเชิญหน่วยงานของรัฐเข้ามาร่วมด้วย เช่น เทศบาลตากาตเหนือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง โรงเรียนป่าเลา สถาบันวิจัยหรือภูษัย ในการจัดงานชาวบ้านชาย หญิงจะแบ่งหน้าที่ในการเตรียมงาน เช่น ชายเตรียมสถานที่ ตัดไม้ เตรียมพื้น หญิงจะเตรียมอาหาร ภาชนะที่ใช้ในงาน ซึ่งหน้าที่งานที่รับผิดชอบจะถูกแบ่งออกอย่างชัดเจนทั้งฝ่ายชายและหญิง

4.2.8 ศรัทธา พลังของศรัทธาสามารถทำให้เกิดอะไรได้หลายอย่าง พลังศรัทธาในที่นี้หมายถึง ศรัทธาในธรรมชาติ ชาวบ้านเชื่อว่าธรรมชาติไม่ทำร้ายใคร หากเราไม่ไปทำร้ายธรรมชาติก่อน เชื่อว่าเพราะมีป่าถึงมีเรา มีป่าเราถึงมีรายได้ มีป่าถึงสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ศรัทธาในผู้นำชุมชน เพราะผู้นำถูกเลือกจากคุณสมบัติต่าง ๆ ที่สมาชิกในชุมชนเห็นว่าเหมาะสมและนำพาชุมชนไปได้ ศรัทธาทำให้เรามีกำลังใจทำในสิ่งนั้น ๆ จนสำเร็จ ชาวบ้านเชื่อว่าหากเรามีศรัทธาเดียวกัน ช่วยกันทำ สิ่งต่าง ๆ จะสามารถสำเร็จได้ เช่น ถนนเส้นทางเดินทางบนดอยที่ชาวบ้าน 3 ชุมชนช่วยกันขุดเพื่อใช้เป็นเส้นทางสัญจรระหว่างชุมชนกับภายนอกชุมชน เพราะสมัยก่อนชาวบ้านในเส้นทางเลาะริมน้ำในการเดินทาง เวลาฤดูฝนการเดินทางจึงลำบาก บางครั้งทำให้ชุมชนตัดขาดกับชุมชนอื่นเพราะไม่สามารถเดินทางออกนอกชุมชนได้ เช่น ไม่สามารถเดินทางไปเรียนได้ ไม่สามารถเดินทางไปซื้อ

อาหาร ข้าวสารได้ เวลาเจ็บป่วยไม่สามารถพาผู้ป่วยไปส่งโรงพยาบาลได้ทันท่วงที ชาวบ้านจึงมีแนวคิดว่าควรมีถนนบนดอย โดยขณะนั้นชุมชนยังเป็นพื้นที่ที่บริการขั้นพื้นฐานของภาครัฐเข้าไปบริการไม่ทั่วถึง เป็นพื้นที่ห่างไกล เป็นชนเผ่า/ชาติพันธุ์ที่อยู่ห่างไกล อยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง การทำถนนตัดผ่านนั้นเป็นสิ่งที่ขัดต่อกฎหมาย จึงทำให้หน่วยงานที่ดูแลเรื่องปัจจัยขั้นพื้นฐานอ้างว่าไม่สามารถเข้ามาดูแลชุมชนได้เต็มที่เพราะอาจผิดต่อพระราชบัญญัติบางฉบับ ชาวบ้านจึงใช้สิ่งที่ชุมชนมีอยู่แล้วในการทำถนน คือ กำลังคนที่มีความรักใคร่ กลมเกลียว ศรัทธาระหว่างสมาชิกในชุมชนชนเผ่าเดียวกัน ในเรื่องของพลังชุมชนที่ไม่ทิ้งกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กรณีชาวบ้านร่วมมือกันในการใช้แรงคน เครื่องมือเท่าที่มีในการขุดถนนโดยไม่ใช่เครื่องจักรอื่นใด จนปัจจุบันถนนที่ชาวบ้านช่วยกันขุดนั้นได้เสร็จเรียบร้อยแล้ว เพราะระยะหลังมีหน่วยงานจากภาครัฐอื่น ๆ เข้ามาช่วยดูแล จัดการ รวมถึงการใช้ระบบศรัทธาของศาสนาพุทธเข้ามาเป็นวิธีการหนึ่งในการสร้างถนนด้วย คือ กิจกรรมวิถีสรรพทางครูบา งานหน้าหมู่ ผาด่าน ปงผาง แม่สะแงะ ลักษณะกิจกรรม เป็นการเดินเท้าระยะทางกว่า 60 กิโลเมตร จากวัดวัดพระธาตุหรือภูญชัยวรมหาวิหารถึงสำนักสงฆ์ดอยกิ่วไว้ โดยแห่รูปปั้นจำลองครูบาศรีวิชัยหรือพระสีวิไชยที่รู้จักในฐานะผู้สร้างถนนทางขึ้นวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับการขนานนามว่า ตนบุญแห่งล้านนา เพื่อนำเงินที่ได้จากกิจกรรมนี้ไปเป็นทุนในการสร้างถนน กิจกรรมดังกล่าวทำให้หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ได้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชน จึงเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานกับชุมชนต่อไป

4.2.9 ระบบอาวุโส เป็นชุมชนที่อาศัยรวมกันเพียงชนเผ่าเดียว ปกครองด้วยลักษณะเครือญาติ ว่ากล่าว ตักเตือนกันภายในชุมชนแบบคนในครอบครัวเดียวกัน ผู้อาวุโสถือเป็นคนที่ให้คำแนะนำสมาชิกในชุมชนว่าสิ่งไหนควรหรือไม่ ถ่ายทอดวิถีชีวิต ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้สมาชิกของชุมชนได้สืบทอดต่อไป เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นที่ไม่ทำให้ระบบนิเวศเสื่อมโทรม การทำฝายแม้วเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตร การสร้างบ้านเรือนที่เหมาะสมกับพื้นที่

4.2.10 ระบบเครือญาติ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น แต่ละวิธีการในการจัดการถูกถ่ายทอดด้วยระบบเครือญาติ โดยการบอกกล่าว สั่งสอน ในเชิงปฏิบัติจริงเน้นปฏิบัติ เช่น ตาสอนหลาน พ่อสอนลูก อาทิ อยู่กินกับป่าแบบใดถึงจะมีใช้ตลอดถึงรุ่นลูกหลาน

4.2.11 การถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น ระบบภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต พิธีกรรม วิธีการใช้ วิธีการดูแล การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยรูปแบบของชุมชนจะถูกถ่ายทอดในรูปแบบรุ่นสู่รุ่น เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย บอกสอนลูก หลาน ผ่านการดำเนินชีวิต คำบอกเล่า บอกกล่าวแนะนำ ทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง ปฏิบัติจริง ซึ่งวิธีการต่าง ๆ สามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้จริง โดยชุมชนไม่ต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต เช่น การถางที่เพื่อปลูกข้าวไร่ ในหนึ่งครอบครัวใหญ่ ๆ จะมีที่ทำไร่หมุนเวียน 2-3 ที่เท่านั้น จะไม่มีการถางที่เพิ่มหรือถางที่ใหม่หากผลผลิตที่ได้ยังเพียงพอจะไม่ตัดต้นไม้ใหญ่เกินความจำเป็น หรือตัดต้นไม้เล็กเพื่อให้ต้นไม้เล็กได้เติบโตไปในอนาคต หาก

ไม่จำเป็นในการใช้สอยจะไม่ตัด หากจะทำสิ่งปลูกสร้าง เช่น กระท่อม จะไม่ตัดไม้ยืนต้นแต่จะตัดไม้ไผ่เพื่อนำมาสร้างบ้านแทน เหมือนดังเช่นในอดีตที่ชาวบ้านใช้ไม้ไผ่เพื่อสร้างบ้านทั้งหลัง จะไม่ตัดไม้ยืนต้นชนิดอื่น เช่น ไม้สัก ไม้แดง ประดู่ เป็นต้น

4.2.12 ค่านิยม หมายถึง ค่านิยมของชุมชนที่สามารถสร้างค่านิยมเดียวกันในเรื่องการดูแลรักษาป่า การอนุรักษ์ป่าให้เป็นแหล่งอาหารปลอดภัยสำหรับคนในชุมชนเองและบุคคลอื่นที่ชาวบ้านส่งออกอาหารจากชุมชนเพื่อไปจำหน่ายโดยเฉพาะแหล่งอาหารจากป่าที่ปลอดภัย เช่น ผักหวาน เห็ดถอบ ผักพ้อคำ ชะอมป่า เห็ดนานาชนิด หน่อไม้ รวมถึงแหล่งผลิตข้าวบริโภคเองที่ปลอดภัย และแหล่งปลูกผักปลอดภัย ตัวอย่างค่านิยมของชุมชน เช่น พืชผักสวนครัวที่ปลอดภัย ในช่วงฤดูหนาว เช่น ผักกาด คื่นช่าย กะหล่ำปลี กะเทียม หอมชี สลัด ถั่วฝักยาว บวบ พักทอง พักเขี้ยว ถั่วฝักยาว ฤดูหนาวของทุก ๆ ปีช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ ชาวบ้านจะทำแปลงปลูกผัก ผักที่ปลูกจะเป็นผักพื้นบ้านที่เก็บเมล็ดพันธุ์ไว้จากปีที่แล้ว และซื้อเมล็ดพันธุ์จากตลาดนอกชุมชน ปลูกเพื่อใช้สำหรับบริโภคเหลือจึงขาย ชุมชนแห่งนี้ชาวบ้านไม่ใช้สารเคมีในการเร่งผลผลิต เพราะเชื่อว่าสารเคมีเป็นอันตรายทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อร่างกายและธรรมชาติ อาจเป็นอันตรายต่อสัตว์ในแหล่งน้ำ เพื่อให้ชุมชนเป็นแหล่งปลอดภัยไร้สารเคมีทั้งสภาพดิน น้ำป่า และอาหาร เพื่อสุขภาพที่ดีของคนในชุมชน

“เวลาปลูกผักชาวบ้านเราไม่ใส่ปุ๋ยเคมีอยู่แล้ว เราใช้ปุ๋ยธรรมชาติ (ดินที่อุดมสมบูรณ์) อย่างทำไร่นา ชาวบ้านเราก็ไม่ใส่ปุ๋ยแล้ว” พี่ปุ๊ดพูดพร้อมรอยยิ้มขณะใช้มือเกลี่ยและบีบดินในแปลงให้ละเอียดเพื่อเตรียมปลูกผัก พี่ปุ๊ด. ชาวบ้าน. (1 ธันวาคม 2560). สัมภาษณ์.

4.2.13 พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การดำเนินชีวิตของชุมชนในแต่ละวันนั้นเป็นไปด้วยการพึ่งพาอาศัย ทั้งในรูปแบบของคนอาศัยคน คนอาศัยป่า ป่าอาศัยคน ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่เชื่อมโยงกันทั้งสองฝ่ายคือคนกับธรรมชาติ เช่น คนอาศัยป่าด้านอาหาร กรณีป่ามาเดินเข้าป่าไปเพื่อหาเก็บผักจากป่า เป้าหมายหลักคือผักหวาน แต่ป่ามาอาจจะไม่ได้แค่ผักหวานกลับบ้านมาเพื่อทำกับข้าวเพราะระหว่างทางอาจจะเจอผักชนิดอื่น ๆ เช่น ชะอมป่า เห็ดหูหนู หยวกกล้วยป่า มะแขวงป่า หรือเดินผ่านลำห้วยแล้วเจอปลา ปู ก็แวะจับกลับบ้านมาด้วย ป่าอาศัยคน กรณีลุงเสาร์จะเดินทางเข้าป่าทุกเช้าตามฝูงวัวที่เลี้ยงไว้บนบึงสลับตัว ในช่วงฤดูร้อนจะเป็นช่วงที่เกิดไฟป่า ระหว่างวันอาจจะเกิดไฟไหม้ป่าบริเวณที่ลุงเสาร์อยู่ ลุงเสาร์ก็จะช่วยดับไฟป่าเพื่อไม่ให้ลุกลามไปไกล เพราะจะทำให้ป่าสูญเสียระบบนิเวศและเพื่อป้องกันไม่ให้ไฟป่าไหม้ฝูงวัวหรือแหล่งอาหารของวัว ถือเป็นได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

“ถามว่าไฟป่ามันดีมั๊ย? ผมว่ามันก็ดีนะ มันทำให้ป่าเกิดการฟื้นตัวด้วยตัวมันเอง แต่ถ้ามากไปก็ไม่ดี แต่คนภายนอกมักมองเพียงว่าไฟป่ามีผลเสียมากกว่าผลดี” พ่อหลวงแก้ว. ผู้ใหญ่บ้าน. (28 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.

4.2.14 พัฒนาระบบคิด การพัฒนาชุมชน ภูมิปัญญาความรู้เดิมที่สั่งสมมาของชุมชนที่ตายนั่น นำมาปรับใช้หรือจัดระบบให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ เพื่อง่ายต่อการจัดเก็บและนำมาปรับความรู้สมัยใหม่เข้ากับความรู้ดั้งเดิม หรือนำระบบคิดของคนรุ่นใหม่ในชุมชนมาปรับเข้ากับระบบคิดของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน เช่น งานวิจัยท้องถิ่นที่ชุมชนกำลังทำงานวิจัยเก็บข้อมูล เป็นการรวมกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชุมชนและผู้อาวุโสในชุมชนมาทำงานร่วมกัน โดยให้ผู้อาวุโสเป็นที่ปรึกษา เป็นผู้ให้คำแนะนำด้านต่าง ๆ ที่มีในระบบความรู้ งานวิจัยที่ออกมาจึงเป็นงานที่เข้าใจทั้งกลุ่มคนรุ่นใหม่ กลุ่มผู้อาวุโส และนำไปใช้ได้จริง

4.2.15 ชุมชนควบคุมตนเอง ไม่ปล่อยให้ภาครัฐเข้ามาปิดกั้นระบบคิดของชุมชน ชุมชนหรือผู้นำชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนตนเองที่สามารถจัดการตนเองได้ ทั้งด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการปกครองคน ให้เพียงภาครัฐเข้ามาสนับสนุน ส่งเสริมระบบคิดแนะนำ แนวทางการพัฒนาที่ดีเท่านั้น ซึ่งชุมชนไม่ล้มระบบภูมิปัญญาเดิมที่ตนมี เช่น กรณีชาวบ้านคนหนึ่งเล่าว่า “แต่ก่อนป่าไม้เขาหาว่าเราตัดไม้ทำลายป่า ให้เราอพยพออกไปอยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์ แต่จริง ๆ แล้วเราต่างหากที่ดูแลป่า เวลามีคนมาตัดไม้ในป่าเจ้าหน้าที่ไม่รู้หรอก พวกเราต่างหากที่รู้ว่าใครตัด ตัดตรงไหน ตัดเมื่อไร ชาวบ้านเรามีเยอะกว่าเจ้าหน้าที่อีก ทุกคนเดินเข้าป่าทุกวัน อะไรในป่าผิดปกติไปเรารู้หมด”

4.2.16 คุณค่าร่วม คุณค่าของป่า คุณค่าของดิน น้ำ ป่า ที่ปลอดภัยและอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีคุณค่าร่วมเดียวกันในการรักษาป่าให้อุดมสมบูรณ์ โดยคิดถึงคุณค่าของป่ามาก่อนมูลค่า กล่าวคือ ชาวบ้านชอบที่อยู่กับป่า ต้นไม้เยอะ ๆ มีเสียงนก กระรอก จักจั่น กบ เขียด ร้องขับขาน เป็นความรู้สึกที่มีความสุขออกมาจากภายในจิตใจ ว่าป่าที่เราช่วยกันดูแลมา ไม่ให้คนภายนอกเข้ามาตัดทำลายนั้น ตอนนี้อย่างอุดมสมบูรณ์เช่นเดิมดังในอดีตแล้ว ต่อไปใครจะมาตัดไม้ ทำลายป่าในเขตบ้านเรา เราไม่ให้ตัดแล้ว

“แต่ก่อนป่าแถวนี้ก็มีต้นไม้ใหญ่เยอะแยะเลยนะ แต่คนข้างนอกเข้ามาตัดหมดเลย เราก็ได้แต่นั่งมอง ต่อมาเราก็ทำอะไรไม่ได้ ไปเป็นแรงงานเขาบ้าง ตัดเองบ้าง แต่ตอนนี้เราไม่ให้ใครมาตัดแล้วนะ เราดูแลมานานแล้ว กว่าจะเริ่มกลับมาเหมือนเดิมแบบนี้ ก็ใช้เวลานานเหมือนกัน ไม่อยากกลับไปเห็นภาพที่เป็นภูเขาหัวโล้น อากาศก็ร้อน น้ำไม่พอใช้ ข้าวไม่พอกินอีกแล้ว” ลุงเสาร์พุดพร้อม

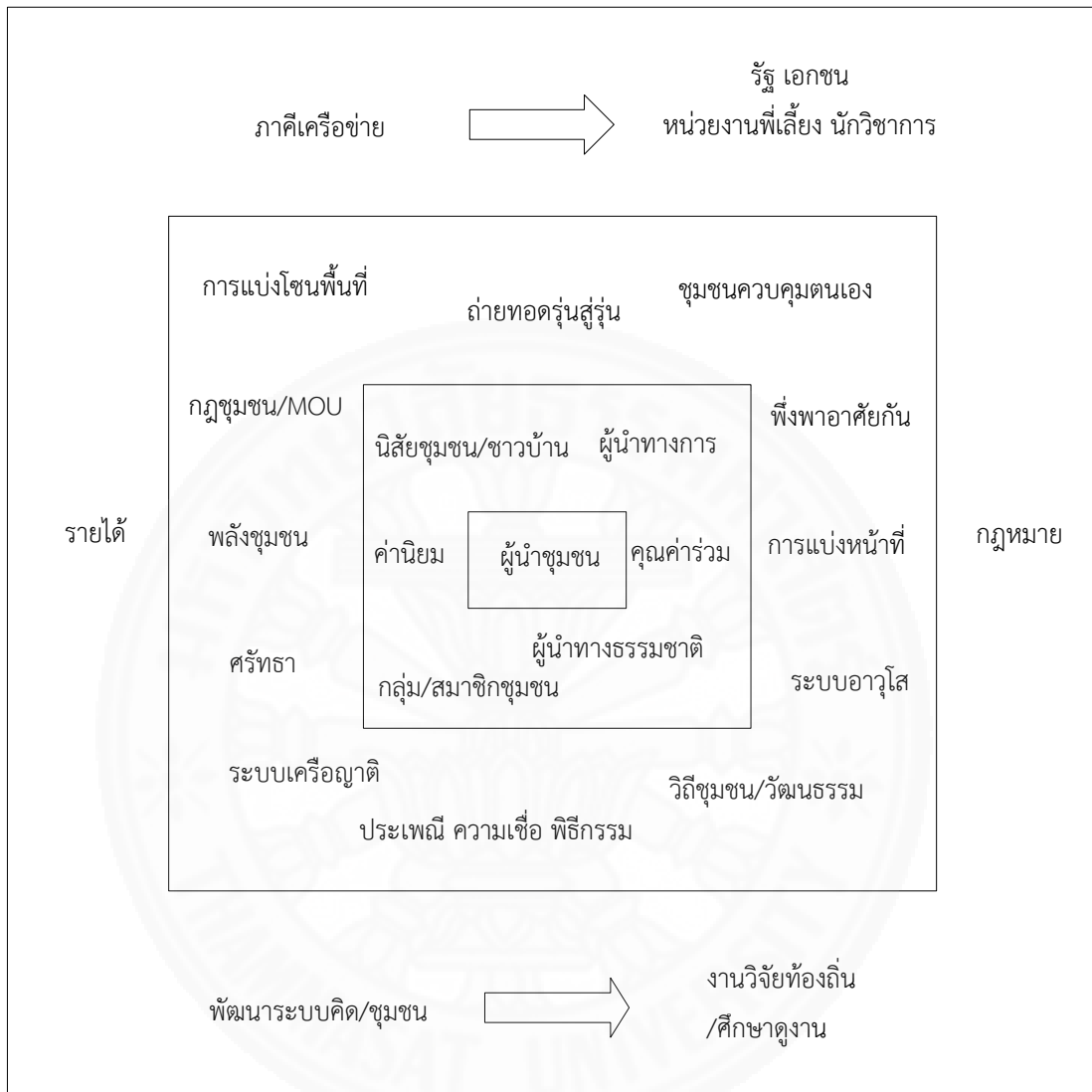
กับส่งร้อยยิ้มปิดท้ายบอกกับผู้ศึกษาว่า ลุงตามัวไปบนดอยก่อนนะ ลุงเสาร์. ชาวบ้าน. (8 พฤษภาคม 2560). สัมภาษณ์.

4.2.17 การแบ่งหน้าที่ ชุมชนมีการแบ่งกลุ่มบ้านออกเป็นหมวด หมวดละ 7-9 หลังคาเรือน จัดกลุ่มเดียวกันบริเวณโซนบ้านใกล้เคียงกัน กรณีชุมชนมีกิจกรรมทำถนนทางขึ้นสำนักสงฆ์หมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านก็จะประกาศว่าวันนี้หมวดไหนถึงลำดับต้องไปทำงาน โดยหนึ่งหลังคาเรือนต้องส่งตัวแทนไปร่วมกิจกรรม 1 คนขึ้นไป หรือหากหมวดอื่นอยากไปร่วมด้วยก็ได้ แต่แกนหลักต้องเป็นหมวดนี้ เช่น หมวด 9 สมาชิกหมวด ประกอบด้วย บ้านหนองดอยพอ บ้านหนองเกี่ยวพะ บ้านหนองติมา บ้านหนองจอกแซ บ้านปู่วย บ้านตาวย บ้านปู่พะ บ้านหนองควยโพ นับเป็นครัวเรือนและต้องมีหัวหน้าหมวดนั้น ๆ

4.2.18 ทางเลือกของรายได้ การดูแลรักษาสภาพป่าให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทำให้มีผลผลิตจากป่าออกมามากมาย เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน เช่น พืชผัก ผลไม้ เห็ดนานาชนิด สัตว์เศรษฐกิจ หน่อไม้ สัตว์ป่า เรียกได้ว่าป่าเป็นแหล่งตลาดชุมชนก็ว่าได้ เช่น สัตว์เศรษฐกิจ ประกอบด้วย ครั่ง มีทั้งครั่งป่า ครั่งเลี้ยงในป่า ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดอย่างมากถือเป็นสินค้าส่งออกที่กำลังเป็นที่ต้องการ ผึ้งป่า ผึ้งหนึ่งรังสามารถขายได้ทั้ง ตัวอ่อนผึ้ง น้ำผึ้ง ต่อ สามารถขายได้เพราะถือเป็นอาหารจากป่าที่รสชาติดีชนิดหนึ่ง พืชผักในป่า ประกอบด้วย ผักหวานป่า ชะอมป่า ผักพ้อคำ ดอกนางอาว อีลอก ดอกจี่กูด ดอกนางแลว ผลไม้จากป่า ประกอบด้วย มะขามป้อม กะบก ม่อนป่า สัตว์ป่า ประกอบด้วย หมูป่า ไก่ป่า นก กระรอก ซึ่งนิยมนำมาประกอบเป็นอาหารภายในครัวเรือน

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปเป็น Flowchart มีรายละเอียด ดังนี้

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชน

ภาพที่ 4.72 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชน

สามารถสรุปการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนภายในชุมชนได้ว่า บ้านแม่สะแงะมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เริ่มจากการจัดการชุมชนตนเองก่อนตามกรอบแนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่นของ โกวิทย์ พวงงาม ที่สรุปเป็นองค์ประกอบ ได้แก่ 3 กลไกหลัก (กลุ่มแกนนำ/อาสาสมัคร สมาชิกกลุ่ม และสภาผู้นำชุมชน) 6 หลักการ (ประชาธิปไตยชุมชน บริหารจัดการแบบยึดหยุ่น การทำงานแบบทันที การเชื่อมโยงกิจกรรม การแบ่งความรับผิดชอบ การใช้ทุนที่มีในชุมชน) 6 กระบวนการ (กระบวนการกลุ่มที่เข้มแข็งและต่อเนื่อง กระบวนการตรวจสอบโดยเครือข่ายชุมชน กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง กระบวนการปรับแนวคิดชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน) และ 7 เครื่องมือ (ศีล 5 ระบบเครือข่าย คุ่มบ้าน แผนแม่บทชุมชน กลุ่ม/องค์กรชุมชน กฎระเบียบ/กติกา ระบบข้อมูลและการวิเคราะห์)

ชุมชนเลือกผู้นำชุมชนที่เป็นทั้งผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำทางการ พัฒนาค้นในชุมชนให้มีค่านิยม สร้างคุณค่าร่วม เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในทิศทางเดียวกัน พัฒนาผู้นำทางการและทางธรรมชาติ พัฒนากลุ่ม/สมาชิก ให้เกิดนิสัยของชุมชน/ชาวบ้านที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ นำทุนที่ชุมชนมีเป็นสิ่งสนับสนุนให้ชุมชนเกิดระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เข้มแข็ง ได้แก่ พลังชุมชน การพึ่งพาอาศัยกัน การแบ่งหน้าที่ ศรัทธา เป็นชุมชนที่ควบคุมตนเอง วิถีชุมชน/วัฒนธรรม ระบบอาวุโส ระบบเครือข่าย ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม การถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น กฎชุมชน/MOU และการแบ่งโซนพื้นที่ มีการนำกฎหมายที่ควบคุมพื้นที่ในฐานะที่ชุมชนอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองมาเป็นเกราะป้องกันชุมชนจากผู้แสวงผลประโยชน์จากป่า ชาวบ้านพยายามสร้างแหล่งรายได้ทางเลือกที่หลากหลาย มีการพัฒนาระบบคิด/ชุมชน เช่น การวิจัยท้องถิ่น ศึกษาดูงาน มีการสร้างภาคีเครือข่ายที่หลากหลาย เช่น หน่วยงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง สถาบันวิจัยหรือศูนย์ เทศบาลตำบลทากาศเหนือ นักวิชาการ พัฒนาที่ดิน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พัฒนาที่ดินลำพูน สิ่งเหล่านี้จะทำให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการปรับแนวคิดชุมชนที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น

กระบวนการต่าง ๆ นั้นต้องใช้เวลาในการทำให่วิถีชีวิตของชุมชนเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไปในทิศทางเดียวกันทั้งด้านการดำเนินชีวิตของชุมชนและด้านกฎหมาย โดยไม่ขัดต่อกฎหมายที่ควบคุมพื้นที่ จากภาพที่ 3.71 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ให้ความสำคัญกับตัวบุคคลก่อน เมื่อสร้างคนให้พร้อมแล้วจึงนำปัจจัยที่เข้มแข็งของชุมชนด้านต่าง ๆ เสริมกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืน เมื่อชุมชนเข้มแข็งก็จะสามารถสร้างภาคี

เครือข่ายที่เข้มแข็งได้ตามลำดับโดยอาศัยระยะเวลา ดังนั้นการดำเนินชีวิตของชาวบ้านจึงเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านไม่ต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ต่างไปจากเดิมแต่ปรับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ให้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ได้คนอยู่ได้

4.3 กระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง

หน่วยงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง (2560) ได้อธิบายเรื่องเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองกับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการมีส่วนร่วม มีรายละเอียดดังนี้

4.3.1 เส้นทางการบริหารจัดการป่าไม้โดยการมีส่วนร่วม

พ.ศ.2523-2532 พื้นที่ทั่วภาคเหนือมีการสัมปทานป่า ป่าไม้ในความรับผิดชอบของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองก็อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน กระทั่งปี 2532 แม้รัฐบาลจะมีการยกเลิกสัมปทานป่า แต่การลักลอบทำไม้ยังคงมีต่อไปเรื่อย ๆ ภารกิจที่เป็นความภาคภูมิใจของเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองคือการเข้าโจมตีและทำลายโรงเลื่อย ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงให้ชาวบ้านในชุมชนเป็นแรงงานในการทำไม้เช่นเดิม ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านเช่นนั้นเรื่อยมา

พ.ศ.2550 หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง นายผจญ จอมพัน และคณะเปรียบเทียบลักษณะการปฏิบัติงานของส่วนราชการกับองค์กรพัฒนาเอกชน พยายามศึกษาแนวทางในการปฏิบัติงานเพื่อให้ได้มวลชนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ภายใต้ข้อบังคับกฎหมาย ปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิด้านการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานภาครัฐและประชาชน

ปลายปี พ.ศ.2550-2554 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองจัดการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เพื่อเข้าสู่ปฏิบัติการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร จำนวน 80 ชั่วโมง โดยใช้เวลาในช่วงวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ ดำเนินการ และเปิดยุทธการสร้างการมีส่วนร่วม เริ่มลงพื้นที่ปฏิบัติการใน 6 ชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงในท้องที่ตำบลทากาศ ตำบลทาแม่ลอบ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน การมีส่วนร่วมเริ่มจากการให้ชุมชนวิเคราะห์สภาพปัญหา ระบุความต้องการเป้าหมาย และทิศทางการจัดการทรัพยากรร่วมกับเจ้าหน้าที่ กำหนดกิจกรรมสำคัญเพื่อปฏิบัติงานร่วมกัน ได้แก่ การจัดตั้งคณะกรรมการดูแลรักษาป่า การกำหนดระเบียบกติกาการใช้ทรัพยากร การลาดตระเวนร่วมกับเจ้าหน้าที่ โดยการดำเนินการของคณะกรรมการเหล่านี้มีเจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองเป็นที่เล็งคอยติดตาม ดูแล และให้คำแนะนำ รวมไปถึงการเจรจาเพื่อหาข้อยุติเมื่อชุมชนมีปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร ทั้งในระดับระหว่างชุมชน หรือภายในชุมชน

ควบคู่กับการปฏิบัติการมวลชนสัมพันธ์เพื่อสร้างความเชื่อมั่น และไว้วางใจกับชุมชนว่าป่าไม้คือเพื่อนประชาชน รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การตรวจสอบพื้นที่ร่วมกันนำไปสู่การคืนพื้นที่ทำกินเพื่อให้เป็นป่า ในพื้นที่บ้านแม่สะแง๊ะ บ้านปางผาง และบ้านผาด่าน ขณะเดียวกันชุมชนในเขตตำบลท่าแม่ลอบ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เริ่มเปิดพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว คือ ข้าวโพด บางชุมชนละทิ้งการทำข้าวไร่ ข้าวนา มุ่งไปสู่การรับจ้างทั่วไปและงานนิตยภัตอุตสาหกรรม

พ.ศ.2556-2558 พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1A ในตำบลท่าแม่ลอบ กลายเป็นพื้นที่ประสบภาวะวิกฤตภัยแล้งติดต่อกัน 3 ปีซ้อน เริ่มมีหน่วยงานรัฐหลายหน่วยงานเข้าไปให้ความช่วยเหลือชุมชน ขณะที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองเริ่มหาทางออกให้หน่วยงานต่าง ๆ เข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่ได้ โดยรวบรวมบริบทชุมชน ผลกระทบจากการใช้ทรัพยากร และอื่น ๆ 8 กรกฎาคม 2558 คณะรัฐมนตรีประกาศนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำเสื่อมสภาพพื้นที่สูงชัน (เขาหัวโล้น) สั่งการให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก้ไขปัญหาและให้บูรณาการปฏิบัติงานกับทุกภาคส่วน

พ.ศ.2559 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง ชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะ และตัวแทนเทศบาลตำบลทากาศเหนือ ได้ตรวจสอบภาพถ่ายทางอากาศร่วมกันพบว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา 10 ปี พื้นที่ทำกินที่เจ้าหน้าที่ได้ขอคืนจากชุมชนบ้านปางผาง บ้านผาด่าน และบ้านแม่สะแง๊ะ รวม 6,000 ไร่ กลายเป็นสภาพป่าโดยสมบูรณ์ จุดประกายให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองกลับมาทบทวนการปฏิบัติงานพบว่าสิ่งที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองใช้เป็นนโยบายในการปฏิบัติงาน คือ การสร้างการมีส่วนร่วมโดยให้ชุมชนเป็นเจ้าของปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาภายใต้ระเบียบข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เป็นแนวทางที่เริ่มเห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองได้ขับเคลื่อนการจัดการป่าต้นน้ำเสื่อมสภาพตามนโยบายกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช เช่น การจัดตั้งคณะทำงานระดับพื้นที่อนุรักษ์ การกำหนดแผนแม่บทเพื่อใช้ในการบริหารจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำเสื่อมสภาพ 5 ปี โดยคัดเลือกพื้นที่นำร่องตามศักยภาพ/สภาพปัญหาของชุมชน 2 ชุมชน คือ บ้านแม่สะแง๊ะ และบ้านขุนก่อง เพื่อเปรียบเทียบเป็นกรณีศึกษา นำเสนอแผนผ่านการพิจารณาความเห็นชอบโดยคณะทำงานบริหารจัดการระดับพื้นที่อนุรักษ์และนำเสนอแผนต่อต้านสังคมโดยรวมถึงคณะอนุกรรมการป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่า (คปป.จ.ลำพูน)

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำพูนรับทราบการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองและสนับสนุนให้โครงการบริหารจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำเสื่อมสภาพบนพื้นที่สูงชัน บรรจุเข้าในแผนพัฒนาจังหวัดลำพูนปีงบประมาณ พ.ศ. 2561-2564 ยุทธศาสตร์การพิทักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กลยุทธ์ให้คนอยู่กับป่า พึ่งพากันอย่างมีความสุข ผ่านในการ

ประชุมคณะกรรมการป้องกันและปรามการตัดไม้ทำลายป่า (คปป.จ.ลำพูน) ทั้งนี้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองจะดำเนินการแบบบูรณาการทุกกลุ่มน้ำในยุทธศาสตร์ที่ 1 การสร้างความเข้าใจทุกภาคส่วน : กิจกรรมประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจแก่ชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และยุทธศาสตร์ที่ 2 จัดระเบียบคน จัดระเบียบพื้นที่ : กิจกรรมการสำรวจข้อมูลพื้นที่ถือครองของราษฎร

4.3.2 ถนนสู่เป้าหมาย แบ่งได้ 4 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 เตรียมคน เตรียมข้อมูล เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม การประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจ Village Profile การสร้างภาคีเครือข่าย ระยะที่ 2 ร่วมเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงกับชุมชนและเครือข่ายแบบบูรณาการติดตามความก้าวหน้า ระยะที่ 3 ประเมินผลการดำเนินโครงการ และระยะที่ 4 ติดตามผลกระทบ

4.3.3 10 ปี กับบทเรียนในการสร้างการมีส่วนร่วม พ.ศ.2550 นายผจญ จอมทัน หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองในตอนนั้น และทีมงานพยายามค้นหาคำตอบว่าทำอย่างไร จึงจะสามารถทำงานร่วมกับชุมชนได้ ทำอย่างไรจึงจะได้ใจชุมชน ในฐานะส่วนราชการที่รับผิดชอบพื้นที่อนุรักษ์ที่มีความเข้มข้นสูงสุดทางกฎหมาย (ห้ามคนเข้าใช้ประโยชน์) ที่ในพื้นที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าดำเนินการทำให้ เห็นความแตกต่างในการทำงานของส่วนราชการกับ NGO เวลานั้น NGO คิดอะไร ทำอะไร ทำไมชาวบ้านจึงศรัทธาเชื่อถือ หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองจึงคิดหาคำตอบ ชื่อตำราวิชาการทำงานของ NGO และหารือกับทีมงาน คำตอบคือเราต้องสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน แต่จะทำอย่างไร ยังไม่มีคำตอบ เวลานั้นทุกคนตั้งใจแล้วว่าถ้าจะดูแลป่า ต้องทำให้ประชาชนเป็นพวกเดียวกับป่าไม้

ปลายปีพ.ศ.2550-2555 เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองพลิกบทบาทสู่การเป็นนักสร้างการมีส่วนร่วมด้วยการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เพื่อเข้าสู่ปฏิบัติการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร ระยะเวลา 80 ชั่วโมง ใช้เวลาในช่วงวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ในการดำเนินการ เริ่มลงพื้นที่ปฏิบัติการ 6 ชุมชน เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในพื้นที่ร่วม 100 ปี ในท้องที่ตำบลทากาศและตำบลทาแม่ลอบ กระบวนการมีส่วนร่วมเริ่มต้นจากการร่วมกับชุมชนวิเคราะห์สภาพปัญหา ระบุความต้องการเป้าหมายและทิศทางในการจัดการทรัพยากรร่วมกับเจ้าหน้าที่ กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ การจัดตั้งคณะกรรมการดูแลรักษาป่า การกำหนดระเบียบกติกาในการใช้ทรัพยากร การลาดตระเวนร่วมกับเจ้าหน้าที่ โดยมีเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองเป็นที่เลี้ยงคอยติดตาม ดูแล และให้คำแนะนำ รวมไปถึงการเจรจาเพื่อหาข้อยุติเมื่อชุมชนมีปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นโยบายที่เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำหน่วยพิทักษ์ป่าทุกคนต้องดำเนินการ คือ การปฏิบัติการมวลชนสัมพันธ์เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจกับชุมชนว่าป่าไม้คือเพื่อนประชาชน ยามที่ชุมชนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองเกิดวิกฤติจากภัย

ธรรมชาติป่าไม้จะเป็นหน่วยงานแรก ๆ ที่เข้าถึงพื้นที่เสมอ จนมีเสียงสะท้อนจากชุมชนว่า เมื่อก่อนเจอป่าไม้เรามักจะหลบให้ป่าไม่ยอมยกพบปะพูดคุยด้วย แต่ทุกวันนี้มีเรื่องอะไรสารทุกข์สุกดิบ ปัญหาต่าง ๆ เราคุยกันได้

หลังการลาดตระเวนป่าร่วมกับประชาชน คือ การวางแผนด้านการจัดการพื้นที่กรณีบ้านแม่สะแงะ หมู่ 15 หลังมีการตรวจสอบพื้นที่ร่วมกันนำไปสู่การที่ประชาชนคืนพื้นที่ทำกินเพื่อปล่อยคืนให้เป็นป่า เมื่อมีการตรวจสอบภาพถ่ายทางอากาศติดกับปัจจุบันเปรียบเทียบกันทำให้ทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านในพื้นที่ตะลึงกับผลงานของตนเอง พื้นที่ที่เคยโล่งเตียนกลับฟื้นคืนสภาพกลายเป็นป่ารวม 6,000 ไร่

การทำงานใช้จระบาปรีน แม้กระบวนการมีส่วนร่วมจะถือเป็นนโยบายหลักของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง แต่ไม่ใช่ทุกคนจะสามารถปฏิบัติงานด้านการมีส่วนร่วมได้เต็มร้อย วัฒนธรรมการทำงานและบทบาทของการเป็นผู้ปราบปรามที่สั่งสมยาวนาน ลักษณะของงานที่สามารถนับผลงานเป็นจำนวนคดีที่ชัดเจนในระยะปีต่อปี ทำให้เจ้าหน้าที่เลือกปฏิบัติเป็นนักปราบปรามมากกว่าเป็นนักส่งเสริมการมีส่วนร่วม “เดี๋ยวก็จับ เดี่ยวก็พูดดีทางที่ตีผมขอเลือกทำงานปราบปรามดีกว่า ส่วนงานส่งเสริมการมีส่วนร่วมน่าจะมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติด้านนี้โดยเฉพาะ...” กระบวนการฝึกอบรมและกระบวนการปฏิบัติงานในพื้นที่ต้องมีวิธีการที่สร้างสรรค์เพื่อให้นักในองค์กรเห็นคุณค่าของพลังแห่งการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง รวมถึงการสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานให้กับเจ้าหน้าที่องค์กรหลายๆครั้งเจ้าหน้าที่มักจะพูดเสมอว่า “ทุกวันนี้อยู่กับใจล้วนๆ”

ตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา สิ่งที่คุณของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองใช้เป็นนโยบายในการปฏิบัติงาน คือ การสร้างการมีส่วนร่วม เป็นแนวทางที่เริ่มเห็นผล คือ การทำงานร่วมกับชุมชนบ้านแม่สะแงะ

4.3.4 บทเรียนสำคัญ

“การมีส่วนร่วมจะกระทำได้อาศัยเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนที่จะสร้างการมีส่วนร่วมกับใครภายในองค์กรเองต้องมีความเข้าใจและตระหนักในพลังของการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ด้วย”

“อยากได้ใจเขา (ชุมชน) ต้องสร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ”

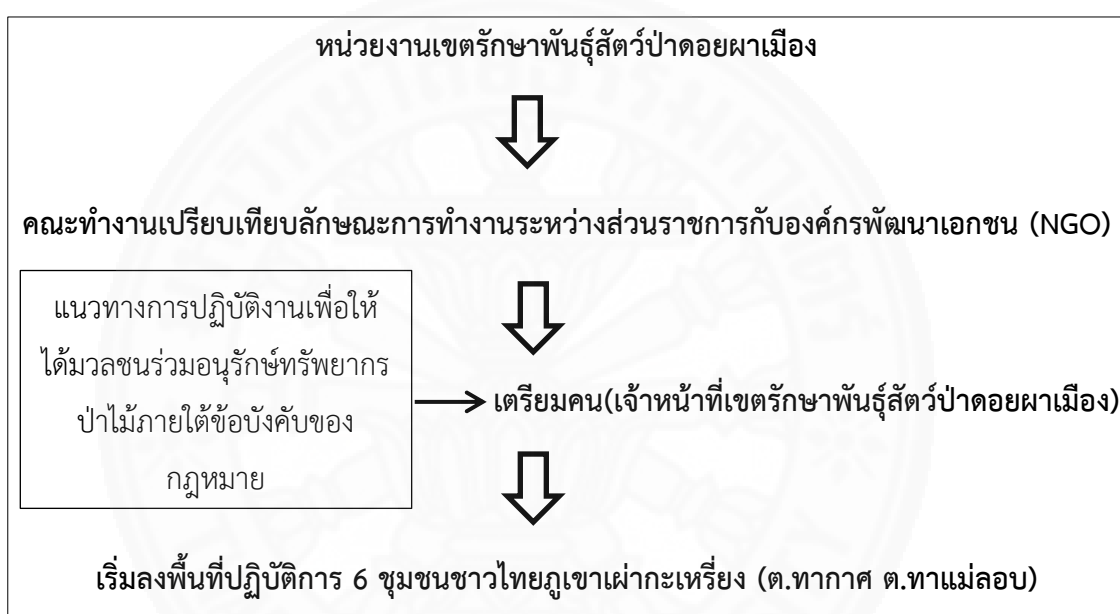
“ความตระหนักในคุณค่าทรัพยากรและความเข้มแข็งชุมชน คือ ปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีผลต่อความสำเร็จ ล้มเหลว ในการสร้างการมีส่วนร่วม”

“ผลของการมีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ คือ ความภาคภูมิใจของผู้เชื่อมั่นและศรัทธาในกระบวนการมีส่วนร่วมและเหนือความภาคภูมิใจ คือ ผืนป่าที่ฟื้นคืนมาโดยสันติวิธี”

“ไม่มีใครต้องการให้เกิดภัยธรรมชาติ เราต้องใช้ภัยธรรมชาติเป็นครูที่จะสอนเรา”

“คนที่ไร่ที่อยู่ที่ทำกินก็ต้องรู้สึกว่าการรักษาป่า คือ ศัตรูขัดขวางความสุขของพวกเขา ฉะนั้นป่าก็เป็นที่ต้องห้าม ขัดประโยชน์ของพวกเขาไร่ที่ดิน ทางเลือกเดียว คือ ทำให้ป่าที่อยู่เป็นทางหา กินของพวกเขา โดยมีคนของทางราชการช่วยจัดและดูแลผลประโยชน์ของพวกเขาไร่ที่อยู่ และผลดีเลิศ ของส่วนรวม คือ น้ำ ซึ่งจำเป็นต่อชีวิตที่สุด”

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปเป็น Flowchart มีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 4.73 แนวทางการปฏิบัติงาน

จากการสังเกต พูดคุยกับชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ในประเด็นการทำงานของเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองพบว่าในอดีตชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ที่มีความไม่ลงรอยกัน ในหลายเรื่อง เช่น การถางป่าเพื่อปลูกข้าวไร่ การตัดไม้ การเก็บของป่า ล่าสัตว์ เพื่อบริโภคนั้น ชาวบ้านได้รับการสั่งห้ามจากเจ้าหน้าที่ บ่อยครั้งจึงเกิดข้อพิพาทกัน รวมถึงการรับสินบนของเจ้าหน้าที่ ในอดีต ปัญหาความไม่ลงรอยกันสะสมมายาวนาน มีการสั่งย้ายเจ้าหน้าที่หลายครั้ง แต่เจ้าหน้าที่และชาวบ้านก็ไม่สามารถทำงานร่วมกันได้ จนกระทั่งมีการสั่งย้ายเจ้าหน้าที่มาประจำการที่หน่วยพิทักษ์ป่าป่าเลา ชาวบ้านนิยมเรียกหัวหน้าพนมหรือหัวหน้าอ้วน การทำงานของเจ้าหน้าที่และชาวบ้านจึงเริ่มเปลี่ยนไป แต่ไม่ง่ายเลยกับการลบภาพความทรงจำเก่าของชาวบ้านเรื่องการรับสินบนของเจ้าหน้าที่ และข้อห้ามต่าง ๆ ในอดีตที่ชาวบ้านถูกสั่งห้ามจากเจ้าหน้าที่ คณะทำงานชุดใหม่จึง

ต้องใช้ระยะเวลายาวนานในการสร้างความไว้วางใจกับชาวบ้าน จึงจะทำงานร่วมกันกับชาวบ้านได้ในปัจจุบัน กระบวนการต่าง ๆ นั้น มีรายละเอียด ดังนี้

(1) เข้าไปเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน การทำงานในอดีตชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐเกิดความขัดแย้งกันบ่อยครั้ง เพราะทิศทางการปฏิบัติมิได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การเข้าไปกินนอนในชุมชนเป็นระยะเวลาหนึ่งจะทำให้รู้ เห็น เข้าใจถึงวิถีชีวิตชาวบ้านมากขึ้น เจ้าหน้าที่ท่านหนึ่งกล่าวว่า “ผมมีความสงสัยว่าทำไม ชาวบ้านถึงเกลียดเรานัก ช่วงแรกแทบไม่มองหน้ากัน เมื่อความสงสัยมากขึ้น ผมจึงตัดสินใจเดินเข้าไปถามชาวบ้าน จึงรู้ว่าเหตุผลมันคืออะไร ผมคิดว่าการที่เราต้องการจะเข้าใจอะไรซักอย่างคงต้องเข้าไปสัมผัสด้วยตัวเอง จึงตัดสินใจเข้าไปพักแรมในชุมชนเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง ผมอยากรู้ว่าทำไมชาวบ้านถึงทำแบบนั้น แบบนี้ ผมถึงได้รู้ว่ามันเป็นวิถีชีวิตของชุมชนอยู่กับปากก็คงต้องเข้าป่า แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านก็ไม่ใช่การทำลายป่า...”

(2) ปฏิบัติเหมือนเป็นคนครอบครัวเดียวกัน ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เข้าไปปฏิบัติหน้าที่กับชุมชนให้เหมือนกับว่าเราเป็นสมาชิกชุมชนคนหนึ่ง มิใช่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ถอดบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐทิ้งไว้เวลาเข้าไปในชุมชน เพียงให้เกิดการเท่าเทียม เข้าถึงชุมชน เจ้าหน้าที่ท่านหนึ่งกล่าวว่า “...การจะเข้าไปทำงานกับชุมชนนั้น ต้องเข้าไปแบบคนธรรมดา ชาวบ้านไม่ชอบให้เจ้าหน้าที่เข้าไปแบบวางอำนาจ การทำงานร่วมกันแบบพี่แบบน้อง ชาวบ้านจะรู้สึกสบายใจมากกว่า...”

(3) ให้ชุมชนจัดการตนเองก่อนนำกฎหมายเข้าไปบังคับใช้ หากชุมชนมีปัญหาในเรื่องการตัดไม้ทำลายป่า ถ้าสัตว์ป่าออกมาขายนอกชุมชน อันถือเป็นการผิดต่อกฎหมายนั้น ให้ชุมชนใช้ระบบการจัดการของชุมชนเอง เช่น การบอกกล่าว หากมิได้ผลเจ้าหน้าที่ค่อยสวมบทบาทความเป็นเจ้าหน้าที่เข้าไปจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นนั่นเอง

(4) ให้โอกาสผู้กระทำความผิด ในการกระทำผิดต่อกฎหมายภายในชุมชนนั้น อาจจะมีสาเหตุมาจากการไม่รู้กฎหมาย หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ดังนั้นจึงให้โอกาสในการไม่ปฏิบัติพฤติกรรมอันผิดต่อกฎหมายซ้ำอีก โดยให้คนในครอบครัวผู้กระทำความผิด ผู้นำชุมชน เข้าไปบอกกล่าว ห้ามปราม บุคคลนั้น ๆ หากเกิน 3 ครั้ง ให้ดำเนินคดีตามกฎหมายนั้น ๆ

(5) มองหาผู้นำชุมชนที่แท้จริง ในการทำงานกับชุมชนนั้น ๆ จะต้องพยายามมองหาผู้นำชุมชนที่แท้จริง ต้องการการทำงานร่วมกัน มีวิสัยทัศน์ และมีทัศนคติที่เปิดกว้าง เพื่อจะได้เกิดการบอกต่อ และเกิดกระบวนการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชุมชนอย่างแท้จริงและต่อเนื่อง

(6) ร่วมหาคำตอบและแก้ไขปัญหากับชาวบ้าน ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะจะทำให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้าใจปัญหาของชุมชนมากขึ้น พร้อมทั้งหาแนวทางแก้ไขปัญหาลงไปพร้อม ๆ กันกับชุมชนเพื่อเป็นส่วนหนึ่งกับชุมชนและเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาที่ไม่ขัดต่อกฎหมายนั้น ๆ

(7) ปรับใช้กฎหมายให้เข้ากับบริบทชุมชนนั้น ๆ กฎหมายจะถูกนำมาใช้เมื่อมีผู้กระทำให้เกิดขึ้นในที่นั้น ๆ ซึ่งกฎหมายบางมาตรายังมีความทันสมัยอยู่เสมอ สามารถปรับใช้ได้ทุกยุคทุกสมัยและเหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ ขึ้นอยู่กับผู้ใช้กฎหมายจะนำมาปรับใช้ในรูปแบบใดอย่างไร

(8) เป็นองค์กรที่เลี้ยงให้ชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐเปรียบเสมือนพี่เลี้ยงที่คอยให้คำแนะนำด้านกฎหมายต่อชุมชน ว่าสิ่งไหนที่ชุมชนปฏิบัติแล้วขัดต่อกฎหมายหรือไม่อย่างไร พร้อมทั้งหาแนวทางหรือทางเลือกให้กับชุมชนด้วย ไม่ตัดทางเลือกแต่ต้องเพิ่มทางเลือกใหม่ให้กับชุมชน

(9) ร่วมกิจกรรมและส่งเสริมกิจกรรมชุมชนสม่ำเสมอ เจ้าหน้าที่รัฐต้องร่วมกิจกรรมชุมชน ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับหน่วยงานตนหรือไม่ก็ตาม เพราะถือเป็นการอยู่เคียงข้าง ดูแลชาวบ้าน และเป็นสมาชิกชุมชนอีกคน ชุมชนต้องเปรียบเสมือนบ้านอีกหลังของคณะทำงาน

(10) ใช้หลักการทำงานของ NGO ดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่โดยการเน้นพัฒนาคน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่เอาเปรียบ เข้าใจ เข้าถึง ชุมชนอย่างแท้จริง ไม่แฝงผลกำไร

(11) สัจจะ เสียสละ เป้าหมาย และความจริงใจ ภาระบวรการทำงานกับชุมชนนั้น ต้องยึดถือคำพูดเป็นหลักพูดคำไหนคำนั้น รับปากชาวบ้านอย่างไรไว้ ต้องทำให้ได้ ถือความจริงใจต่อคนในชุมชนเป็นที่หนึ่ง เสียสละเวลาเพื่อมาเรียนรู้ชุมชนและทำงานร่วมกับชุมชน มีเป้าหมายในงานพัฒนาพื้นที่ที่สามารถเกิดผลงานให้ชาวบ้านเห็นเชิงประจักษ์ได้จริง ไม่ขายคำพูดเพียงอย่างเดียว

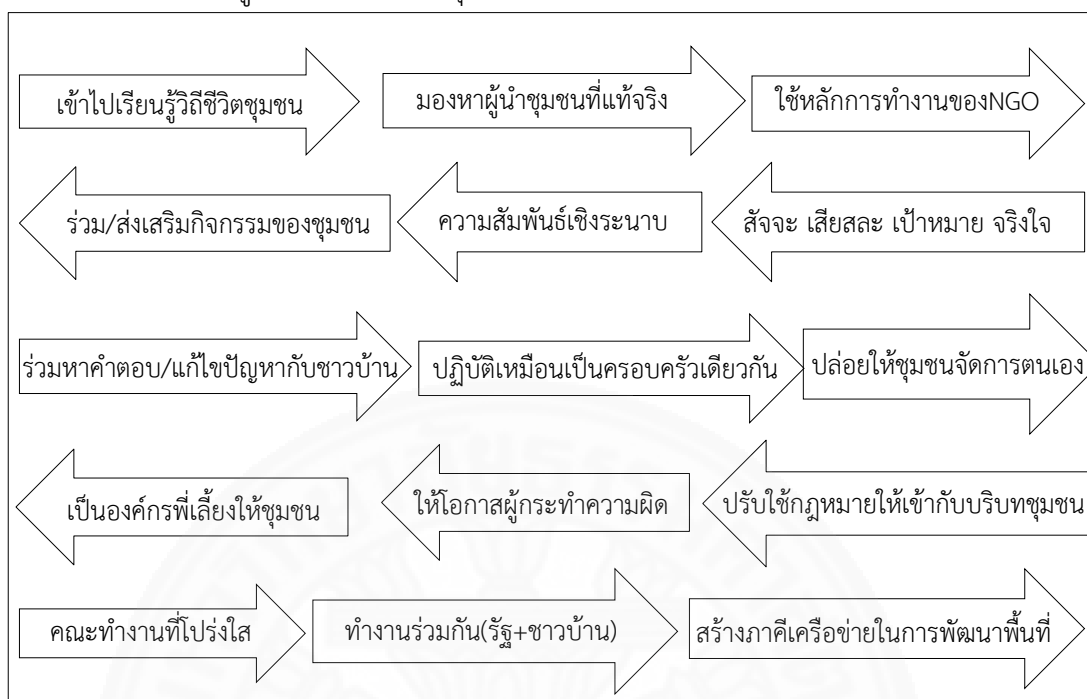
(12) ความสัมพันธ์เชิงระนาบ เข้ากับชาวบ้านด้วยวิธีการสร้างความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ ถอดบทบาทหรือความเป็นเจ้าหน้าที่ออกไป แล้วเข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านแบบบุคคลธรรมดาคนหนึ่ง

(13) คณะทำงานที่โปร่งใส ชาวบ้านยึดถือความซื่อสัตย์ของเจ้าหน้าที่เป็นสำคัญ สังเกตการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ดังนั้นคณะทำงานต้องมีความโปร่งใสในการทำงาน ไม่รับสินบน หรือเอาเปรียบชาวบ้าน ต้องให้คำแนะนำ ชี้แจงชาวบ้าน

(14) การทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้าน กิจกรรมที่ทำร่วมกันที่เห็นได้ชัดเจน คือ การเดินลาดตระเวนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองกับคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บ้านแม่สะแ้งะ กิจกรรมนี้จะทำให้ชาวบ้านมองเห็นปัญหาของเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่มองเห็นปัญหาของชาวบ้าน ต่างฝ่ายต่างเห็นมุมมองของอีกฝ่าย แต่กระบวนการที่สำคัญคือการรับฟังปัญหาที่เปิดกว้าง และพร้อมแก้ไขปัญหาร่วมกัน

(15) ภาวศึเครือข่ายในการพัฒนาพื้นที่ ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่สร้างกิจกรรมร่วมกัน เพื่อดึงหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ เพื่อสร้างเครือข่ายที่หลากหลายและเข้มแข็ง ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาอันพอสมควร

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปเป็น Flowchart มีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 4.73 กระบวนการทำงานของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่

กระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมื่อนั้น ต้องอาศัยระยะเวลาในการสร้างความเข้าใจและไว้วางใจซึ่งกันและกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้าน ข้อสำคัญในการทำงานร่วมกันของทั้งสองฝ่ายคือการยอมรับฟังปัญหาของอีกฝ่าย รวมถึงเรื่องของความซื่อสัตย์ กระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่เน้นให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของปัญหา รวมแก้ไขปัญหาด้วยกัน ใช้หลักการทำงานตามแนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นของ โกวิท วัฒนกุล ในหัวข้อ 6 หลักการที่ใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น เน้นใช้หลักประชาธิปไตยชุมชนในการทำงาน คือ การรับฟังความคิดเห็นรอบด้าน ปรีชา หรือ ถกแถลงปัญหาด้านต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงการนำกฎหมายมาบังคับใช้กับชุมชนให้มีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ตามหลักการบริหารจัดการที่มีความยืดหยุ่นสูง เพื่อลดความขัดแย้งของเจ้าหน้าที่และชุมชน โดยเจ้าหน้าที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้ใช้ศักยภาพของชุมชนด้านทุนทางวิถีชีวิต วัฒนธรรม พิธีกรรม ตามหลักการใช้ทุนที่มีในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

4.4 การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ภายในชุมชน

ชุมชนบ้านแม่สะแงะเป็นหมู่บ้านชนเผ่าปกากะญอที่มีความสำคัญกับเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การถ่ายทอดผู้นำชุมชนในระบบเครือญาติ มีพัฒนาการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้กับคนรุ่นใหม่ภายในชุมชนจึงเป็นเรื่องที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ โดยผ่านกระบวนการของวิถีชีวิต วัฒนธรรม การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้มีความต่อเนื่องของกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.4.1 ดึงเข้ามามีบทบาท ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมปฏิบัติจริง เปิดโอกาสหรือสร้างพื้นที่ให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามาสัมผัสสถานการณ์การทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เช่น ดึงเข้าไปเป็นคณะกรรมการป่าไม้ เพื่อเรียนรู้งาน และเสริมสร้างพลังในการทำงานของคนรุ่นเดิม

4.4.2 เวที เวทีประชาคม เวทีเสวนางานวิจัยท้องถิ่น ประชุมประจำเดือนหรือวาระต่าง ๆ เพื่อเป็นการฝึกให้คนรุ่นใหม่กล้าแสดงความคิดเห็น เปิดทัศนคติใหม่ ๆ ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มคนหลายรูปแบบ องค์กรใหม่ ๆ

4.4.3 แนะนำ โน้มน้าว ผู้นำชุมชน ผู้นำกระบวนการพยายามพูดคุย ดึงให้คนรุ่นใหม่เข้าร่วมกระบวนการในการทำงาน อาจจะไม่มาร่วมทั้งหมดในทุกขั้นตอน แต่ค่อย ๆ พยายามดึงเข้าร่วมไม่มากนักน้อย เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกเข้าไปในจิตใจ จากการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่าในการประชุม เวทีเสวนาแต่ละครั้งจะพบว่า เด็ก เยาวชน ทั้งชาย หญิง ผู้นำชุมชนต่างชักชวนแนะนำให้เข้าร่วม ซึ่งในการประชุมทุกครั้งจะพบเจอหรือเห็นภาพการเข้าร่วมประชุมของเด็ก และเยาวชนอย่างสม่ำเสมอ

4.4.4 การจัดการทรัพยากร การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเดิมที่ชุมชนร่วมทำกันมาเพื่อเป็นแนวทางให้กับคนรุ่นใหม่ได้สานต่อและพัฒนาระบบคิดต่อไปในอนาคต ซึ่งกล่าวถึงในหัวข้อที่ 4.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนภายในชุมชน

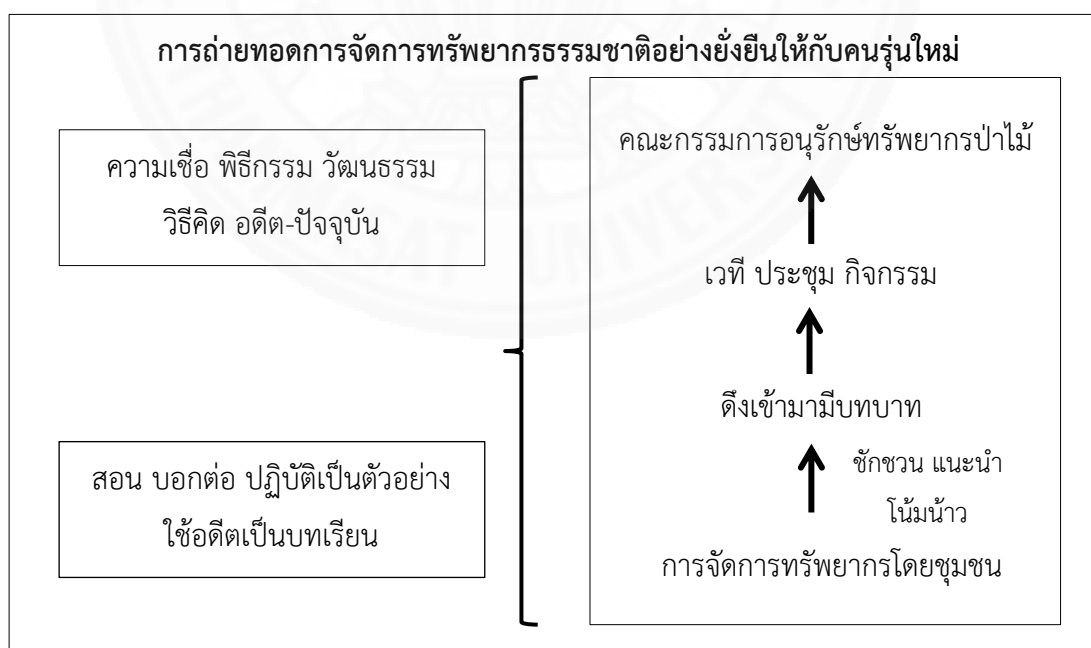
4.4.5 คณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พยายามดึงคนรุ่นใหม่เข้าร่วมให้มากที่สุดเพราะจะได้เข้าไปถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น นับวันคนรุ่นใหม่จะเข้าป่าน้อยขึ้น คนรุ่นเก่า ๆ จะลดลงเรื่อย ๆ การฝึกคนรุ่นใหม่ถือเป็นการเตรียมคน เตรียมความพร้อมในการจัดการทรัพยากรในอนาคต ปัจจุบันคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของบ้านแม่สะแงะ ในอดีตมีจำนวน 25 คน ลดลงเหลือ 23 คน และในปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 19 คน ได้แก่ พ่อหลวงแก้ว พ่อหลวงตา ผู้ช่วยดาว นายรัฐพล นายวิเชียร นายบิกเสาร์ นายเมืองดี นายเสาร์ นายศุภชัย นายกิตติชัย

นายหล้า นายธีรวัฒน์ นายคำน้อย นายชาติชาย นายสมชาย นายทวี นายหล้า และนายแดง ถ้าสมาชิกคนไหนอยากถอนตัวออกไปก็สามารถถอนได้เลย เนื่องจากการทำงานในส่วนนี้ต้องอาศัยการมีใจรัก ถ้าหากใจไม่อยู่แล้วก็ไม่มีประโยชน์ และทางกลุ่มพยายามให้โอกาสคนรุ่นใหม่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการ และที่สำคัญบุคคลที่จะเข้ามาต้องมาด้วยความเต็มใจที่จะทำงาน พ่อหลวงแก้ว. ผู้ใหญ่บ้าน. (10 พฤษภาคม 2560). สัมภาษณ์. และ ผู้ช่วยดาว. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน. (9 เมษายน 2560). สัมภาษณ์.

4.4.6 สอน บอกต่อ ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง ใช้อดีตเป็นบทเรียน ใช้ระบบการถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่นผ่านวิธีการสอน บอกต่อ ปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง รวมถึงการเล่าถึงภาพในอดีตเรื่องสถานการณ์ป่าไม้ที่คนรุ่นเก่าได้ประสบปัญหา และร่วมแก้ไขสถานการณ์นั้นมาได้ เพื่อให้คนรุ่นใหม่เห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่สร้างมายาวนาน ให้คุณค่าเกิดขึ้นในใจของสมาชิกชุมชนต่อไป

4.4.7 ความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม วิธีคิด ที่สั่งสมมาแต่อดีต ใช้สิ่งเหล่านี้เป็นวิธีที่ทำให้คนรุ่นใหม่เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยธรรมชาติชีวิตที่ต้องดำเนินในทุกวัน โดยผ่านการถ่ายทอด ปลูกฝัง เรียนรู้ไปตามกระบวนการของชุมชน จนสิ่งเหล่านั้นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเดิมเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในตัวของมันเอง เช่นในอดีต

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปเป็น Flowchart มีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 4.74 การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่

การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่ของชุมชนบ้านแม่สะแงะนั้น ใช้พื้นฐานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนมีและปฏิบัติกันอยู่แล้ว โดยผู้นำ ผู้อาวุโส พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย พยายามชักชวน แนะนำ โน้มน้าวคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีบทบาทในเรื่องการจัดการทรัพยากร ผ่านการปฏิบัติจริง เวที ประชุม หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น และดึงเข้ามามีบทบาทในการเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้กระบวนการทำงาน ปรับกระบวนการทำงานให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันในมุมมองของคนรุ่นใหม่ และเรียนรู้ระบบการจัดการที่ดีที่ชุมชนปฏิบัติมายาวนาน ถือได้ว่าเป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอีกวิธีการหนึ่ง กระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของระบบความเชื่อ พิธีกรรม และวัฒนธรรมของชุมชน เรียนรู้วิถีชีวิตตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน ผ่านการสอน บอกต่อ ปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง และใช้บทเรียนในอดีตเรื่องภัยธรรมชาติเป็นบทเรียนให้สิ่งเหล่านั้นไม่เกิดซ้ำอีก เพื่อให้เกิดผู้นำยุคใหม่ที่มีการเชื่อมต่อกับรุ่นสู่รุ่น เกิดการทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ที่กล่าวถึงการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ การเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็น การเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต วัฒนธรรม หรือวิถีธรรมชาติ โดยยึดหลักการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นสำคัญ

กรอบแนวคิดในการศึกษาและวิเคราะห์ครั้งนี้ คือ แนวคิดพื้นฐานทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น และแนวคิดการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดลำพูน ทั้ง 3 แนวคิดกล่าวถึงการจัดการตนเองของชุมชน ขับเคลื่อนจากทุนของชุมชนที่มีบนพื้นฐานของระบบธรรมชาติที่สมดุล จากการสังเกต พูดคุยกับชาวบ้าน สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชนตลอดระยะเวลาปฏิบัติงานสนามผู้ศึกษาที่ได้อธิบายบางส่วนแล้วในบทที่ 3 และ 4 สามารถสรุปได้ว่า ชุมชนบ้านแม่สะแงะมีพื้นฐานการจัดการตนเองภายในชุมชนตามกรอบแนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ทั้ง 4 องค์ประกอบ คือ 3 กลไกหลักที่กล่าวถึงกลุ่มแกนนำ อาสาสมัคร และสมาชิกของชุมชน ซึ่งตัวผู้นำของชุมชนและชาวบ้านต่างมีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับแนวคิดนี้ โดยหลักการบริหารจัดการภายในชุมชนนั้นจะสอดคล้องกับ 6 หลักการ ที่ผู้นำชุมชนใช้ในพื้นที่คือเรื่องของการใช้หลักการประชาธิปไตยด้านความคิดเห็น การจัดการปัญหาในชุมชนที่ต้องใช้ความยืดหยุ่นเพราะอยู่กันแบบระบบเครือญาติ การแบ่งโซน คุ่มละแวกของชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกในการแบ่งหน้าที่ ใช้ทุนที่ชุมชนมีเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ตรงตามแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการจัดการทรัพยากรนั้นกลุ่มหรือผู้นำที่ทำได้ต้องมีความเข้มแข็งและต่อเนื่อง มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน และนอกชุมชน มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการปรับแนวคิดของคนในชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ในความเข้าใจที่ตรงกัน ยึดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลักในการ

ทำกิจกรรมหรือสร้างกฎ ระเบียบ ข้อตกลงต่าง ๆ ในชุมชน และเครื่องมือสำคัญที่ผู้นำชุมชนพยายามสร้างให้เกิดในชุมชนและนำมาใช้ได้จริงคือ องค์กรประกอบ 7 เครื่องมือ ตามแนวคิดการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ที่กล่าวถึงการใช้ศีล 5 หรือคุณธรรมของคนในชุมชน ระบบเครือข่ายที่นำมาใช้ในกระบวนการใกล้เคียงและถ่ายทอดความรู้ แผนแม่บทชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน กลุ่มหรือเครือข่ายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กฎระเบียบกติกาในชุมชนทั้งการอยู่ร่วมกัน และการใช้ทรัพยากรตามหลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการเก็บข้อมูลชุมชนและนำมาวิเคราะห์ผ่านงานวิจัยท้องถิ่นเพื่อให้ตรงกับสภาพความเป็นจริงของพื้นที่และใช้ในงานพัฒนาต่อไป

จากการสังเกตและร่วมกิจกรรมกับชุมชนของผู้ศึกษาพบว่าในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้นจะเกิดการรวมพลของคนตามหลักแนวคิดการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรม: วิถีครอบครัว งานหน้าหมู่บ้าน สู่หลักธรรมาภิบาล ของครอบครัววิชัย หัวใจสำคัญของหลักการนี้คือ ความศรัทธา ความซื่อสัตย์ (ไม่คดโกง) แรงคน ในการทำงานหรือกิจกรรมเพื่อส่วนรวมของชุมชนต่าง ๆ นั้น ชาวบ้านยึดความศรัทธา ความซื่อสัตย์ รวมถึงพี่น้องปกากะญอหมู่บ้านข้างเคียงด้วย ทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรมที่ต้องใช้คนเยอะ ทุกหมู่บ้านจะมาช่วยกัน ช่วยออกแรง ช่วยแบ่งปันอาหารการกิน เคยมีชาวบ้านเล่าว่า “แต่ก่อนเราช่วยกันขุดถนนเข้าหมู่บ้าน เหมือนมันจะเป็นไปไม่ได้แน่ แต่มันเป็นไปแล้ว เราประสบความสำเร็จ ทุกวันนี้เรามีถนนใช้แล้ว หากเล่าถึงอดีตเวลามีคนเจ็บป่วยมาก ๆ เราจะช่วยกันแบกหาม ไปส่งโรงพยาบาล ใครเหนื่อยก็เปลี่ยนกันแบก เราทำมันด้วยใจล้วน ๆ เรามันพี่น้องเดียวกัน ถนนนี้ก็เหมือนกันเราช่วยกันเราเชื่อว่าทุกคนต้องมาช่วยกัน ไม่ทิ้งกันแน่นอน” หากได้ร่วมกิจกรรมกับชุมชนจะพบว่าลึก ๆ แล้วชาวบ้านมีความศรัทธาในตัวเองและพี่น้องปกากะญอด้วยกันว่า เราจะไม่ทิ้งกัน เราจะช่วยกัน จนสิ่งนั้น ๆ จะสำเร็จ ในกิจกรรมใหญ่ เช่น ขุดถนนเข้าหมู่บ้าน เดินธรรมยาตรา ครอบครัววิชัย เพื่อหาปัจจัยมาสร้างถนนนั้น ชุมชนให้หลักความศรัทธาในครอบครัววิชัย เพื่อดึงคนจากภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย จนปัจจุบันมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาสร้างถนนช่วยชุมชน เช่น ช่วยออกแบบถนน ช่วยเรื่องวัสดุอุปกรณ์ แต่ยังคงความเป็นแนวคิดของครอบครัววิชัยอยู่ คือ การใช้แรงคนในชุมชนเป็นหลักในการสร้าง จากการนำแนวคิดของครอบครัววิชัยมาใช้ในการสร้างถนนที่เคยติดขัดก็เริ่มราบรื่นขึ้นมา ผู้นำท้องถิ่นท่านหนึ่งกล่าวว่า “ตั้งแต่แนะนำแนวคิดครอบครัววิชัยมาใช้ เวลาทำอะไรไปดู่ย้ายไปหมด อย่างแต่ก่อนห้ามตัดถนนเข้าชุมชน เพราะขัดต่อกฎหมาย แต่เดี๋ยวนี้ ผู้ใหญ่อนุมัติแล้วได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย เพราะหน่วยงานเห็นผลงานที่ชาวบ้านทำไว้ตอนที่ชาวบ้านเดินธรรมยาตราครอบครัววิชัยครั้งแรก ซึ่งประสบผลสำเร็จ...”

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านแม่สะแง๊ะ หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน” ผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชน โดยใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 7 เดือน ในการศึกษาวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ลักษณะโครงสร้างต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ ดังนี้

5.1.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนภายในชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีวิถีชีวิตของชนเผ่ากะเหรี่ยงที่สอดคล้องกับธรรมชาติ บริบททางกายภาพพื้นที่ที่ชุมชนตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอยู่ในบริเวณป่า แหล่งน้ำ ที่อุดมสมบูรณ์ตลอดมา ชาวบ้านแม่สะแง๊ะจึงมีวิถีชีวิตที่ดำเนินไปควบคู่กับทรัพยากรธรรมชาติมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ปัจจุบันสถานการณ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติทั้งจากคนภายในชุมชนที่มีประชากรที่เพิ่มขึ้น เกิดประชากรแฝงที่ไม่ใช่ชนเผ่าเดียวกันอาศัยในชุมชน เช่น การแต่งงานข้ามชาติพันธุ์แต่ยังพบไม่มากนัก อาณาเขตที่ตั้งชุมชนขยายเพิ่มขึ้น รวมถึงวิถีชีวิตที่ไม่ได้พึ่งเพียงทรัพยากรธรรมชาติอย่างเดียวแบบในอดีต และจากคนภายนอกชุมชนที่เข้ามาพึ่งพิงทรัพยากรภายในชุมชนในรูปแบบการค้าเชิงธุรกิจ ระบบการปกครองของภาครัฐที่เข้ามาควบคุมพื้นที่ตามกฎหมาย เพราะพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น แหล่งต้นน้ำ ป่าประเภทต่างๆ สัตว์ป่า ป่าจันทน์ต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชุมชนเกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อจัดสรรให้ทรัพยากรธรรมชาติมีใช้จนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน การจัดการดังกล่าว แบ่งได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามกฎหมาย

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามวิถีชุมชน ชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะมีวิถีการดำเนินชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในการพึ่งพาป่า กล่าวคือ วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ เช่น อาหาร ยารักษาโรค พิธีกรรม ความเชื่อ อาชีพ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินชีวิตของชุมชน เพราะทุกการใช้สอยต้องคำนึงถึงผลที่ตามมา คิดถึงอนาคตลูกหลาน ชุมชนมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติสูง ดังนั้นชุมชนจึงนำเอาสิ่งที่ชุมชนมีอยู่แล้วหรือทุนชุมชนที่มีมาปรับใช้ให้เป็นระบบ แบบแผน

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น โดยชุมชนไม่ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตหรือตัดทางเลือกในการดำเนินชีวิตของตนเองที่มีมาช้านานตามกระแสการอนุรักษ์ภายนอกชุมชน หลักการในการนำทุนชุมชนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรคือให้ชาวบ้านรู้สึกว่าจะไม่ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตแต่ทำวิถีชีวิตให้เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยระยะเวลาในการจัดการ วางแผนงาน เพื่อให้ได้เห็นผลที่สามารถนำมาใช้ได้จริง ทุนชุมชนที่นำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนคือ ผู้นำชุมชน เช่น ผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้ใหญ่บ้าน ที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล และลักษณะผู้นำสำคัญอื่น ๆ ของชาติพันธุ์ การแบ่งโซนพื้นที่ เช่น พื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่ทำกิน ซึ่งมีการแบ่งอยู่แล้วในอดีต แต่นำมาปรับให้ชัดเจน และเข้ากับบริบทของชุมชนมากขึ้น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรมที่ ที่กลมกลืนกับธรรมชาติ นิสัยของชุมชน ในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ให้ความรู้สึกที่ทุกคนเป็นเจ้าของและศรัทธาในธรรมชาติ ใช้ระบบอาวุโส เครือญาติ ในการถ่ายทอดวิธีการดูแลธรรมชาติและสร้างค่านิยมไปพร้อม ๆ กันบนฐานคิดว่าคุณค่าจากป่าให้อะไรเรา ให้คนรุ่นใหม่ซึมซับวิถีชีวิตที่เป็นมิตรกับป่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ โดยชุมชนเป็นผู้จัดการระบบคิด พัฒนาความรู้ด้วยตัวของชุมชนเองและมีหน่วยงานอื่นเข้ามาสนับสนุน และที่สำคัญสมาชิกในชุมชนรู้บทบาทหน้าที่ของตน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันทั้งคนและป่า

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามกฎหมาย กฎหมายที่ถูกนำมาใช้ให้เกิดการแบ่งหน้าที่ให้คนดูแลป่าแทนการให้คนออกจากป่า กระบวนการพัฒนาจึงพัฒนาไปพร้อม ๆ กับคุณภาพชีวิตของชุมชนและผืนป่า จนสภาพป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจ รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนจับต้องได้ ตัวกฎหมายที่นำมาบังคับใช้ไม่ยึดติดกับตัวอักษร แต่ชุมชนใช้จารีต วัฒนธรรม ของชุมชนมาเป็นตัวบังคับใช้ ทำให้เกิดการที่คนดูแลป่า แทนการอพยพคนออกจากป่า ด้วยวิธีการรบกวนให้น้อย ดูแลให้มาก กฎหมายจะถูกนำมาใช้เมื่อคนในชุมชนไม่สามารถจัดการปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติได้ เป็นบทลงโทษที่ไม่ใช้จารีตของชุมชนแล้ว ซึ่งกฎหมายที่ถูกนำมาใช้ในพื้นที่เมื่อชาวบ้านต้องการ เช่น พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535

5.1.2 กระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง ในกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านนั้น การพูดคุยกัน ทำความเข้าใจกัน พยายามทำระบบการพัฒนาพื้นที่จากพื้นฐานปัญหาของชุมชน ทำงานจากข้างล่างไปสู่ข้างบน ซึ่งสามารถสร้างรูปแบบการทำงานที่เข้าใจและแก้ไขปัญหามาได้จริง หลักการทำงานที่สำคัญได้แก่ การเข้าไปเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน พยายามลดบทบาทความเป็นเจ้าหน้าที่ของภาครัฐลงขณะทำงานกับชุมชน ร่วมกระบวนการคิด ค้นหาคำตอบ แก้ไขปัญหา และร่วมแลกเปลี่ยนแนวคิดกับ

ชาวบ้านอย่างตรงไปตรงมา เพื่อจะไปทราบถึงแนวคิด กระบวนการทำงาน มุมมองของทั้งสองฝ่าย คือ ชาวบ้านและรัฐ พยายามหาทางเลือกให้กับชาวบ้านมากกว่าการตัดทางเลือก ปฏิบัติงานร่วมกับชาวบ้านเปรียบเสมือนการทำงานของคนครอบครัวเดียวกัน ปรับใช้กฎหมายให้เข้ากับบริบทพื้นที่ชุมชน

5.1.3 การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนให้กับคนรุ่นใหม่

ภายในชุมชน ชุมชนบ้านแม่สะแง๊ะใช้การถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการให้คนรุ่นใหม่ซึมซับวิถีชีวิตที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ ใช้ระบบคิด การดำเนินชีวิตในแต่ละวันเป็นวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคต ถึงแม้ว่าปัจจุบันสมาชิกของชุมชนจะอพยพแรงงานไปทำงานนอกชุมชนแต่ชุมชนก็พยายามดึงคนกลุ่มนั้นเข้ามาร่วมกิจกรรมของชุมชน เรียนรู้วัฒนธรรมวิถีชีวิตดั้งเดิมเพื่อไม่ให้คนกลุ่มนั้นห่างหายหรือลืมว่าหากเราจะอยู่กับป่าให้มีทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนควรทำอย่างไร เอกลักษณ์นิสัยของชนเผ่ากะเหรี่ยงที่แม่สะแง๊ะคือ ไม่ชอบบทฤษฎีแต่ชอบเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงมากกว่า ทำให้เห็นมากกว่าการเล่าให้ฟัง หลักการสำคัญในการถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่ของที่นี่คือ การดึงให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีบทบาทในการจัดการด้านต่าง ๆ เพื่อเรียนรู้วิธีการ และเตรียมคน เตรียมความพร้อมในการพัฒนาชุมชนต่อไป เช่น เริ่มจากการดึงเด็กผู้ชายที่แต่งงานแล้วเข้ามาเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าของชุมชน โดยที่ตัวของคนรุ่นใหม่ก็ต้องให้ความสนใจ ไม่ใช่การบังคับเป็นการเปิดพื้นที่ให้เด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่ได้แสดงความคิดเห็น หรือเรียนรู้อาจจะผ่านกิจกรรมอื่น อาทิ เวทีเสวนางานวิจัยท้องถิ่น ประชุมประจำเดือน ผู้นำเชิญชวนให้เข้าร่วมเพราะจะได้เป็นการสร้างจิตสำนึกและนำเอาแนวความคิดสมัยใหม่มาปรับใช้กับแนวที่เดิมที่ชุมชนมีอยู่แล้ว ข้อสำคัญคือการสร้างคุณค่าร่วมเรื่องทรัพยากรธรรมชาติที่ดีที่เกิดขึ้นในใจของชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานภาครัฐ

(1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจจะเข้ามาส่งเสริมความมั่นคงด้านเศรษฐกิจของชุมชน เน้นการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติที่ชุมชนมี เช่น น้ำผึ้ง ครั่ง ไม้ไผ่ กะบก ผ้าทอกกะเหรี่ยง ปลุกพีชอินทรีย์ อาหารจากป่า ที่อาจจะสร้างความมั่นคงด้านอาชีพให้แก่ชุมชนได้ในอนาคต

5.2.2 ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

(1) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน เช่น ภูมิปัญญา วัฒนธรรม พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ชุมชนอาจจะมีการปรับใช้เข้ากับการเรียนรู้ของเด็กในชุมชนผ่านการเรียนในโรงเรียน เพื่อเพิ่มช่องทางในการถ่ายทอดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนต่อไป

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

- โกวิท พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บริษัทบพิศการพิมพ์.
- เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง. (2560). *เอกสารประกอบ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมืองกับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการมีส่วนร่วม*. ลำปาง: เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง.
- เทียม คมกฤต. (2508). *การป่าไม้ในประเทศไทย (Forestry in Thailand)*. พระนคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นภาพรณ หะวานนท์ และคณะ. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วีรวัฒน์ อธิประสาธน์ และคณะ. (2548). *การเมืองป่าไม้ไทย ยุคหลังสัมปทาน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- วิภา นำเจริญสมบัติ และเกื้อเมธา ฤกษ์พรพิพัฒน์. (2551). *'โมเดล รังผึ้ง' รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน*. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน: โรงพิมพ์รวมทวีผลการพิมพ์.
- สมพร อิศวิลานนท์. (2540). *เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: หลักและทฤษฎี*. นนทบุรี: เลิศชัยการพิมพ์.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน. *"วิถีครูบา วิถีงานหน้าหมู่บ้าน วิถีแห่งศรัทธา" สู่หลักธรรมมาภิบาล*. ปฏิทินล้านนาประจำปี 2560.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- เกษม จันทร์แก้ว. (2531). *แนวคิดพื้นฐานทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. สืบค้นจาก http://kukr.lib.ku.ac.th/db/kukr/search_detail/download_digital_file/23352/17265.
- กรมป่าไม้. (2553). "ของป่า". สืบค้นจาก http://www.forest.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=309.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (ม.ป.ป.). *ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource)*. สืบค้นจาก http://local.environnet.in.th/formal_data2.php?id=71.

- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (ม.ป.ป.). การจัดการป่าไม้ในประเทศไทย. สืบค้นจาก <http://www.dnp.go.th/research/Knowledge/MF-MGT.html>.
- ทวี สูงพนา และคณะ. (2557). แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนของชุมชนบานแมสะแง๊ะ. สืบค้นจาก http://beyond.library.tu.ac.th/cdm/compoundobject/collection/trf_or_th/id/29951/rec/16.
- พิมพ์จันทร์ แสงจันทร์ และคณะ. (2557). รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชน เขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท. สืบค้นจาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/crujournal/article/view/28827>.
- วัดบวรนิเวศวิหาร. (2512). เมื่อพระอาจารย์บุญนาคเที่ยวกรรมฐานและประวัติครูบาศรีวิชัย. สืบค้นจาก <http://beyond.library.tu.ac.th/cdm/ref/collection/cremation/id/1395>.
- สมชัย วินัยโกศล. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนมีส่วนร่วม:ความสำเร็จและล้มเหลว. สืบค้นจาก http://www.forest.go.th/community_development/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=205&Itemid=&lang=th.
- สมศักดิ์ กองอินทร์ และคณะ. (2540). รูปแบบการอ้างสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ป่าอนุรักษ์:กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติแม่เม็ก อำเภอแม่สอด จังหวัดเชียงใหม่. สืบค้นจาก http://www.forest.go.th/community_development/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=214&Itemid=&lang=th.
- สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า. (2549). เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง. สืบค้นจาก <http://web3.dnp.go.th/wildlifeweb/animConserveDepView.aspx?depld=10>.
- ศศิประภา แถวถาทำ และคณะ. (2553). การใช้ระบบสารสนเทศเชิงพื้นที่เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจ การพัฒนาแหล่งน้ำที่ชุมชนมีส่วนร่วมในกลุ่มน้ำย่อยแม่ชะนาถ กลุ่มน้ำแม่ทา จังหวัดลำพูน. สืบค้นจาก http://beyond.library.tu.ac.th/cdm/ref/collection/trf_or_th/id/28642.
- Sarakadee Magazine. (2558). ครูบาศรีวิชัย ศรีทธา อภินิหาร การเมือง. สืบค้นจาก <http://www.sarakadee.com/2015/07/11/kruba-srivichai/>.

ภาคผนวก

แนวคำถาม

กลุ่มผู้นำชุมชน(ทางการและทางธรรมชาติ)

1. เล่าเหตุการณ์ในการจัดการป่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ก่อนและหลังเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาชุมชน
2. ปัจจุบันชุมชนมีวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร เพราะอะไรถึงใช้วิธีนี้
3. แนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติปัจจุบันและอนาคต
4. รูปแบบการจัดการป่าแต่ละประเภทของชุมชน
5. การมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้านในการกำหนดกฎ ระเบียบ การใช้ป่าของชุมชน
6. หากชาวบ้านต้องการกำหนดรูปแบบการจัดการป่า ต้องทำอย่างไร
7. ทำอย่างไรให้เจ้าหน้าที่เชื่อว่าชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้
8. ชาวบ้านมีวิธีการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างไร
9. คนอยู่กับป่าได้ อยู่อย่างไร โดยวิธีการใด
10. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน
11. วิธีการส่งต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้กับคนรุ่นใหม่
12. ปัจจัยใดบ้างที่ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของป่าและการปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

บทสัมภาษณ์

กรณีพ่อหลวงตา ก่อนเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาในชุมชน ยังไม่มีการจัดการเรื่องป่าไม้ ฟังมีตอนพ่อหลวงตาเป็นผู้ใหญ่บ้าน ตั้งแต่หัวหน้าพนมเข้ามาในชุมชนเริ่มมีการทำงานร่วมกันมากขึ้น ก่อนหัวหน้าพนมเข้ามา ไม่มีแบบนี้ต่างคนต่างทำ (ทำนา ตัดไม้) เคยมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาในชุมชนหลายครั้ง แต่ทุกคนไม่เหมือนคนนี้ (หัวหน้าพนม) เจ้าหน้าที่ที่มีทั้งดีและไม่ดี เห็นแต่เงิน พอเห็นคนตัดไม้ก็มีแต่จะจับ เขาจ่ายเงินให้ก็กลับกันแล้ว แต่หัวหน้าพนมไม่เอาเงิน แก่ซื้อตรง ตรงไปตรงมา หัวหน้าพนมเข้ามาให้ความรู้ชาวบ้าน สร้างกระบวนการทำงานกับชาวบ้าน หัวหน้าพนมเข้ามาชวนชาวบ้านดูแลป่า สร้างเวทีพูดคุยกับชาวบ้าน ใครเอาไร่ ทำนาไกล ๆ ไกลต้นน้ำลำธาร ให้อलगมาก่อน

พอแก่ตัวไป ไรที่ระยะทางไกลคงไปลำบาก ต่อมาพ่อหลวงตานำแนวทางไปชี้แนะกับชาวบ้านต่อว่าจะไปทำแบบสมัยปู่ ย่า ตา ยาย ทำไม่ได้แล้ว สมัยนี้คนเริ่มทยอยลงมา เมื่อก่อนชาวบ้านไม่มีนา ทำข้าวไร่ แต่ไม่พอกิน พ่อหลวงตาเลยนำปัญหาเรื่องข้าวไม่พอกินไปปรึกษาหัวหน้าพนม ว่าชาวบ้านไม่มีที่นา จะเอาแรงเงาะ ชุด ดิน เพื่อทำแปลงนาก็ไม่ไหว ชาวบ้านบางคนถ้ามีนา ข้าวไรก็จะไม่นิยมทำกันแล้ว หัวหน้าพนมเลยนำเรื่องนี้ไปดำเนินการ พยายามหาแนวทางช่วยชาวบ้าน รถไถสำหรับปรับที่นาจึงเข้ามาทำแปลงนาให้ชาวบ้านได้ พอชาวบ้านมีที่นาเพิ่มขึ้น ก็ลดพื้นที่ทำข้าวไร่ไกลๆ แถวต้นน้ำ ต่อมาจึงแบ่งแนวเขตเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย ใช้การบวชป่าเป็นสัญลักษณ์กันแนวเขต โดยหัวหน้าพนมให้แนวทางชาวบ้าน ชาวบ้านต้องหาข้อตกลงร่วมกัน บางอย่างที่บ้านทำตาม รับฟัง เพราะชาวบ้านเห็นว่าที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาพูดให้ความรู้เป็นความจริง เริ่มแรกก็ไม่ค่อยเชื่อเพราะสมัยก่อนก็ไม่เห็นต้องทำ นานไปเริ่มเห็นผล ก็ทำตามกันมากขึ้น แต่พ่อหลวงตามองว่าถ้าเราคิดแบบนั้นบ้านเราก็จะไม่พัฒนา ถ้าต่างคนต่างอยู่ ไม่มีคนริเริ่มมันก็จะไม่พัฒนา การแบ่งเขตป่าตรงป่าต้นน้ำเดี๋ยวนี้ไม่มีการบุกรุกแล้ว ไม่ทำลาย ถ้าจะใช้สอยเอาตรงป่าใช้สอยข้างล่าง เพราะแบ่งเขตไว้แล้ว หมู่บ้านเรามี 2 ป่า ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย ในส่วนของป่าใช้สอยก็ไม่ใช้ใช้สอยเรื่อยเปื่อย มีกฎเหมือนกัน เช่น ป่าใกล้ชุมชนห้ามตัดไม้ พื้นที่ทำกินในป่าใช้สอยห้ามถางใหม่ แต่ที่เดิมที่ปู่ ย่า ตา ยายถางไว้ ไปทำกินซ้ำได้ ถางในที่ที่เคยถางแล้วได้ แต่ห้ามถางใหม่ กรณีต้นไม้ใกล้บ้านถ้าจะตัดจริงๆ ก็ตัดได้ถ้าจำเป็น แต่ต้องปรึกษาพ่อหลวงบ้าน คณะกรรมการป่าชุมชนก่อน ป่าใช้สอยรวมพื้นที่ทำกิน มีการแบ่งเขตป่าอนุรักษ์ไว้สองฝั่งห้วย เช่น ห้วยแม่สะแง๊ะ ห้วยแม่ขนาด มีการทำสัญลักษณ์ไว้เป็นจุดๆ กรณีชาวบ้านไปหาของป่าแล้วเจอไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ถูกตัดชาวบ้านจะมาแจ้งให้พ่อหลวงบ้านทราบคือ ทุกคนช่วยกันเป็นหูเป็นตา เช่น พ่อหลวงจุดนั้น จุดนี้ มีคนไปตัดไม้นะ พ่อหลวงจะประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบ แต่ถ้าไม่ใช่คนในหมู่บ้านเรา พ่อหลวงจะไปประชุมหรือแจ้งพ่อหลวงบ้านอื่น

พื้นที่ป่าหน่อไม้อยู่ในเขตป่าใช้สอย มีกติกาว่า ราคาเกิน 5 บาท/กก. ห้ามชาวบ้านขาย และถ้าหน่อไม้ต้นสูง หน่อ เขียว เกินขนาดที่ตกลงกันไว้ก็ห้ามสับขายหรือกินเช่นกัน ในส่วนของป่าอนุรักษ์ห้ามใครไปทำอะไร บางคนก็มีแอบเข้าไป แต่ “ห้ามตัดไม้ ห้ามล่าสัตว์” นี่ถือเป็นข้อปฏิบัติสำคัญ กรณีสัตว์ออกมานอกป่าอนุรักษ์สามารถล่าเพื่อบริโภคได้ บ้านเรามีพื้นที่ป่ากว้าง หลายดอยมาก เช่น ดอยเขี้ยว ดอยนก ดอยดำ ดอยผาด่าน เวลาเลี้ยงผีผู้นำพิธีกรรมจะเรียกเจ้าที่ดอยมา คือ ดอยเขี้ยว ดอยนก และดอยผาด่าน ที่หมู่บ้านเราหันมาแบ่งเขตป่าเพราะเห็นว่าถ้าไม่ทำแบบนี้ทุกคนก็จะบุกเบิกไปเรื่อย ๆ อยากเก็บไว้ให้ลูกหลานเห็นต้นไม้ ต้นใหญ่ ๆ เหมือนที่เราเคยเห็นกันในอดีตเดี๋ยวนี้เขตป่าอนุรักษ์มีต้นไม้ใหญ่เยอะมากแล้ว ราว 1-2 พันต้นได้ เราก็ไม่เคยไปนับที คงนับไม่หมด เช่น ต้นดิ่ง ต้นเหียง ต้นยาง ในอนาคตเราก็ยังจะใช้วิธีการอนุรักษ์แบบนี้ไปเรื่อย ๆ ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอยพื้นที่ก็น่าจะพอ ๆ กัน กิจกรรมแบ่งเขตป่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็เข้ามามีส่วนร่วมด้วย มีการ

ลาดตระเวนร่วม ออกกฎช่วยชุมชนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมป่าไม้ ตอนประชุมเรื่องป่าไม้ชาวบ้านก็ไม่ได้ไปร่วมหมดทุกคน แต่ทุกคนทำตามทีละน้อยไปหามาก เพราะเห็นผลว่าการไม่ตัดไม้ทำลายป่าเป็นอย่างไร เนื่องจากชุมชนเคยมีบทเรียนมาแล้ว เช่น ไปทำไร่ข้าวที่ต้นน้ำจาง (บริเวณต้นน้ำ) ผ่านไป 2-3 ปี น้ำจะค่อย ๆ แห้ง เพราะเราล้มต้นไม้ใหญ่ไปหมด การทำงานร่วมกับหัวหน้าพนมจริง ๆ ครั้งแรกไม่ใช่คุ้นเคยกัน เคยมีประสบการณ์ครั้งหนึ่ง มีเครื่องบินบินสำรวจมองลงมาที่หมู่บ้านเราแล้วเห็นไม้แปรรูปที่ชาวบ้านเราเตรียมไว้สร้างบ้าน หัวหน้าพนมเลยมาแจ้งกับชาวบ้านว่าให้หาอะไรปิดไม้ไว้หรือไม่ก็ขึ้นโครงสร้างบ้านมุงหลังคาบ้านแล้วนำไม้ไปเก็บไว้ในบ้านเลย แต่เจ้าหน้าที่สมัยก่อนไม่เป็นแบบนี้ มีแต่จะเอาเงินกับชาวบ้านอย่างเดียว หัวหน้าพนมเข้ามาชี้แนะชาวบ้านเป็นอย่างดี ๆ ไป ชาวบ้านเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตตอนมานุรักษ์ป่า เรามีกฎว่าห้ามนำเลื่อยยนต์เข้ามาในชุมชนเวลาตัดไม้ให้ใช้แรงคน เลื่อยมือ เท่านั้น แต่ก่อนมีคนข้างล่าง (คนพื้นราบ) เข้ามาตัดไม้ในป่า พอเราเห็นเราก็กทำบ้าง เพราะห้ามเขาไม่ได้ พอเราเลิกตัดไม้ ก็หันมาหาของป่าขาย มีพ่อค้ารับซื้อ ทำสวน ทำไร่ ในอนาคตถ้าไม่มีหัวหน้าพนมแล้วเราก็จะทำแบบเดิมหรือให้ดีขึ้นกว่าเดิม เพราะเราสร้างกันมาเยอะแล้วทั้งแบบลายลักษณ์อักษร ความเข้าใจของชาวบ้านด้วยตนเอง จริง ๆ ในอดีตเคยมีป่าไม้เข้ามาพักแรมในชุมชนเพราะเขาจะมาดูว่าชาวบ้านกินอยู่กันอย่างไร เจ้าหน้าที่ก็เป็นคนทั่วไปมีทั้งซื้อสัตย์และไม่ซื้อสัตย์ เรื่องของกฎการใช้ป่าต้องใช้เวลา ต้องค่อย ๆ บอก แนะนำชาวบ้านกันไปเรื่อย ๆ

พ่อหลวงตาเป็นผู้ใหญ่บ้านตอนปี 2543 บ้านแม่สะแงะรวมตัวตั้งเป็นหมู่บ้านตอนปี 2543 แต่ก่อนแม่สะแงะ ปงผางขึ้นกับหมู่ 10 คือบ้านผาด่าน ต่อมาปี 2535-2536 บ้านปงผางแยกหมู่บ้านเป็น หมู่ 14 แต่ก่อนผู้ใหญ่บ้านเลือกแบบไม่ได้ผ่านการแข่งขันอะไร ตอนนั้นชุมชน 70 กว่าหลังคาเรือน ชาวบ้านทำข้าวไร่เยอะมาก สมัยเป็นผู้ใหญ่บ้านก็เริ่มทำงานกับป่าไม้ ทำยังงี้ที่ชาวบ้านจะไม่เอาไร่แล้ว สมัยก่อนเอาแต่ไร่ ก็ต้องล้มป่าทุกปี คนเฒ่า คนแก่ บอกให้เอาไร่ใกล้ ๆ น้ำจาง เวลาไปนอนไร่ พักนอนสะดวก เพราะใกล้น้ำ พอช่วงหลังมาคิดได้ ถ้าทำอย่างนี้ป่าเราคงหมดเลย ปรึกษากับเจ้าหน้าที่ป่าไม่ว่าชาวบ้านที่ทำไร่และมีที่ดินที่พอจะเปลี่ยนเป็นแปลงนาได้จะทำยังไงถึงจะมีที่นาลดการทำข้าวไร่ มีนาข้าว ข้าวพอกิน คนในชุมชนเรา ถ้ามีนาข้าว ข้าวไร่ชาวบ้านก็ไม่เอากันแล้ว ชี้แจงลดถอนหญ้า แต่ก่อนบ้านเราอยู่ในป่า ในดอย ลำบาก ข้าวไม่พอกิน ปีไหนฝนไม่ดี ข้าวได้น้อย ต้องขุดกลอยมากินแทนข้าว บ้างนั่งกลอย ข้าวโพดผสมกัน พ.ศ.2545 ชาวบ้านเริ่มทำนาข้าวเยอะขึ้น ผลผลิตข้าวเริ่มเพียงพอ สมัยก่อนจริงๆเรากับป่าไม้ต่างคนต่างอยู่ ชาวบ้านตัดไม้ก็มีแต่จะจับ แต่เดี๋ยวนี้เขาเข้ามาชี้แจง เราก็กฟังหูไว้หู สมัยนี้ไร่ไกล ๆ ไม่มีค่าแล้ว คือขายไม่ได้ไม่มีใครซื้อ พ่อหลวงตาเริ่มชักชวนชาวบ้านหันมาทำไร่ใกล้บ้าน เช่น ไร่ไกล ๆ ต่อไปถ้าเราแก่เฒ่าก็จะไปไม่ไหวแล้ว (พ่อหลวงตา, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม - 10 พฤษภาคม 2560)

พ่อหลวงตาให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านก่อน ช่างสังเกต มองเห็นปัญหาว่าอยู่ตรงจุดไหน ควรทำอย่างไร เช่น สมัยก่อนต้องเสียเวลาเดินทางไปทำไร่ไถลแถวป่าต้นน้ำ บางครอบครัวไปนอนที่ไร่ข้าว แต่ผลผลิตก็ยังไม่เพียงพอ บางครั้งแหล่งน้ำที่ใกล้ไร่ข้าวก็แห้ง จากที่แต่ก่อนไปถางป่าทำไร่แถวนั้นน้ำไม่เคยแห้ง จึงนำแนวคิดแก้ไขปัญหามาพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ต่อไป ใช้วิธีการแนะนำชาวบ้านในการปฏิบัติตามกฎ กติกา การใช้ป่า หลักการทำงานของพ่อหลวงตานั้นยึดความยืดหยุ่นเป็นสำคัญ รวมถึงความซื่อสัตย์ในการทำงานร่วมกันด้วย

กรณีพ่อหลวงแก้ว ตอนแรกเริ่มทำตั้งแต่ปี 2547 พ่อหลวงตาเป็นคนริเริ่มพาชาวบ้านทำ จริง ๆ ตอนแรกเราไม่ได้คิดจะทำกัน แต่มีเหตุการณ์ภัยธรรมชาติเกิดขึ้น ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน เช่น ประมาณปี 2545 น้ำป่าไหลหลาก ก่อนหน้านั้นเกิดภาวะน้ำแล้ง ไม่มีน้ำใช้ ซึ่งในอดีตมีน้ำใช้ตลอด ตั้งแต่ปี 2539-2543 น้ำแล้งไม่มีน้ำใช้ ในฤดูร้อนต้องขุดบ่อน้ำตื้นลงไปลึกมากถึงมีน้ำ ชาวบ้านช่วยกันขุด จึงเป็นที่มาที่ไปของโครงการที่เกิดขึ้น คือ การจัดการป่า ผู้นำชุมชนได้นำความเดือดร้อนไปพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ว่าเราจะทำอย่างไร ถึงจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็รับปากกับชาวบ้านตกลงที่จะร่วมแก้ไขปัญหากับชาวบ้าน ตอนนั้นหัวหน้ากบขี้นมาจัดเวทีพูดคุยกับชาวบ้าน เรื่องป่า อดีต ปัจจุบัน อนาคต ตอนแรกเราทำแค่ลดพื้นที่ทำข้าวไร่ที่ไกลชุมชน ย้ายมาทำใกล้ๆชุมชน ทำนาข้าวเพิ่มขึ้น พื้นที่ทำข้าวไร่ไกล ๆ ทิ้งไว้ให้ป่าฟื้นตัว จะทำให้ต้นน้ำเรตดีขึ้น จริง ๆ ก่อนจะเจอภัยแล้งชาวบ้านตัดไม้ขาย ตอนกลางคืนเสียงเลื่อยยนต์ดังมาก เริ่มแรกมีชาวบ้านผาด่านไปขออนุญาตว่าห้ามคนข้างนอกนำเลื่อยยนต์มาตัดไม้ได้มัย ในป่าบ้านเรา นายอำเภอตอบว่า “... คุณซื้อไม่ได้ คุณอย่าไปจิจฉาเขา...” เขาคงคิดว่าเราอยู่ในป่า ในเขา ต่อมาชาวบ้านเลยซื้อเลื่อยยนต์มาตัดไม้บ้าง คนไม่มีเงินซื้อก็รับจ้างแบกไม้ มีพ่อเลี้ยงฝั่งลำปางเข้ามาตัดไม้ฝั่งเราเยอะมาก จนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องของผลประโยชน์ ก่อนหน้าพื้นที่เป็นเขตป่าสงวนแล้วเปลี่ยนเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ชาวบ้านจึงเป็นคนลุกขึ้นมาทำเรื่องการจัดการป่า เพราะชาวบ้านมีเยอะกว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ พ่อหลวงแก้วเล่าถึงการซื้อพื้นที่ที่ถูกต้องทางกฎหมายในอดีต ยกตัวอย่างเช่นเจ้าหน้าที่เงินเดือน 8 พันบาท นายทุนให้มากกว่านั้น เลยปล่อยป่า (ให้คนตัดไม้เพื่อการค้า) หลังการแบ่งเขตป่าอนุรักษ์ปัญหาที่ตามมาคือการปล่อยเลี้ยงวัว ควาย ที่มีจำนวนมากขึ้นของชาวบ้าน เล่าถึงวัว ควาย มันเปรียบเสมือนธนาคารคนจนของชาวบ้านเรา เพราะมันเป็นการสะสมทีละเล็กทีละน้อย แต่อะไรที่ปริมาณมากเกินไปมันจะส่งผล เลี้ยงคนละ 4-5 ตัว มันก็ดี แต่กรณีมีนายทุนที่เป็นคนในชุมชนเอง เช่น ซื้อควายให้คนอื่นเลี้ยงเยอะ ๆ ตอนนี้นำมาพูดคุยหาแนวทางกับป่าไม้ พูดถึงเรื่องการทำนาไม่ล้นมรั้ว คนเลี้ยงควายต้องดูแลควายของตัวเอง แต่ก่อนพ่อหลวงก็เลี้ยงควายเหมือนกัน แต่มองดูแล้วระบบนิเวศตามแม่น้ำลำธารมันเสีย ในอดีตไม่มีควายผูกตามริมน้ำสวยมาก เยอะแยะ น้ำที่

ลำธารก็ใส กุ้ง หอย ปู ปลา ผักหนาม ผักกูด เยอะมาก ปัจจุบันหายเพราะควาย แต่ก่อนบริเวณลำธารต้นกล้วยป่าเยอะมากและบริเวณลำธารจะเย็น แต่พอมีควายหายหมดเลย ในป่าก็เหมือนกันแต่ก่อนผัก หญ้า ปกคลุมหน้าดินมีเยอะมาก พอมีวัว ควาย เยอะขึ้น ไปกิน ไปเหยียบ ระบบนิเวศอาจจะเสียสมดุล พอฝนมา น้ำก็ชะล้างหน้าดินไปหมด ไม่มีพืชคลุมหน้าดิน พอหลวงแก้วเล่าต่อว่าชาวบ้านสามารถเลี้ยงได้แต่ต้องไม่เดือดร้อน ประมาณ 4-5 ตัว พอเป็นรายได้ ยกตัวอย่างเช่น คนข้างนอกเลี้ยงเกี่ยวหญ้าให้กิน ไม่ปล่อยเลี้ยงแบบตามธรรมชาติ พอหลวงแก้วจึงคิดเรื่องแบ่งโซนพื้นที่เลี้ยงควาย แต่ชาวบ้านบางส่วนให้เหตุผลว่า “...เราทำแบบนี้มานานแล้ว ปล่อยให้ไปแบบนี้แหละ...” เราก็ไม่ว่ากันปล่อยให้ แต่กรณีหมู่บ้านข้างเคียงอย่างบ้านผาด่าน มีวัว ควาย ประมาณ 1 พันตัว และปล่อยให้มาป่าเขตป่าแม่สะแงะ ก็อาจจะทำให้เสียระบบนิเวศได้ หลังจากเกิดปัญหาหลายอย่างจึงทำให้เกิดการตั้งคณะกรรมการดูแลรักษาป่าบ้านแม่สะแงะ บ้านผาด่าน บ้านปางผาง และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทำให้เกิดการแบ่งแนวเขตพื้นที่ป่า แต่ค่อนข้างยาก เช่น การเดินสำรวจพื้นที่ทำข้าวไร่แต่ละหมู่บ้าน เราใช้วิธีการเดินร่วมกัน การสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านค่อนข้างยาก เป็นเรื่องของความเข้าใจแต่ละบุคคลแต่ก่อนเราเคยอยู่กันแบบไม่มีการแบ่งแนวเขต พูดถึงเรื่องหน่อไม้แต่ก่อนหมู่บ้านเรานำออกไปขายนอกชุมชนเยอะมาก พอคิดถึงอนาคต 10-20 ปีข้างหน้า ถ้าเป็นลักษณะแบบนี้คงไม่เหลือแน่ จึงประชุมกับชาวบ้านร่วมกันกำหนดข้อตกลง ถ้าราคาต่ำกว่ากิโลกรัมละ 5 บาท ไม่ขายได้มัย ช่วงแรกๆ ได้ผล ระยะเวลาหลังราคา กิโลกรัมละ 5 บาท ก็ยังมีชาวบ้านหาขายอยู่จึงปรับข้อตกลงใหม่ คือ ถ้าหัวมัน โผล่ดิน เป็นสีเขียว ไม่ขายได้มัย เป็นแนวคิดที่ว่าอยากให้มันคงอยู่ การปลูกเข้าไปในจิตใจคนที่ละนิดค่อย ๆ ทำ เป็นเรื่องที่ดี

จากการสำรวจ ลาดตระเวนร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับป่าไม้ เป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละฝ่ายชี้ข้อดี ข้อเสีย ให้อีกฝ่ายเห็น ชาวบ้านเห็นมาตลอดตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย ป่าเป็นแบบนี้ปัจจุบันเป็นแบบนี้ อนาคตคิดช่วยกันว่าจะเป็นอย่างไง พอหลวงแก้วว่า “...ป่าไม้นี้ดีนะ อย่างหัวหน้าพนม เขานิฮัยดี มีอะไรเราคุยกัน เช่น คุณทำแบบนี้มันไม่ถูกนะ เรามีกฎหมาย กฎระเบียบชุมชน...” พอหลวงแก้วนำแนวทางของหัวหน้าพนมบางเรื่องมาปรับใช้เวลามีปัญหาในชุมชน เรื่องการตัดไม้ ก็จะอธิบายให้ชาวบ้านฟังว่าเรามีแนวเขตที่เราร่วมกันแบ่งไว้ ถ้ามีใครฝ่าฝืนเราก็จะเรียกมาคุยกัน พอหลวงให้หลักการของรัฐศาสตร์ คือ ถ้อยที ถ้อยอาศัย ยืดหยุ่นได้ ซึ่งถ้าเป็นนิติศาสตร์ต้องตรงตามนั้นว่ากันไปตามกฎหมาย จึงเลือกใช้การบริหารชุมชนแบบรัฐศาสตร์ พอหลวงได้ศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับว่าเราจะอยู่ร่วมกัน เช่น การหาหนังสือที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมาอ่าน เราต้องทำอะไร พอหลวงมองว่าถ้าคนเราจะปะทะทั้งหมดมันไม่ได้ ประเทศไทยเราไม่ได้เลย เช่น ลองมองภาพเหตุการณ์ในประเทศไทยที่เราที่ผ่านมา คนปกากะเกะอยู่ไม่ได้เลย ถ้าจะมองว่าคนบางกลุ่มเขาเห็นแก่ตัวมากไป ก็ไม่ใช่ คนปกากะเกะอยู่พึ่งมาตีตัว ช่วยเหลือกันเมื่อไม่นานมานี้เอง เรื่องแนวเขตที่ชาวบ้านยอมตก

ลงเพราะเราเดินสำรวจแบ่งเขตด้วยกัน 3 หมู่บ้าน ชาวบ้านต้องเคารพการตัดสินใจของตัวแทนที่เดินสำรวจ แบ่งตามสันเขา เช่น เขาเขียวฝั่งเหนือของแม่สะแง๊ะ เรื่องตัดไม้ชาวบ้านเป็นคนเสนอว่าจะทำแบบไหน เจ้าหน้าที่ป่าไม้เขาอยู่ตรงกลาง ป่าไม้เข้ามาแบบผู้ร่วมกระบวนการ ไม่ใช่ผู้นำกระบวนการ เน้นการเข้ามาชี้แนะข้อระเบียบกฎหมาย เพราะเจ้าหน้าที่กำกับกฎหมายอยู่ในมือ แต่ไม่กล้าชี้เป็นชี้ตาย ถ้ามัวชาวบ้านทั้งหมดให้ความร่วมมือ 100% หรือไม่ การทำงานทุกวันนี้ประมาณ 70-80% ถือว่าโอเคแล้ว ทุกวันนี้ชาวบ้านเห็นอะไรก็มาบอกกัน เช่น เวลาเห็นใครตัดไม้จะแจ้งคณะกรรมการ พอหลวงก็จะประกาศบอกว่าข้อตกลงผ่านมติประชาคมแล้ว ให้อยู่ ถ้าเจอตัวก็จะกล่าวตักเตือนเลย ว่ากันตามกฎหมายชุมชน ใช้ระเบียบชุมชน เคยมีชาวบ้านหมู่บ้านใกล้เคียงมาอ้างที่ทำข้าวไร่ในพื้นที่ที่ห้ามทำ พอหลวง คณะกรรมการป่าไม้ และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ก็ร่วมกันยึดคืนมาแล้ว เพราะว่ากฎหมาย ได้ผ่านกระบวนการประชาคมมาทั้งหมดแล้วเราต้องปฏิบัติ บางครั้งเกิดปัญหาองหน้ากันไม่ติดก็มี พอหลวงกล่าวว่า “ป่ามันไม่ใช่ของผม มันเป็นของทุกคน ถ้าเรารักษาไว้ดีดี มันจะอยู่กับลูกกับหลานเราไปนาน ๆ ”

ชุมชนเราเริ่มให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตอนเกิดภัยธรรมชาติ เช่น น้ำป่าไหลหลาก น้ำแล้ง ไม่มีน้ำใช้ ต้องขุดบ่อน้ำ ซึ่งแต่ก่อนเราไม่เคยต้องขุดบ่อน้ำ ผู้นำชุมชนจึงเอาความเดือดร้อนนี้ไปปรึกษากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จึงเกิดเวทีร่วมพูดคุยระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ เริ่มแรกเริ่มจากการลดพื้นที่ทำไร่ไถลชุมชน มาทำไร่ลุ่มชุมชน มันจะทำให้ น้ำเราดีขึ้น ในอดีตพื้นที่เรามีปัญหาเรื่องการตัดไม้ขาย เจ้าหน้าที่ป่าไม้รับสินบน จนช่วงนั้นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ถูกเปลี่ยนเป็นหัวหน้าพนม เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาชี้แนะข้อระเบียบกฎหมาย ชาวบ้านที่ให้ความสำคัญกับการจัดการป่าไม้ ไม่ใช่ทั้งหมด 100% ประมาณ 70-80% ถือว่าดีแล้ว ทุกวันนี้ชาวบ้านเห็นอะไรก็มาบอกกัน “ป่ามันไม่ใช่ของผม มันเป็นของทุกคน ถ้าเรารักษาเอาไว้ดีดี มันก็จะอยู่กับลูกหลานเราไปนานนาน” เราแบ่งป่าออกเป็น 2 เขต คือ ป่าอนุรักษ์ ห้ามตัดไม้ และป่าใช้สอย สามารถตัดเพื่อสิ่งปลูกสร้างได้ ข้อสำคัญในการจัดการทรัพยากรกับชาวบ้านก็คือความยืดหยุ่น ใช้หลักการของ รัฐศาสตร์ คนเราถ้าปกครองกันแบบขาดความยืดหยุ่นไม่ได้เลย บ้านแม่สะแง๊ะใช้วิธีการบวชป่าเป็นการแสดงสัญลักษณ์การแบ่งเขตป่า ป่าอนุรักษ์คือห้ามไปยุ่งกับตรงนั้น ป่าใช้สอย สามารถตัดไม้มาทำบ้าน สิ่งปลูกสร้างได้ แต่ห้ามแปรรูปขาย ห้ามขายไม้เรือนเก่า พอหลวงแก้วเคยไปเห็นกรณีหมู่บ้านที่ลำปางคนตัดไม้มาทำบ้าน ชักพาก็เรือขาย เลยเอาประสบการณ์ที่ไปเห็นมาปรับใช้กับชุมชน จึงเกิดข้อตกลงร่วมกันว่าห้ามขายไม้เรือนเก่า พอหลวงแก้วมองว่าถ้าตัดไม้เพื่อสร้างบ้านเฉพาะคนในชุมชน ไม่ไม่หมด เพราะป่ามีพื้นที่กว้างและชุมชนยังมีขนาดเล็ก แต่ยังมีข้อกังวลเรื่องกลัวว่ากรณีรุนแรงเราหมดไป (สมาชิกในชุมชนรุ่นปัจจุบันที่ดูแลรักษาป่า) แล้วมีรุ่นใหม่ขึ้นมาอาจจะมีคนหาช่องทางกอบโกยจากป่ามากกว่านี้ พอหลวงมองว่าในอนาคตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนต้องดีกว่านี้ เนื่องจากที่ผ่านมาเราทำได้

เยอะมาก (การจัดการทรัพยากร ป่า ที่ดิน น้ำ) อนาคตอาจจะ 10 ปี หรือ 50 ปี คิดว่ามันต้องดีกว่านี้ เพราะป่าของเรามันจำกัดแต่คนของเรามีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ถามว่าการใช้สอยป่าจะเป็นมัย มัน เป็นสิ่งที่จำเป็น แต่เรื่องของพื้นที่เราต้องกำหนดให้เป็นที่แน่ชัด ตรงนี้ใช้ทำอะไร เรื่องข้อระเบียบที่ใช้ ต้องเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ แนวทางในการส่งต่อระบบการจัดการตามแนวคิดของพ่อหลวง คือ การปลูกฝัง เวลาประชุมจะคุยกัน พยายามดึงเด็กเข้ามาร่วม บอกกับชุมชนว่า เด็ก เยาวชน ถ้ามีเวลาให้มาร่วม ประชุม พยายามปลูกฝังให้เขาซึมซับว่าพ่อแม่เราทำมาแบบไหน แล้วพ่อหลวงก็เชื่อว่าวันหนึ่งจำนวน คนที่เข้าป่าจะน้อยลง การทำกิจกรรม ฟังฟังทรัพยากร อาจจะน้อยลงตามไปด้วย เป็นความเชื่อลึก ๆ เพราะโลกเราพัฒนาไปไกลมาก แล้วคนก็จะอยู่กับวิถีชีวิตเดิมๆ อาจจะน้อยลง เช่น คนไปทำงานนอก ชุมชน ทำอาชีพที่เป็นกิจจะลักษณะมากกว่านี้ในชุมชน ที่ต่างไปจากการเก็บของป่าขาย ต่อไปไม่ อาจจะไม่จำเป็นต่อการสร้างบ้านแล้ว แต่อาจจะมีบ้าง ในส่วนของป่าใช้สอยหรือส่วนอื่น ๆ เราสร้าง ข้อตกลงว่าต้นไม้ต้นเล็ก ๆ ถ้าไม่จำเป็นเราจะไม่ตัด ไม่ตัดไม้พุ่มเพื่อ เพราะวันหนึ่งอาจจะ 20 ปี ข้างหน้าลูกหลานอาจจะได้ใช้ต่อไป กรณีที่ดินทำกินปัจจุบันเราไม่ให้่างเพิ่มแต่ถ้าชาวบ้านมีลูกหลาน เพิ่มขึ้น ชาวไม่พอกิน ก็สามารถเปิดพื้นที่เพิ่มได้ตามพื้นที่ที่เรากำหนดไว้ และต้องผ่านคณะกรรมการ ที่ตั้งไว้ บ้านแม่สะแงะแบ่งป่าเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย (ทำกิน) ที่อยู่อาศัย ป่าอนุรักษ์ ห้ามล่าสัตว์ แต่ก็มีชาวบ้านไปล่าบ้าง ส่วนใหญ่เป็นคนหมู่บ้านอื่น ด้วยวิถีชีวิตเดิมที่ชาวบ้านเคยใช้ หรือสามารถหากิน ตรงพื้นที่ไหนก็ได้ สิ่งที่ทำให้การจัดการป่าของชุมชนทุกวันนี้ประสบความสำเร็จ พ่อหลวงยกให้ชาวบ้านทุกคน ทั้งอดีตผู้นำชุมชนทุกคนและผู้นำปัจจุบัน ป่าไม้ และหน่วยงาน ภายนอกอื่น ๆ การส่งต่อจัดการทรัพยากร เช่น การปลูกจิตสำนึกเยาวชน โนม่น้าว ซึ่ซ้อดี ซ้อเสีย เวลาประชุมคุยกับเยาวชนในชุมชน คนไปทำงานนอกชุมชนบางครั้งก็มีมาร่วมประชุมบ้างที่มีโอกาส การประชุมแต่ละครั้งเราใช้วิธีการลงชื่อคนที่เข้าร่วมการประชุม เพราะจะได้รู้ว่าใครมาหรือไม่มาบ้าง ถือเป็นการประเมินตนเองด้วย พ่อหลวงแยกสมาชิกในชุมชนออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเอาใจเอากัน กลุ่มผู้ใหญ่เอาใจผมเอาด้วย และกลุ่มไม่สนใจ (ไม่สนใจเข้าร่วมประชุมหรือกิจกรรม) บางครั้งเวลา ประชุมอาจจะมีผู้เข้าร่วมประชุมน้อย เลยต้องมองผู้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มคน เวลาประชุมหากใคร ไม่มาร่วมประชุม ชาวบ้านก็จะถามรายละเอียดกับผู้ที่มาประชุมเสมอ ผู้ร่วมกิจกรรมในชุมชนมี มากกว่าผู้ที่ไม่ร่วม ทุกคนปฏิบัติตามข้อตกลง กฎ ที่ชาวบ้านสร้างขึ้น อีกทั้งชาวบ้านมองเห็น ผลประโยชน์ที่ได้จากการดูแลรักษาป่าด้วย คือ เรื่องของผลผลิตจากป่า เช่น ผักพ้อค้ำ ผักหวาน เห็ด พ่อหลวงมองว่าเราต้องพยายามสะกิด พุด ให้ชาวบ้านเกิดการตื่นตัว คิดตาม เรื่องการจัดการ พ่อ หลวงได้แนวคิดนี้มาจากการไปประชุม แล้วย้อนคิดว่าทำไมคนนั้นคิดได้พุดได้ บางทีเราไม่ได้คิดถึง เรื่องนั้น พยายามมองภาพให้กว้าง จึงลองเอามาปรับใช้กับชุมชน ให้ทุกคนมองภาพให้กว้างรอบด้าน ด้านอาหารชาวบ้านเรานิยมปลูกผักไว้ทานเองเป็นกิจวัตร 30-40 ชนิด ปลูกในไร่ข้าว เช่น ผือก มัน

ใช้ระบบไร่มุขเวียน มันเป็นเรื่องที่พิเศษทำไร่วนไปวนมา 3-4 ปี ป่าได้ฟื้นตัว มุขเวียนในเขตที่เรา กำหนดไว้ 1 คนอาจจะ มี 3-4 ที่ คนละ 1-3 ไร่/ที่ ไม่เสียระบบนิเวศ ไร่มุขเวียนอาศัยฟ้าฝน ไม่ใช่ สารเคมี ส่วนของการทำงานร่วมกับป่าไม่ได้ส่วนหนึ่งเพราะชาวบ้านเราอยากดูแลป่าอยู่แล้ว เหตุจากการ เจอภัยแล้ง แต่ก่อนชาวบ้านกับป่าไม่คุยกัน ระยะเวลาที่มีกิจกรรมก็เริ่มทำอะไรด้วยกัน พอหลวง คิดว่าเราอยู่กับป่าได้ ดูแลป่า ฟื้นฟูป่า กิจกรรม ระเบียบกติกา ไม่ปล่อยปะ ละเลยกฎ ในอนาคตเรา ต้องทำ เช่น กติกาใหม่ ๆ ที่ทำให้คนข้างนอกเข้ามาแล้วทำอะไรกับชุมชนเราไม่ได้ เพื่อเป็นการ ป้องกันชุมชน เพราะคนข้างนอกไม่รักและหวงแหนป่าเหมือนเรา เห็น หน่อไม้ รถด่วน ผักในป่า เยอะแยะ สร้างมูลค่าต่อปีเป็นล้าน ๆ กว่าบาท ปีนี้เห็นตอปลาน้ำ 4,000 บาท/คร้วเรือน ชาวบ้านอยู่ ได้เพราะสิ่งนี้ แต่รายจ่ายส่วนใหญ่ก็จ่ายไปกับของใช้หรืออาหารในแต่ละวันเช่นกัน

ในอนาคตถึงเราไม่มีงบประมาณ แต่เรามีเครือข่าย เราจะทำต่อไป ไม่ปล่อยให้เจ้าหน้าที่ ป่าไม้ ผู้นำชุมชนทำคนเดียว กิจกรรมในชุมชนเกิดขึ้นได้เพราะชาวบ้านช่วยกัน เจ้าหน้าที่ไม่กี่คน ชาวบ้านเรามีเยอะกว่าต้องช่วยกันดูแล เราเกิดมาล้มตายได้ก็เพราะป่า ถ้าไม่มีป่าผมไม่ได้มา ยืนตรงจุดนี้ ถือเป็นแรงบันดาลใจในการทำงาน เน้นเรื่องการดูแลรักษาป่า การอยู่ร่วมกัน จะอยู่ อย่งไรให้มีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ป่าถือเป็นสิ่งสำคัญ เราอยู่กับป่า ต้องดูแลป่า ต้องแบ่งโซนพื้นที่ อนุรักษ์ป่าใหญ่เพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ ในอนาคตลูกหลานจะได้ สบาย สิ่งแวดล้อมถือเป็นสิ่งสำคัญ การจัดการทรัพยากรต้องเน้นที่ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดม สมบูรณ์ ที่นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหาร มีการจัดเวทีพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ ในอนาคตการจัดการ ป่าอนุรักษ์ต้องดีขึ้น ชุมชน หมู่บ้าน ใช้มาตรการเด็ดขาดไม่ได้ ชุมชนเรามีข้อตกลงว่าห้ามพ่อค้า แม่ค้า นอกชุมชนเข้ามารับซื้อของในชุมชน ชาวบ้านต้องเป็นพ่อค้า แม่ค้าเอง ทำให้ระบบเศรษฐกิจเกิดการ มุขเวียนภายในชุมชน และสร้างระเบียบชุมชนเรื่องดิน น้ำ อาหาร วัฒนธรรม ป่าไม้ ขยะ เส้นทางคมนาคม ปัญหาในชุมชนที่ต้องเร่งแก้ไข เช่น การดื่มสุรา (พอหลวงแก้ว, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม - 8 พฤษภาคม 2560)

ข้อสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติคือห้ามตัดไม้ตรงป่าต้นน้ำ ตัดไม้โดยที่ไม่ เกิดประโยชน์ตามเหมาะสม เราสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้ แต่อยู่บนความเหมาะสม การแบ่ง โซนพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญ เช่น เขตป่าอนุรักษ์ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เพราะจะทำให้ธรรมชาติมีเวลา ได้ฟื้นฟูตัวเอง

แนวคำถาม

เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง

1. การทำงานร่วมกันกับชาวบ้านตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน ทำอย่างไร
2. เจ้าหน้าที่เชื่อในภูมิปัญญาชาวบ้าน วิธีคิด มุมมองชาวบ้าน จากเดิมอย่างไร
3. เจ้าหน้าที่มีกระบวนการทำงานกับชาวบ้านอย่างไร
4. เจ้าหน้าที่คิดว่าคนอยู่กับป่าได้อย่างไร โดยอะไร และต้องทำอย่างไร
5. เจ้าหน้าที่มีกระบวนการเรียนรู้ระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้านอย่างไร
6. ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชนอดีต-ปัจจุบัน แตกต่างกันอย่างใด อะไรที่ทำให้แตกต่าง แตกต่างอย่างไร

บทสัมภาษณ์

กรณีเจ้าหน้าที่ การทำงานโดยเสียสละ เราเข้ามาทำงานกับชุมชนทุกคนอย่างเปิดเผย มิได้เข้ามาเพื่อจับผิดใคร เราเข้ามาในชุมชนเพื่อมาทำความเข้าใจว่า เราจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร หน้าที่ของผมคือทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ช่วยเหลือตัวเองได้ ดูแลตัวเองได้ ชุมชนมีกฎ ระเบียบที่ดูแลตนเองได้ ธรรมชาติบ้านเรามี ถ้าผมทำตามหน้าที่ ผมทำตามระเบียบกฎหมาย ผมอยู่ข้างพี่น้องชาวบ้านบนความจำเป็นตามความถูกต้องขั้นพื้นฐานของชุมชนบนความเท่าเทียม แต่ผมทำนอกหน้าที่ ละเว้นต่อการปฏิบัติหน้าที่อยู่หลายอย่างที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานของชุมชน กรณีเส้นทางล่าลงเข้าหมู่บ้านใช้เวลาเดินเรื่องเข้ากรมประมาณ 2 ปี ถึงสามารถสร้างได้ ทุกวันนี้ทำงานเท่าอีกข้างเข้าคุกไปแล้ว สิ่งที่ผมทำไม่ได้ทำตามอำนาจหน้าที่แต่ทำตามที่พี่น้อง (ชาวบ้าน) อยากจะทำ โดยไม่ละเมิดกฎหมาย ผ่านข้อตกลงธรรมนูญหมู่บ้านหรือกฎระเบียบชุมชน (ขณะนั้น ชาวบ้านกล่าวว่าหากเจ้าหน้าที่ต้องรับโทษเพราะช่วยชาวบ้าน ชาวบ้านจะไม่ยอมให้เจ้าหน้าที่ที่ช่วยเหลือชาวบ้านต้องต่อสู้หรือลำบากคนเดียวเพราะการอำนวยความสะดวกหรือช่วยเหลือตามความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชนฝ่ายเดียวแน่นอน)

เหตุที่เข้าไปในพื้นที่บ้านแม่สะแง๊ะ ไม่ใช่มีปัญหาหรือไม่มีปัญหา ที่เข้าไปเพราะพื้นที่ตรงนั้นเป็นพื้นที่ที่เราต้องควบคุม คือ แม่สะแง๊ะ ปงผาง ผาด่าน เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง หน่วยป่าเล่ามีหน้าที่กำกับ ควบคุม ดูแล ก็เลยจะต้องเข้าไปพบปะ เหตุที่ต้องทำอย่างนั้นเดิมทีเรากับชาวบ้านเองก็ต่างคนต่างทำงาน เจ้าหน้าที่ก็ทำหน้าที่ในบทบาทตัวเอง บทบาทของเจ้าหน้าที่ ชาวบ้านก็ทำหน้าที่ของชาวบ้านในการทำมาหากิน ต่างคนต่างทำ ไม่ได้คุยกัน เพราะฉะนั้น

จึงมีความไม่ลงรอยกัน ชาวบ้านไม่ชอบและค่อนข้างที่จะเกลียด ชาวบ้านบางคนบอกเกลียดมากมาย เลยพวกป่าไม่ เรารู้ถึงขั้นนั้น เลยไปถามว่าทำไมถึงเกลียด หาให้พบก่อนว่าทำไมต้องเกลียดเรา เพราะเราไปเป็นผู้ห้าม ข้อห้ามของเราไปตรงกับสิ่งที่ชาวบ้านต้องการอยากจะได้เพื่อการดำเนินชีวิต จึงเกิดข้อขัดแย้งขึ้นมาทันที สาเหตุนี้จึงเป็นเรื่องที่ทำไมถึงทำงานร่วมกันไม่ได้ เดิมทีจะเป็นในรูปแบบนี้ ยกตัวอย่างเรื่องที่ทำให้ขัดแย้ง เช่น เรื่องที่ชาวบ้านอยากเปิดพื้นที่ทำไร่ข้าว เจ้าหน้าที่บอกไม่ได้ พอถามใหม่จับ ถางใหม่ยึด ชาวบ้านบอกจะเอาอย่างไร ชาวบ้านทำที่เดียวไม่ได้ ข้าวมันไม่งาม หญ้ามันก็เยอะ เจ้าหน้าที่บอกไม่รู้ คือพอชาวบ้านถามมา เราก็บอกไม่รู้ ถามว่าตอบถูกมั๊ยมันก็ถูก แต่วันนี้ เวลาที่มันไม่ใช่สิ่งที่จะพูดหรือควรพูด เราต้องบอกอย่างนี้ไม่ดีครับ เอาอย่างนี้ดีมั๊ย เปลี่ยนจากคำว่า “ไม่รู้” เป็น “อย่างนี้ดีมั๊ย” ฉะนั้นการคุยกันจึงเป็นเรื่องที่เราได้มาแลกเปลี่ยนกันว่า ทำอย่างไรดี เช่น ถ้าทำอย่างนี้เจ้าหน้าที่เดือดร้อน ถ้าทำอย่างนี้ชาวบ้านเดือดร้อน ทำอย่างไรถึงจะไม่เดือดร้อนทั้ง 2 ฝ่าย ก็เริ่มต้นจากแบบนี้ จากที่ไม่เข้าใจมาเข้าใจ ด้วยวิธีการอย่างนี้ แล้วเราพูดคุยผ่านเวทีมั๊ย? เดิมทีไม่ใช้วิธีการพูดคุยผ่านตัวบุคคล เช่น ลูกธนู พ่อหลวงตา ส่วนมากคนที่เราพูดคุยจะเป็นโดยธรรมชาติ คนที่เป็นแกนนำขณะนั้นเขาจะเป็นคนมาถามเราโดยธรรมชาติ บางทีเขาสงสัยจะเข้ามาสอบถามหรือการสังเกตการณ์ของเรา คนเหล่านี้มักจะทำให้เราเห็นว่าเป็นผู้นำได้ ถ้าเรามองดูให้ดีคนเหล่านี้เป็นผู้นำโดยธรรมชาติ จะมีลักษณะอีกลักษณะหนึ่งหากมีเรื่องอะไร คนเหล่านี้จะเป็นผู้นำคนมาหรือถาม หรือแสดงอะไรซักอย่างหนึ่ง เราจะเลือกเข้าไปคุยกับคนลักษณะนี้ จะเริ่มต้นเข้าหาผู้นำทางธรรมชาติของชุมชน ไม่ผ่านเวที ผมเคยเข้ามาประจำการที่หน่วยป่าเลา 2 ครั้ง ผ่านการทำงานตรงนี้กับชาวบ้านมาเลยรู้ทั้งหมดว่ามันเป็นอย่างไร ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ตัวเราทำมาก็กลับไปทบทวนว่าควรทำอย่างไร หาวิธีการว่าจะทำอย่างไร ถึงจะคุยกับชุมชนรู้เรื่อง มันทำงานยาก เราจะจับอย่างเดียวจับไม่ไหวชุมชนขยายทุกวัน ต้องใช้วิธีให้ชุมชนเข้ามารู้ปัญหาว่าปัญหาของเขาคืออะไรที่เรามองเห็น ที่เขามองเห็น บางอย่างเรามองเห็น บางอย่างชาวบ้านมองเห็น เอาสิ่งที่มองเห็นมาคุยกัน บางทีก็ตรง บางทีก็ไม่ตรง ถ้าไม่ตรงแสดงว่าเราได้รู้เรื่องใหม่ ชาวบ้านได้รู้เรื่องใหม่ “เรียนรู้ ร่วมกัน” เอาปัญหามามองร่วมกัน ทำไมปัญหานี้มันถึงเกิดขึ้น ถามผ่านตัวบุคคล ทำไมถึงเป็นอย่างนี้ ตัวบุคคลก็ตอบตามความรู้สึกแต่ละบุคคล เราก็ตั้งคำถามว่า จะทำอย่างไร จะเริ่มมีคำถามกลับไปกลับมาทั้ง 2 ฝ่าย เป็นการสื่อสาร 2 ทาง ชาวบ้านก็บอกอย่างนี้ดีมั๊ย ผมก็บอก มันจะดีมั๊ยนะ ผมจะอยู่ยังไง เอาอย่างนี้ดีมั๊ย ต่อรองแลกเปลี่ยนกันว่า “ทำอย่างไรเราถึงจะอยู่ในพื้นที่ตรงนี้ได้ด้วยกันทั้งคู่” เอาอย่างนี้ใช้วิธีอย่างนี้ เช่น ชาวบ้านจะทำถนนแต่จะทำถนนกว้างให้เท่าถนนข้างนอกชุมชน ให้มันเป็นแบบนี้ เราก็เสนอว่าแบบนี้ไม่ได้นะ เราอยู่บนพื้นที่แบบนี้เราต้องขออนุญาต เพราะฉะนั้นถ้ามันมีความจำเป็นอย่างนี้ เราจะใช้เครื่องจักรกลไม่ได้ แต่ถนนก็จำเป็น พยายามหาทางเลือกให้ชุมชน เอาแบบนี้เราใช้แรงคนได้มั๊ยเรา (เจ้าหน้าที่ใช้คำว่าเราระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้าน) ก็ใช้แรงคน ทำเท่าที่พอทำได้ เพื่อให้เกิดการ

สัญญาที่ปลอดภัย ไม่ใช่ความสะดวก ทำตรงที่มันจำเป็นไปก่อน เล่าถึงการทำงานกับชุมชนตลอดระยะเวลา 10 กว่าปี ชุมชนเปลี่ยนตั้งแต่ทำงานมา 10 ปี ปีนี้เข้าปีที่ 11 มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิด กลุ่มบุคคลก็มีการเปลี่ยน เช่น การทำงานร่วมกับป่าไม้ ด้านการจัดการทรัพยากรจะมีกลุ่มคนที่มีจุดยืนแข็ง ๆ จาก 10 คน เป็นจุดยืนที่แข็งแกร่ง 4 คน อีก 6 คนร่วมตามสถานการณ์ ร่วมตามทิศทาง ซึ่งก็ถือเป็นแนวร่วมที่ดี มวลชนที่ดี เพียงแต่ถ้าจังหวัดไหนที่มีความรุ่งเรืองก็จะมีมากหน่อย แต่จะมีคนที่ชัดเจนตลอด เช่น พ่อหลวงแก้ว ลุงธนู พ่อหลวงตา อ้ายเงิน กลุ่มนี้จะเป็นแกนหลักที่ไม่เคยเปลี่ยน จะเป็นของเขาแบบนี้ตั้งแต่เริ่มต้นแต่วิธีการคิดมีพัฒนาการขึ้น จุดยืนที่ชัดเจนแต่แรกคือกลุ่มคนที่กล่าวถึงที่ผ่านมา จุดยืนของกลุ่มคนเหล่านี้คือ “จะอยู่ภายใต้ธรรมชาติแบบนี้” การพัฒนาก็ต้องการ แต่ไม่ใช่การพัฒนาที่ทำลายแม่สะแง๊ะ (ธรรมชาติ) ต้องการพัฒนาที่ยังคงความเป็นแม่สะแง๊ะ เช่น ถนนก็ต้องการแค่สัญจรปลอดภัย สามารถใช้ได้ทุกฤดู ส่วนธรรมชาติที่เป็นอยู่ก็อยากให้เป็นอย่างนั้น ต้นไม้มีอยู่แบบนั้น ให้คงอย่างนั้นไว้ สิ่งที่ต้องการจากทางรัฐ เช่น กรณีชาวบ้านต้องการสร้างบ้าน ต้องการให้รัฐอนุญาต ชาวบ้านพูดเอง ซึ่งจริง ๆ ตามกฎหมายมันอนุญาตไม่ได้ ซึ่งความหมายของชาวบ้านคือเรามาหาข้อตกลงกัน เจ้าหน้าที่ก็ต้องพยายามหาทางเลือก เอาอย่างนั้นดีมัย เรามาหาข้อตกลงร่วมกันในรูปแบบของเวที เลยนนำไปสู่การทำเวที ฉะนั้นการพูดคุยระหว่าง 3-4 คน มันเป็นการพูดคุยระหว่างบุคคลเพราะฉะนั้นเรานำความคิดเหล่านี้ขึ้นไปเป็นสาธารณะ เพื่อให้ชุมชนเข้ามาพิจารณาว่ามันดีหรือไม่ เมื่อเป็นแบบนี้ มันจึงเกิดระเบียบชุมชน ภายใต้กรอบกฎหมายที่มันเอื้อได้ เช่น ทำบ้าน ที่ดินทำกิน ถึงไม่ถูกเราก็ไม่จำเป็นต้องถูก บ้านเขาอยู่อย่างนั้น อยู่ในเขตรักษาพันธุ์ ยิ่งงั้นก็ไม่ถูกแน่ ๆ อยู่แล้ว แล้วจะทำยังไงกับชาวบ้านตัวผมเองก็เคยถามผู้หลักผู้ใหญ่ณะว่า “แล้วจะทำยังไง จะย้ายชาวบ้านมัย” ก็ย้ายสิ ถ้าท่าน (ผู้ใหญ่) ย้ายได้ก็ย้ายเลยผมกล่าวอย่างนั้น ถ้าคิดว่ามีพื้นที่รองรับชาวบ้าน มีสาธารณูปโภคที่ดีกว่านี้ ย้ายเลย ซึ่งชุมชนเขาก็ไม่ได้ติดใจ ซึ่งมันไม่มีพื้นที่แบบนั้น พอไม่มีเราก็ต้องมาดูแลชุมชน ดูแลอย่างไร ดูแลโดยที่เข้าไปห้ามอย่างเดียว ห้ามโดยที่ไม่มีทางออกเหมือนแต่ก่อน มันถูกแต่มันไม่ได้ใจกัน เช่น สมมติขวัญไปกางไร ลุงไปห้าม ขวัญถามว่า “แล้วจะให้ทำอย่างไร” ลุงบอก “ไม่รู้” ความรู้สึกมันคนละอย่างกันเลย ฉะนั้นเราถึงต้องมาคิดกันว่าถ้าไม่ทำในรูปแบบนี้ จะทำไปไหนรูปแบบไหน เพื่อให้มีทางออกซึ่งกันและกันสามารถอยู่ร่วมกันได้ ในเวทีเริ่มจากรูปแบบนี้ที่กล่าวไป *ทำไมเจ้าหน้าที่ถึงเชื่อในตัวชาวบ้าน ภูมิปัญญา วิธีคิด การจัดการป่า* ข้อแรกผมอยู่ตรงนี้ (แม่สะแง๊ะ) นาน เราใช้เวลาที่จะประเมินค่าวิถีความคิด ของแกนนำมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งมันไม่ได้ถูกต้องตามที่กฎหมาย ระเบียบวางไว้ แต่วิธีการคิดอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงตรงนั้น ชุมชนนั้น บริบทชุมชนเป็นแบบนี้ จะเอาอะไรมามากกว่านั้นมันไม่ได้ ผืนทำก็ทำให้อึดอัดกันเปล่า ๆ เพราะฉะนั้นทำยังไงพอทำแล้วทำให้ชาวบ้านมีอิสระทางความคิด ภายใต้กรอบที่เราบอกว่า “อย่างมากไปนะ” คือให้เป็นของเขา เขาอยากทำอะไร

“ทำ” โดยกรอบกว้าง ๆ เราเป็นคนคอยควบคุมว่าอย่ามากกว่านั้นนะ ถ้ามากกว่านั้นมันเดือดร้อนเอาแค่นี้ ในกรอบแค่นี้พอนะ เราภูมิใจที่เรามีระเบียบชุมชน ซึ่งระเบียบก็เกิดจากการที่เราคอยป้อนเข้าไป เช่น ชาวบ้านบอกจะสร้างอย่างนี้ เราอาจจะแนะนำว่าใช้คำนี้ไม่เหมาะ พอเปลี่ยนคำพูด พอคำพูดเปลี่ยน ตัวหนังสือเปลี่ยน โดยที่ชาวบ้านก็รู้ว่ามันเปลี่ยนไปเพราะอะไร เราต้องคอยกำกับเรื่องของกฎหมาย กฎระเบียบหมู่บ้านไม่ใช่ให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนทั้งหมด แต่อยู่บนพื้นฐานของความจำเป็นที่ชุมชนควรจะมี ความจำเป็นที่ไม่ใช่ความต้องการ ความจำเป็นที่บุคคลหรือชุมชนควรจะมีกันตรงนั้น จำเป็นต้องมี ต้องใช้ เช่น ที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน เราไม่เคยเอากฎหมายระเบียบไปว่าในชุมชน พยายามทำให้เหมือนที่เหมือนน้อง “ลดความเป็นเจ้าหน้าที่ลง” ความเป็นเจ้าหน้าที่ถูกถอดทิ้งขณะเราอยู่ด้วยกันกับชาวบ้าน ความเป็นเจ้าหน้าที่จะถูกใส่เข้าไปตอนที่เราปฏิบัติหน้าที่ขณะที่มีผู้ละเมิดกฎหมายตามที่เราคูยกันไว้ *หัวหน้าคิดว่าชุมชนอยู่กับป่าได้มั๊ย?* อยู่ได้ โดยการมีระเบียบ ข้อตกลง ทำงานร่วมกันกับเรา โดยไม่ละเมิดกฎหมายที่เรามีอยู่ คือให้ชาวบ้านอยู่กับป่าได้ ถ้ามองว่าการแบ่งเขตป่า มีป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย ชาวบ้านกินผืนป่าตรงบริเวณชุมชนห้วยแม่สะแงะ ประมาณ 6,000 ไร่ มีการแบ่งเขตแต่ละชุมชน ส่วนนี้ชุมชนเป็นฝ่ายคุยกันเอง เราไม่สามารถเข้าไปแบ่งได้ สาเหตุที่รัฐมนตรีกระทรวงทรัพยากรมาเยี่ยมชุมชนก็มาด้วยเหตุผลนี้ จากการทำงานร่วมกันกับเจ้าหน้าที่เรื่องที่ดินทำกิน เราคูยกันว่าพื้นที่ในอดีตมันไกล ลดลงมาทำใกล้ ๆ มั๊ย ถือเป็นการแลกที่ป่ากับชุมชน(ป่าใกล้บ้านกับป่าขุนน้ำ) กรณีนี้ทำให้เกิดประโยชน์หลายฝ่าย ผังชาวบ้านทำกินพื้นที่ใกล้ชุมชนได้ ระยะเวลาการเดินทางก็สั้นลง ผังป่าไม้เราก็อยากจะให้ที่ทำกินมารวมอยู่ใกล้ ๆ กัน เพื่อการจัดการ กำกับ ดูแล แนะนำ ส่งเสริม *เล่าเรื่องการทำงานกับชุมชน* ส่วนของการทำงานกับชุมชนหลายคนมองว่ามันยาก ซึ่งก็ยากจริง ๆ เพราะเป็นการร่วมกันหลายคน แต่ละคนมีความต้องการเหมือนกันแต่ไม่เท่ากัน เช่น ต้องการที่ทำกิน แต่พื้นที่ต่างกัน ฉะนั้นคนทำงานในจุดนี้ต้องมีความตรง ตรงทั้งคำพูดและการปฏิบัติ พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ตรง ง่าย (ชาวบ้านเข้าใจง่าย) งานมันถึงง่าย ต้องรักษาเรื่องของการนัดเวลา (สำคัญมาก) ในอดีตขับมอเตอร์ไซด์ข้ามห้วยข้ามน้ำ ข้ามไม่ได้ก็แบกรถข้ามน้ำไป นัดชาวบ้านแล้วต้องไปให้ได้ พูดแล้วต้องทำ จนชาวบ้านเชื่อว่าเราคือพี่น้อง ให้เกียรติชาวบ้าน ถ้าให้มองการทำงานร่วมกับชุมชน ปัจจุบันคิดว่าประสบความสำเร็จแล้ว *สิ่งที่ทำให้สำเร็จคืออะไร* ปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จมีมากมาย เช่น ความตั้งใจของเราเบื้องต้น เพื่อนร่วมงาน (คณะทำงาน) หน่วยงานที่เป็นภาคีเครือข่ายในพื้นที่ เช่น พระ ครู รพ.สต. ท้องถิ่น ศูนย์สงเคราะห์ชาวเขา พัฒนาพื้นที่สูง เราไม่ทำงานไปคนเดียวแต่ขับเคลื่อนไปพร้อมกับหน่วยงานอื่น หน่วยงานไหนทำมาก-น้อย หรือจะถอนตัวแล้วแต่เขา เพื่อให้เขารู้ว่าเราทำอะไร และเขาจะร่วมอะไรกับเราได้บ้าง ชุมชนจะได้ประโยชน์จากเราด้วยกันอย่างไร ทำจริงหรือไม่จริงชุมชนเป็นคนพิสูจน์ได้เลยว่าใครทำจริง ชาวบ้านจะเห็น เวลาจะบ่งบอกและเป็นเครื่องพิสูจน์ และอีกข้อที่สำคัญคือการเปิดพื้นที่ให้ครอบครัวเราและ

ชาวบ้านได้รู้จักกัน เราพาครอบครัวเราไปชุมชน ไปรู้จักกับชุมชน เวลาไปจัดเวทีภริยาเราอาจจะไปช่วยทีมแม่บ้านในชุมชนทำกับข้าว อย่าไปคิดว่าไม่สำคัญ ส่วนนี้สำคัญมากเรื่องของการเปิดให้เห็นทั้งหมด จะทำให้เราศึกษากันได้ทุกมุม ทำให้เราสนิทกันมากขึ้น ฉะนั้นเวลาเราร้องขออะไรกันจึงออกมาในรูปแบบของพี่น้องขอกัน ตากันบ้างก็เรื่องธรรมดา แต่ถ้าใครปฏิบัตินอกกฎหมายเราก็จับเป็นเรื่องธรรมดา ไม่เว้นหรือให้อภิสิทธิ์ใครเป็นพิเศษ เราสามารถใช้สอยจากป่าได้ตามที่มันควรจะเป็นเท่าที่ความจำเป็น (เหตุผล) อย่าให้อะไรมาก อยู่ให้พออยู่ กินให้พอกิน มองแค่นี้ *ให้มองว่าแม่สะแง๊ะต่างจากที่อื่นอย่างไร* 1) ผู้นำมีความเป็นสมัย(ใหม่)มีทั้งการนำความคิดเก่า ๆ กับความเป็นสมัยใหม่อยู่ในตัวของเขา 2) ความเด็ดขาดในเรื่องจุดยืนและเรื่องการจัดการทรัพยากรค่อนข้างที่จะสูง สมมติว่าห้ามแบบนี้ก็คือห้ามถึงโดนตำ ก็ยังทำต่อไป 3) เป็นชุมชนที่มีความพึงเพื่อนน้อยกว่าชุมชนใกล้เคียง เช่น เรื่องตีมกิน ค่านิยมจากภายนอก ยกตัวอย่าง การทำงานเรื่องการจัดการทรัพยากรของชุมชนหลายที่เกี่ยวกับการจัดเวที กรณีบ้านปางผางมีความก้าวหน้าเรื่องต่าง ๆ เร็วที่สุด บ้านแม่สะแง๊ะจะค่อยๆทำไปช้า ๆ บ้านผาด่านเร็วกว่าปางผางแล้วกิจกรรมมีช่วงที่หยุดไป *ขยายคำว่าเร็ว* เช่น พอเข้าไปทำเวทีก็เกิดมีข้อปฏิบัติร่วมกันทำเลย ตีมาก เพราะกรรมการตีให้ความร่วมมือดี เวลาไปลาดตระเวนไปกันเป็นกลุ่มตีมาก บ้านแม่สะแง๊ะไปที่ละ 2-3 คน บ้านปางผางไป 7-8 คน พอเปลี่ยนผู้นำเริ่มหายไป แต่แม่สะแง๊ะอย่างไรก็อย่างนั้นต่อให้เปลี่ยนผู้ใหญ่บ้านก็ยังคงมีคนทำงานตรงนั้นอยู่ มีความต่อเนื่อง 4) เรื่องกินอยู่ ตีมกิน อยู่ในระดับที่ไม่มากนัก 5) พิษเชิงเดี่ยว ไม่มีในชุมชน ห้ามนำเข้ามาปลูกในชุมชนตามข้อตกลงของชุมชน เช่น ข้าวโพด ห้ามปลูกพืชอาสิน ห้ามเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชอาสิน ด้านที่ดิน ห้ามซื้อขายเปลี่ยนมือที่ดินหรือบุกรุกเพิ่มเติม ตัด แต่ง ต้นไม้บริเวณโดยรอบ ซึ่งจะเป็นอันตรายแก่ธรรมชาติโดยข้างเคียง ห้ามบุคคลคนภายนอกเข้าไปซื้อขาย ปลูกสร้าง หรือกระทำการใด ๆ ทั้งสิ้น ให้เป็นไปตามเฉพาะในชุมชน กรณีเลี้ยงครั่งโดยกฎหมายไม่สามารถทำได้ ครั่งป่า ไม้ป่า ห้ามขาย แต่เราไม่ห้ามถ้าห้ามทุกเรื่องใครจะอยู่ ต้นครั้งต้นนั้นเขาปลูก เขาดูแล ดีกว่าจะให้ชุมชนไปตัดต้นไม้ มันสามารถยืดหยุ่นได้ ด้านกฎหมายเราต้องทำวิกฤตให้เป็นโอกาส ครั้ง ผึ้ง ถ้าชุมชนอยากได้ผึ้งต้องดูแลธรรมชาติ สิ่งที่เราจะบอกชาวบ้านก็คือคุณต้องดูแลผืนป่าตรงนี้ให้ดี มีน้ำ มีไม้ นานาพันธุ์ เพื่อให้มันมีดอก มีน้ำหวาน เลี้ยงผึ้งตลอดทั้งปี เพราะดอกไม้แต่ละชนิดออกดอกไม่เท่ากัน ด้านน้ำยังไม่มีข้อกำหนดในการใช้ เพราะเรายังไม่มีการปลูกเกษตรที่ต้องใช้น้ำมาก แต่เราต้องชี้ให้ชุมชนดูว่าเขาต้องมีน้ำกิน น้ำใช้ เวทีที่เราไปทำกับบ้านแม่สะแง๊ะคือ “ข้าวพอกิน น้ำพอใช้” ปัจจุบันหน่วยงานของเราตั้งพัฒนาที่ดิน เกษตรพื้นที่สูง เข้ามาเพื่อทำงาน แต่บางอย่างไม่ทันใจเพราะหลายหน่วยงาน ซึ่งตอนนี้ข้าวชาวบ้านต้องพอกิน พื้นที่ที่ปรับปรุงเป็นที่นาได้ควรปรับปรุง สร้างแหล่งน้ำ ถ้าน้ำดีแล้วก็จะสามารถผันน้ำมาใช้ในแปลงได้ จะนำไปสู่การทำให้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ด้านการเกษตรส่งเสริมการปลูกพืชพื้นที่สูงที่เป็นพืชระยะสั้น เช่น ถั่ว เราจะไม่นับพืชเศรษฐกิจพันธุสัญญา เราไม่

เอา ถ้าเป็นพันธสัญญาก็ต้องเป็นในท้องถิ่น เช่น ส่งเสริมการปลูกถั่วฝักยาว (พ่อค้าตลาดท้องถิ่น) ปลูกแบบพึ่งตนเอง กินอะไรปลูกอันนั้น เหลือจึงขาย เพราะปัจจุบันชุมชนยังต้องพึ่งพาอาหารบางชนิดจากภายนอก เช่น พริกสด/แห้ง ต้นหอม ผักชี ซึ่งชุมชนสามารถผลิตเองได้ พยายามลดรายจ่าย จึงเป็นแนวคิดที่จะทำในอนาคต พยายามสร้างระบบคิดให้ชุมชน ชวนชาวบ้านคิด ชาวบ้านทำได้ ไม่ได้ไม่เป็นไร *วิเคราะห์หนี้ล้นชุมชน 1*) ไม่เปลี่ยนไปตามกระแสมากเกินไป มองตามผู้นำชุมชน (เวลาผู้นำพูด) คิด วิเคราะห์ตาม รู้จักพอในการเก็บเกี่ยวทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งบางชุมชนใกล้เคียงจะมองเรื่องเศรษฐกิจ รายได้ ให้ตนเองเป็นสำคัญก่อน ในอนาคตหากควบคุมการทำกิน หาของป่า ของชุมชน ไม่ได้ก็ต้องประกาศพื้นที่เป็น “กินได้ ห้ามขาย” เรื่องของกฎหมาย ระเบียบจะเอาไว้ใช้เวลาคุยไม่รู้เรื่อง บอกชุมชนแล้วว่าถ้าคุณไม่รู้เรื่องก็ให้หาวิธีการพูดคุย ตกลง ตามวิธีการที่เหมาะสม หากชาวบ้านไม่สามารถจัดการได้เจ้าหน้าที่จะนำกฎหมายเข้าไปใช้ในชุมชน ให้ทางเลือกชุมชน เวลาเจ้าหน้าที่จะจับใครจะบอกก่อน เช่น ขวัญจะจับสัตว์ออกมาขายไม่ได้ เช่น ไก่ป่า หมูป่า เก้ง ซื่อขายภายในชุมชน สำหรับบริโภคได้ ถ้าขายนอกชุมชนไม่ได้ กรณีบ้านผาด่านเจ้าหน้าที่แจ้งให้ญาติไปบอกกล่าว ไม่ฟังเจ้าหน้าที่แจ้ง รวม 2 ครั้ง ครั้งที่ 3 จับทันที ในอดีตพื้นที่ตรงนี้เป็นพื้นที่หาประโยชน์จากหลายฝ่ายเกี่ยวกับเรื่องต้นไม้ ตอนมาปฏิบัติหน้าที่ที่หน่วยป่าเลาใหม่ ๆ เดียวก็มีคนนั้น คนนี้วิ่งมาหา เช่น วันหนึ่งมีคนเอาข้าวสารมาให้ที่หน่วย 1 กระสอบใหญ่ ผมบอกลูกน้องยกขึ้นรถไปส่งคืนที่บ้านเขาเลย ยกมือไหว้ขอบคุณในน้ำใจ แต่คืนของไป ผมมองว่าเราก็มีกิน การปฏิเสธเป็นเรื่องที่เราไม่อยากจะทำแต่หากรับมันจะนำไปสู่เจตนาอย่างอื่น แต่ก่อนพื้นที่ตรงนี้เป็นแปลงเขตสัมปทานป่าไม้ ป่าปัจจุบันเป็นป่ารุ่น 2 คือหมายความว่า ต้นนี้เป็นต้นที่พึ่งโตมาเป็นรุ่นที่ 2 ต้นแม่ตาย/ตัดไปแล้ว เคยนั่งคุยกับชาวบ้านย้อนไปซัก 30 ปี ชาวบ้านจะพูดด้วยความสุข ป่าอุดมสมบูรณ์ ป่า น้ำ อุดมสมบูรณ์ พูดด้วยแววตาที่มีความสุข เสร็จแล้วเราก็สร้างมัน ชวนชาวบ้านสร้าง ซึ่งก็เหมือนที่ชาวบ้านพูดว่าที่เขาดูแลป่าเพราะเขาอยากให้ป่ากลับไปเหมือนเดิมไม่มากก็น้อย ผมใช้วิธีการพูดคุยกับชาวบ้านทุกคน เช่น เด็ก ผู้หญิง คนแก่ แม่บ้าน ผู้นำ สังเกตปฏิกริยาของชุมชนที่มองเรา (ป่าไม้) *คุยกับเยาวชน คนแก่ เขามองการจัดการป่าต่างกันหรือไม่* ต่างกัน เช่น คนแก่เล่าถึงความหลัง คนรุ่นใหม่จะมองเฉพาะจุด เช่น พื้นที่ตรงนี้จะทำนี้/นั้น อนุรักษ์ส่วนโน้น โดยรวมชาวบ้านก็ต้องการให้ธรรมชาติอยู่กับเขา เช่น หน่อไม้ เห็ด น้ำ นี่คือน้ำที่ชาวบ้านต้องการ แต่ก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายเลยมีองค์ประกอบมากมายเข้ามาเกี่ยวข้อง รวมถึงสิ่งที่เราควบคุมไม่ได้ *กิจกรรมที่ทำกับชุมชนอดีต-ปัจจุบัน* ปลูกต้นไม้ตามฤดูกาล วันสำคัญ ปลูกเสริมในป่า บวชป่า บางกิจกรรมท้องถิ่นทำ เดินสำรวจที่ทำกิน เดินลาดตระเวนสำรวจความเรียบร้อยของป่าและชุมชน เฝ้าระวังบุคคลภายนอก เช่น ตอนนี้มีใครเข้ามาซื้อขายที่ดินในชุมชน เจ้าหน้าที่ต้องจับตามอง ถ้าขัดต่อข้อปฏิบัติในชุมชนก็ต้องเชิญออก คำว่าคนในชุมชนไม่ได้หมายถึงนิดินัยเพียงอย่างเดียว ต้องตามพลตินัยด้วย เจ้าหน้าที่ต้องดูโดยละเอียดทั้งรูปธรรม

นามธรรม แต่ละคนที่เข้ามามีวิธีการไม่เหมือนกัน เนื่องจากในลำพูนพื้นที่แบบนี้มีน้อย อยากให้ชุมชนสามารถยืนได้ด้วยขาของชุมชนเอง ไม่ใช่ให้รับเป็นผู้มาชี้ นำ ชุมชนต้องคิดเอง กำหนดทิศทางของชุมชนตนเอง บนพื้นฐานของกรอบกฎหมาย เพราะเป็นความพอดีของบริบทชุมชนนั้น ถึงจะไม่ถูกต้องตามกฎหมายทุกข้อก็ตาม แต่ตรงตามวิถีความเป็นอยู่ หน่วยงานใช้หลักการทำงานของ NGO ขณะนั้น NGO กำลังเฟื่องฟูเต็มที่หน่วยงานมีแต่บังคับใช้กฎหมายกับชุมชน เราต้องเปลี่ยนการทำงานเป็นรูปแบบ NGO ตอนนั้นจัดอบรมช่วงเสาร์ อาทิตย์ ทำแบบไม่มีงบประมาณ วิทยากรคือหัวหน้าสรรพสิทธิ ทองสมนึก เป็นข้าราชการกรมป่าไม้ แต่อยู่ในสายป่าไม้เกาะติดการทำงานของ NGO มีคุณสลักจิต คำใส เป็นครูสาย NGO ผันตัวมาทำงานร่วมกับหน่วยงานผาเมืองเราด้วย เพราะหน่วยงานเราผลักดันเรื่องวิธีการดึงภาคประชาชนเข้ามาทำงานกับเจ้าหน้าที่ ตอนนั้นหน่วยเราเปลี่ยนวิธีการทำงานเยอะมากจากไล่จับมานั่งคุยกัน เป็นเรื่องที่ยาก ระยะเวลา 1-2 ปี เริ่มทำได้ 1-2 คน ที่ดินชุมชนไม่มีโฉนดแต่เรามีข้อมูลว่าของใครทำตรงไหน แผนชุมชนต้องทำบ่อย ๆ กฎ กติกาชุมชนขาดก็เติม มากไปก็ลดลง ถ้าพูดถึงกฎหมายที่ใช้ในพื้นที่สอดคล้อง/ล้าสมัยหรือไม่กับการปรับใช้ในชุมชน มีทั้งล้าสมัยและเป็นสมัย บางข้อเป็นอำมตะ บางข้อเหมาะกับบางพื้นที่ บางข้อไม่เหมาะ ฉะนั้นผู้นำมาใช้ปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญในพื้นที่ว่าจะหยิบอะไรมาใช้ ใช้กับอะไรตรงไหน “กฎหมายมีไว้ควบคุมคนไม่ดี” เจตนาของกฎหมายถ้าคนดีใช้วิธีการคุยกันไม่ต้องใช้กฎหมาย เพราะกฎหมายมีแต่ผิดกับถูก (หัวหน้าพนม, สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2560)

หน่วยป่าเลามีหน้าที่กำกับ ควบคุม ดูแล เลยต้องเข้าไปพบปะชาวบ้าน เดิมทีเรากับชาวบ้านต่างคนต่างทำงาน เจ้าหน้าที่ก็ทำหน้าที่ในบทบาทของตัวเอง ชาวบ้านก็ทำหน้าที่ของชาวบ้านในการทำมาหากิน ต่างคนต่างทำ ไม่ได้คุยกัน ฉะนั้นจึงเกิดความไม่ลงรอยกัน ที่ผ่านมาชอบบ้านจึงไม่ชอบป่าไม้ เพราะเราไปเป็นผู้ห้าม ข้อห้ามของเราไปตรงกับสิ่งที่ชาวบ้านต้องการเพื่อดำเนินชีวิต จึงเกิดข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ เราเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นโดยธรรมชาติ ปัญหาของเขาคืออะไรที่เรามองเห็น เขามองเห็น บางอย่างเรามองเห็น บางอย่างเขามองเห็น นำสิ่งที่มองเห็นมาคุยกัน บางทีก็ตรง บางทีก็ไม่ตรง ถ้าไม่ตรงแสดงว่าเราได้รู้เรื่องใหม่ “เรียนรู้ร่วมกัน” เจ้าหน้าที่เชื่อในตัวชาวบ้าน ภูมิปัญญา วิธีคิดในการจัดการป่าไม้หรือไม่ เราใช้เวลาที่จะประเมินค่า วิธี ความคิด ของแกนนำมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งไม่ได้ถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบที่วางไว้ทั้งหมด แต่วิธีการคิดอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงตรงนั้น ชุมชนนั้น บริบทชุมชนเป็นแบบนี้ ฉะนั้นจะทำอย่างไรที่ทำแล้วให้ชาวบ้านดูอิสระทางความคิด ภายใต้กรอบของกฎหมาย เชื่อว่าชาวบ้านดูแลป่าได้ โดยมีระเบียบ ข้อตกลง ทำงานร่วมกันกับเราโดยไม่ละเมิดกฎหมายที่เรามีอยู่ ชาวบ้านสามารถอยู่กับป่าได้ การเข้าไปทำความรู้จักกับบริบทชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะจะทำให้เข้าใจถึงการกระทำของคน ความเป็นไปได้ในการทำงานนั้น ๆ การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนบน

พื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ดี ควรจะเป็นหรือพึงมีนั้นเป็นสิ่งที่ควรทำ การให้ชุมชนเป็นผู้จัดการตนเองเป็นสิ่งที่ดีแต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของกฎหมายและความยืดหยุ่น ตามหลักความเป็นจริง

แนวคำถาม

ชาวบ้าน

1. ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่า เช่น ไม่ตัดไม้ ไม่บุกรุกเขตป่าอนุรักษ์
2. มีมุมมองต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่/ชุมชนอย่างไร
3. มีมุมมองต่อการจัดการ/การทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างไร
4. สาเหตุที่ทำให้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ของชุมชน
5. เหตุผลที่ทำให้เห็นด้วยกับผู้นำชุมชน/เจ้าหน้าที่ป่าไม้
6. มีความคิดเห็นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร

จากการสังเกต สัมภาษณ์ สามารถสรุปได้ว่ากลุ่มคนที่ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นรูปแบบของครอบครัวพูดคุยกับสมาชิกครอบครัว เช่น พ่อ แม่ ลูก ยาย ตา พร้อม ๆ กัน ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าคือบทเรียนในอดีต การตัดไม้ในปริมาณที่มากเกินไปทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำแล้ง ข้าวไม่พอกิน อาหารจากป่าหายากขึ้น ชาวบ้านจึงมองว่าการทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งเป็นเรื่องที่สำคัญ ส่วนใหญ่ชาวบ้านมีมุมมองที่ดีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและพร้อมร่วมมือกิจกรรมต่าง ๆ กฎระเบียบต่าง ๆ ที่ชาวบ้านปฏิบัติตามเพราะชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกันกำหนดเอง และไม่ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตปกติ เหตุผลที่เห็นด้วยกับผู้นำชุมชนหรือเจ้าหน้าที่เพราะสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นได้ผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิกชุมชนแล้ว และชาวบ้านได้เลือกตัวผู้นำชุมชนในระดับหนึ่งแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่มองว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันดีแล้วและอยากพัฒนาให้ดีขึ้นและต่อเนื่อง

แนวคำถาม

เยาวชน/คนรุ่นใหม่

1. การอพยพแรงงานไปทำงานนอกชุมชน
2. มีมุมมองต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างไร
3. มีมุมมองต่อการจัดการ/การทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างไร
4. หากกลับมาในชุมชน (อนาคต) จะปฏิบัติตามการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบเดิมหรือไม่อย่างไร

จากการสังเกต สัมภาษณ์ สามารถสรุปได้ว่า การอพยพออกไปทำงานนอกชุมชนเป็นการสร้างความมั่นคงทางรายได้ให้แก่ครอบครัว เนื่องจากการหาของป่าตามฤดูกาลนั้นมีรายได้ที่ไม่มั่นคง และการออกไปทำงานนอกชุมชนมีทางเลือกของอาชีพมากกว่าอาชีพในชุมชน กลุ่มเยาวชนมองเรื่องของการศึกษาต่อ อาชีพที่หลากหลายหลากหลายในอนาคต อาชีพที่สามารถสร้างรายได้ที่มั่นคงให้แก่ครอบครัว แต่เรื่องการจัดการทรัพยากรก็ให้ความสำคัญหากมีโอกาสในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ร่วมประชุม กลุ่มที่เรียนจบหรือแต่งงานจะนิยมออกไปทำงานนอกชุมชน แต่หากมีบุตรหรือมีความมั่นคงในชีวิตมากพอก็จะกลับเข้ามาใช้ชีวิตในชุมชนปกติ รวมถึงวางแผนการเข้ามาทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนและการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในอนาคตของชุมชนด้วย แต่ครอบครัวต้องมีความพร้อมในระดับหนึ่งก่อน บางกลุ่มแต่งงานกับคนนอกชุมชนอาจจะย้ายถิ่นตามคู่สมรส แต่ยังคงกลับมาชุมชนเพื่อเยี่ยมหรือรับซื้ออาหารจากป่าไปขายนอกชุมชน บางกลุ่มคนมีการวางแผนซื้อที่ดิน สร้างบ้าน นอกชุมชน เพื่อเป็นทางเลือกด้านที่อยู่อาศัยหรือรายได้ในอนาคตหรือซื้อที่ดินนอกชุมชนเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ลำไย

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นางสาวนิษฐา ยกซ้อ
วันเดือนปีเกิด 3 มกราคม 2537
วุฒิการศึกษา ปีการศึกษา 2558: ศิลปศาสตรบัณฑิต
(การพัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

